

**A MAGYAR AGRÁR-KÜLKERESKEDELEM
A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN**



**Budapest
2002**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Alvincz József, Dorgai László, Harza Lajos, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár),
Kartali János, Kapronczai István, Kovács Gábor, Popp József, Potori Norbert,
Udovecz Gábor

Készült:

az Agrárpiaci Kutatások Osztályán

Szerkesztette:

Kartali János

Szerzők:

Juhász Anikó, Kartali János, Wagner Hartmut

Közreműködött:

Bürger Béláné

Kürtösi Edina

Opponensek:

Fehér István, tanszékvezető

Szent István Egyetem

Gazdag László, egyetemi docens

Pécsi Tudományegyetem

HU ISSN 1418 2122

ISBN 963 491 447 0

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés.....	5
1. A magyar agrár-külkereskedelem szerepe és jelentősége.....	7
2. A magyar agrárexport és -import a kilencvenes években.....	11
3. Agrár-külkereskedelmi egyenlegünk fontossága a nemzetgazdaság külkereskedelmi egyenlegében.....	13
4. Világgazdasági tényezők hatása a magyar agrár-külkereskedelemre.....	13
5. A nemzetközi egyezmények hatása a nemzetközi és a magyar agrár- külkereskedelemre.....	13
5.1. A nemzetközi egyezmények hatása a nemzetközi agrárkereskedelemre.....	13
5.2. A GATT/WTO egyezmény hatása hazánk agrár-külkereskedelmére.....	13
5.3. Az EU és Magyarország közötti Társulási Szerződés hatása hazánk agrár-külkereskedelmére.....	13
5.4. A CEFTA megállapodás hatása hazánk agrárkereskedelmére.....	13
6. Az agrárexport és -import szerkezetváltozásai.....	13
6.1. Export.....	13
6.2. Import.....	13
7. A magyar agrár-külkereskedelem külpiaci szerkezete és piaci rádiusza a főbb termékcsoportok szerint.....	13
8. A cserearányok és a devizaszerkezet változása agrár-külkereskedelmünkben.....	13
8.1. A cserearányok változása.....	13
8.2. A devizaszerkezet alakulása.....	13
9. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kínálat hatása külkereskedelmünk alakulására.....	13
9.1. Az élelmiszergazdasági árualap alakulását befolyásoló tényezők.....	13
9.2. Szántóföldi növénytermelés, kertészet.....	13
9.3. Állati termékek termelése.....	13
9.4. Élelmiszeripar.....	13
10. Lehetőségek az agrárexport csökkenő tendenciájának megfordításában.....	13
Összefoglalás.....	13
Summary.....	13
Kivonat.....	13
Abstract.....	13
Irodalomjegyzék.....	13
Mellékletek.....	13

Bevezetés

Tanulmányunk célja a magyar agrár-külkereskedelem hosszabb távú folyamatainak vizsgálata. Kutatásaink során megkíséreltük általános következtetések levonását arra vonatkozóan, hogy a rendszerváltást követő években milyen irányzatok érvényesültek mezőgazdasági és élelmiszeripari termék exportunkban és importunkban. Feleletet kívántunk adni arra, hogy vannak-e tartós és törvényszerű tendenciák, avagy erősebben hatottak a forgalom alakulására eseti, nem ismétlődő események és hatások. Nem tartottuk feladatunknak az export árualapok termelésének részletes vizsgálatát, hiszen azzal intézetünk Ágazati Ökonómiai osztályának számos tanulmánya kellő mélységgel foglalkozik. Annyiban azonban a termelési háttér kérdésével is foglalkoztunk, hogy mennyiben álltak rendelkezésre exportra szánható és exportképes árualapok a fontosabb termékekből, illetve, hogy a hazai termelés ingadozása mennyiben volt érzékelhető az export változásaiban. Az import kérdéseinek vizsgálatánál ugyancsak nem tértünk ki a hazai fogyasztás alakulásának részletes vizsgálatára, de annyiban a fogyasztás kérdéseit is érintettük, hogy milyen mértékben hatott a vizsgált időszak elején a jövedelmek, és így a fogyasztás visszaesése részben többletexport árualapok keletkezésére, részben pedig az import visszafogott alakulására, majd a későbbiekben annak dinamikus növekedésére.

A forgalom változásának okait természetesen nemcsak a kínálat oldaláról próbáltuk meg bemutatni, hanem a keresleti oldalt befolyásoló tényezőkre is kitérünk, így egyik fontos vizsgálati szempontunk volt a világgazdasági konjunktúra hatása a magyar agrár-külkereskedelemre, továbbá a piaci szerkezet átalakulása a rendszerváltással összefüggésben, illetve szabadkereskedelmi egyezményeink és agrár-külkereskedelmünk összefüggésének vizsgálata. Önmagában véve termékeink versenyképességét nem vizsgáltuk, de a külpiaci relatív versenyképességet igen, amennyiben ez piaci elhelyezésünk szempontjából előnyt vagy hátrányt jelenthet.

A téma jellegére való tekintettel szakirodalmi áttekintésünk döntően az AKII Agrárpiaci Kutatások Osztályán elkészült tanulmányokra alapozódik, továbbá az ugyancsak az AKII által készített élelmiszergazdasági külkereskedelmi adatbázist használtuk fel elemzésünk alapjául. Természetesen a folyamatok okainak és háttereinek vizsgálatánál felhasználtuk intézeti társosztályaink tanulmányait is, de primer forrásokból is szereztünk be információkat gyakorlati külkereskedelmi szakemberektől.

Tanulmányunk jelentős részben az FVM-től 2001-ben elnyert K+F pályázat céljára készített jelentésünkön alapul.

1. A magyar agrár-külkereskedelem szerepe és jelentősége

Az agrár-külkereskedelem fontosságát több szempontból indokolt vizsgálni. Ezek közül a legfontosabb, hogy **Magyarország nyitott gazdaság**, amely igen magas arányban vesz részt a nemzetközi árucseré-forgalomban. Ezt jellemzi, hogy a 2001. évi GDP-nek 123%-át tette ki a teljes külkereskedelmi forgalom, azaz az export és az import együttes értéke. Ennél magasabb százalékokat csak a kis nyugat-európai országok esetében tapasztalhatunk, például Belgiumban egyes években meghaladta a 150%-ot is.

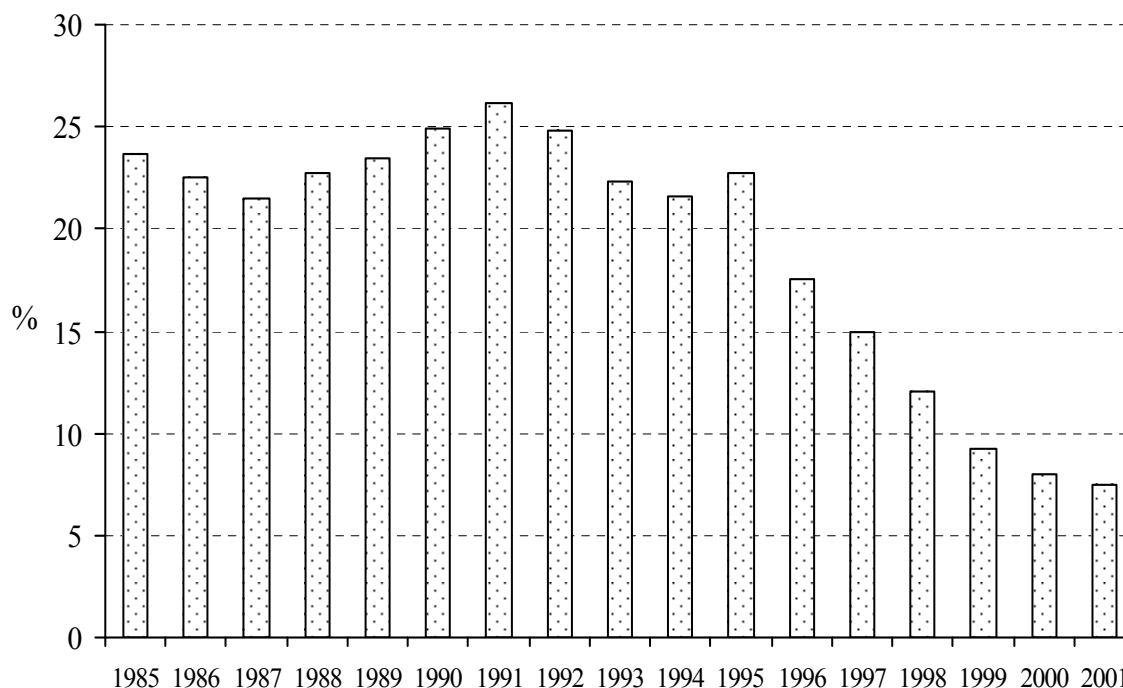
A másik fontos vizsgálati szempont, hogy **a külkereskedelmi forgalmon belül az agrárágazat mekkora arányban részesedik**. A mezőgazdaság és élelmiszeripar aránya a teljes külkereskedelmen belül csökkenő. Ezt jellemzi forint alapon számítva az 1. melléklet és szemlélteti az 1. ábra.

A nyolcvanas évtized második felében 22-23% körül stabilizálódott az az arány, amit az élelmiszergazdaság a teljes nemzetgazdasági exportból képviselt. Ez az arány 1991-ig még növekedett is, és meghaladta a 26%-ot. Ezt követően egészen csekély eltérést leszámítva folyamatosan és drasztikusan csökkent az ágazat exportban képviselt aránya: 2001-ben már mindössze 7,5% volt. Ebben számos tényező játszott szerepet, egyrészt magának az agrárexportnak a csökkenése, amely 1996-tól kezdve kisebb-nagyobb ingadozásokkal volt tapasztalható, másrészt a teljes magyar kivitel dinamikus növekedése.

Az ágazat exportjának csökkenése 1999-ben gyorsult fel, miközben a teljes nemzetgazdasági kivitel dinamikusan növekedett. (A nemzetgazdasági kivitel növekedése 1994-től folyamatos, töretlen volt és ebben főként a gépipari kivitel rohamos emelkedése játszott szerepet, különösen a külföldi tőke hatásainak következtében.) Ugyanakkor egy módszertani (statisztikai számbavételi) ok is közrejátszott ebben az aránycsökkenésben: szemben a korábbi gyakorlattal 1996-tól a KSH az exportot a vámszabadterületek exportforgalmával együttesen közli. Az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vámszabadterületi forgalomban, azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

1. ábra

A mezőgazdaság és élelmiszeripar részesedése a teljes magyar kivitelből, %



Forrás: AKII adatbázis, KSH évkönyvek

Az import még kisebb arányban részesedik a nemzetgazdaság teljes behozatalából, mint amilyen arányokat az exportnál tapasztaltunk, és részesedése ugyancsak csökkenő. A vizsgált időszak legelején, 1990-ben érte el csúcspontját, 9%-ot. Azóta folyamatosan csökken, 2001-ben már csak 3%-ot tett ki. Ez különösen annak tükrében figyelemre méltó, hogy **az élelmiszeripar importja növekvő irányzatú, ám a nemzetgazdaság egyéb ágazatainak behozatala még gyorsabban emelkedik.** A nemzetgazdaság és az élelmiszeripar külkereskedelmének adatait USD alapon a 2. melléklet részletezi.

A mezőgazdaság és élelmiszeripar külkereskedelemben képviselt arányának csökkenése nem sajátos magyar jelenség, ugyanis ugyanezt tapasztaljuk az EU-ban is, ahol 1990-ben 11% volt az agrár-export részesedése, 2001-ben pedig 8%. Ezen belül különösen az ún. „extra-EU”, azaz a harmadik országokkal folytatott külkereskedelemből alacsony és csökkenő az agrár-export aránya: 1990-ben 8, 2001-ben már csak 6% volt. Ezt szemlélteti a 3. melléklet.

Mindez együttesen része annak a világtendenciának, amelyről a WTO adatai tanúskodnak: a világkereskedelemből a mezőgazdaság 1990-ben 12%-ot képviselt, 2000-ben pedig csak 9%-ot. Ezeket az adatokat részletezi a 4. melléklet.

A világméretben is tapasztalt agrárarány-csökkenés a kereskedelemből elsősorban azzal magyarázható, hogy növekszik a szellemi termékek és a magas

szellemi termék tartalmú javak (híradástechnikai ipar, elektronika, közlekedési iparok) aránya a nemzetközi kereskedelemben (2000-ben első ízben az agrárkereskedelem abszolút értéke is csökkent az előző évihez képest). Ugyanakkor az áralakulásban is tetten érhető az agrárium világkereskedelmi szerepének csökkenése: az agrárárak folyamatosan csökkennek, vagy legjobb esetben stagnálnak, miközben az iparcikkek árai hosszú távon növekedést mutatnak (bár ez a tendencia az utóbbi öt évben megtört). Ezt jellemzi az 5. melléklet.

Ugyancsak fontos kérdés, hogy *milyen arányt képvisel az élelmiszergazdasági külkereskedelem az ágazat termelési értékéből*. Ezen adat meghatározása komoly módszertani nehézségekbe ütközött, ugyanis az agrárkivitel a mezőgazdaság és az élelmiszeripar export adatainak összegét tartalmazza, míg a termelési érték a két ágazatra vonatkozóan csak halmozódást tartalmazó formában áll rendelkezésre. (Az élelmiszeripar ugyanis igen jelentős arányban használ fel magyar mezőgazdasági eredetű nyers- és alapanyagokat.) E halmozódás kiszűrése érdekében úgy számítottuk ki a két ágazat együttes termelési értékét, hogy a mezőgazdaság (erdészettel és halászattal együttes) kibocsátásának összes értékéhez hozzáadtuk az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás GDP-ben képviselt bruttó hozzáadott értékét. E számítás alapján **a kilencvenes évtized elején 25-31% között mozgott ez az arány, míg az évtized végére növekvő: 32-36% körüli arányt ért el**. A növekedés oka elsősorban az, hogy az ágazat termelési értéke kevésbé nőtt, mint exportja (Ft adatok alapján). Ezt részletesen a 6. melléklet mutatja be.

Azt is ki kell emelni, hogy egy olyan ország számára, amely tartósan adósságproblémával küszködik és ugyanakkor ipari termelési szerkezete és a hazai energiaforrások szűkössége miatt folyamatosan és növekvő mértékben kényszerül importra, nem elhanyagolható, hogy **az élelmiszergazdaság maradt az egyetlen termelő ágazat, amely tartósan és folyamatosan pozitív külkereskedelmi egyenleget képes előállítani**. (A szolgáltató ágazatok között is csak egyetlen olyan van, nevezetesen a turizmus, amelynek fizetési egyenlege pozitív. Ez azonban nem képezi részét a teljes nemzetgazdasági külkereskedelmi egyenlegnek, csak a fizetési mérlegben szerepel.) Az agrár-külkereskedelmi egyenleg kérdését részletesen a 3. pontban tárgyaljuk.

A magyar agrár-külkereskedelem alakulását **különböző szempontok szerint értékelve eltérő megítélésre jutunk**. Amennyiben a magyar agrárágazat korábbi teljesítményéhez viszonyítjuk kivitelünk alakulását, akkor nem lehetünk elégedettek, mert nem volt növekedés, hanem csak ingadozás. Ezzel szemben az import dinamikus és töretlenül növekedett. Amennyiben az agrártermelés potenciális adottságaiból indulunk ki, akkor sem lehetünk elégedettek, hiszen adottságainkat és lehetőségeinket messze nem használtuk ki. Ha nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk, akkor ellentmondásos képet kapunk. Ugyanis **nyugat-európai összehasonlításban a magyar agrárágazat exportintenzitása alacsonynak mondható**. 2000-ben Hollandiában 14112, Belgiumban 12286, Dániában 3297 USD volt az egy hektár mezőgazdasági területre jutó agrárexport, miközben Magyarországon csak 372. (Megjegyzendő, hogy Portugáliában viszont csak 364.)

Ezzel szemben 2000-ben a volt szocialista országsoport egykori nettó agrárexportőr országaival összehasonlítva pozitív eredményt kapunk: az agrárexport intenzitását (Lengyelország 131, Bulgária 94, Románia 25 USD/ha), és a pozitív agrár-külkereskedelmi egyenleget tekintve hazánk egyaránt egyedülinek mondható a térségben.

Hazánk a világ agrárexportjából csekély, mindössze 1% alatti arányban részesedik. Sajnálatos módon az elmúlt évtizedben ez az arány csökkenő tendenciájú volt: 1989-ben még 0,72% volt és maximumát 1991-ben érte el 0,8%-kal. 2000-ben pedig a világ agrárexportjából csak 0,53% arányban részesedtünk. A világ agrárimportjából való részesedésünk ingadozó, 0,17% és 0,27% között mozog. Kedvezőtlen a kép számunkra akkor is, ha az – egyébként nettó agrárimportőr – EU-15 harmadik országokba irányuló agrárkiviteléhez viszonyítjuk a mienkét, ugyanis ez 1991-ben még 6,91% volt, s 2000-re 3,86%-ra csökkent.

Ha a világ és Magyarország agrártermelésének a rendelkezésre álló indexeit elemezzük, azt tapasztalhatjuk, hogy az 1989-1991 évek átlagát 100-nak véve a világ agrártermelése 2000-re 22,8%-kal emelkedett, míg a magyar agrártermelés ugyanezen időszakban 30,6%-kal csökkent. Így nyilvánvaló, hogy ezen időszakban a világ agrártermelésében képviselt arányunk alig több, mint felére esett vissza. Ez a tény arra utal, hogy a világexportból képviselt csökkenő arányunkat elsősorban az agrártermelésünk visszaesése okozta. Részletesen ezeket az adatokat az 1., 2. és 3. melléklet szemlélteti. (Megjegyezzük, hogy a FAO adatai kissé eltérnek az AKII adatbázisától, de tendenciájában megegyeznek. A táblázat konzisztens adattartalma és összehasonlíthatósága érdekében a 7., 8., 9. mellékletben a FAO adatait használtuk.)

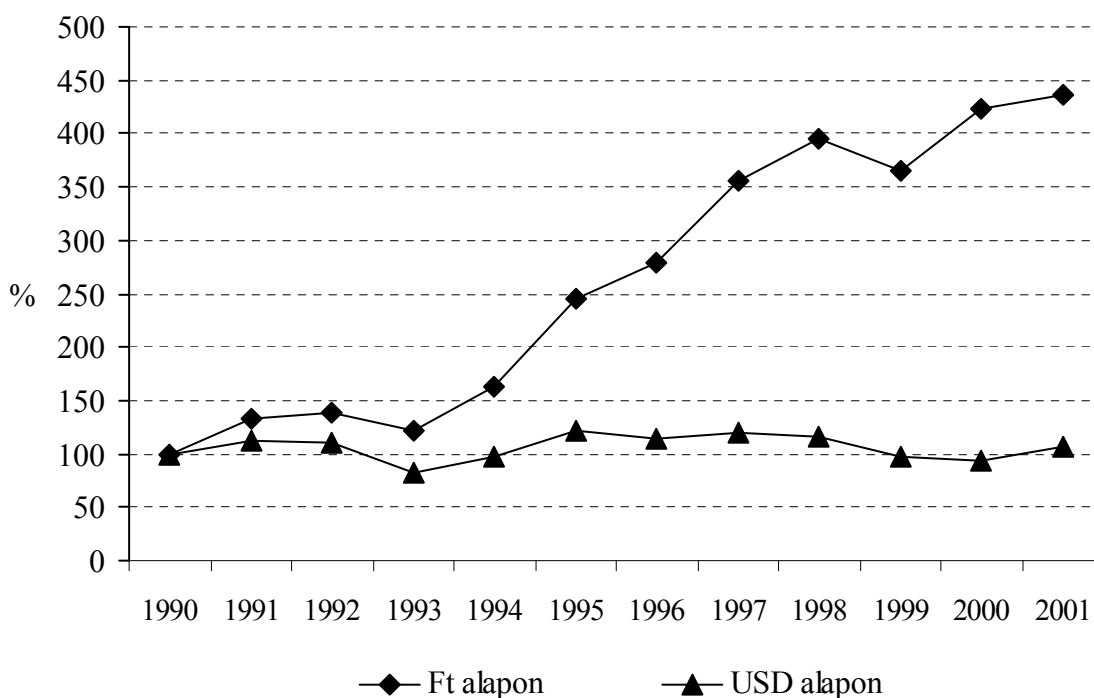
Összefoglalásként megállapítható, hogy a magyar agrárágazat exportjának a teljes kivitel belüli csökkenő súlya beleillik a világtrendbe és az EU-ban tapasztalt folyamatokba is, továbbá, hogy agrárágazatunk világpiacon részesedése csökkent, és annak pozitív egyenlege ellenére nem lehetünk elégedettek a potenciális lehetőségek kihasználásával, illetve nemzetközi összehasonlításban az agrárexport intenzitásával.

2. A magyar agrárexport és -import a kilencvenes években

A mezőgazdasági és élelmiszeripari export adatait vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy forintban mérve a kivitel dinamikusabban növekedett: az 1990-es évet véve bázisul 2001-re 436%-os indexet ért el. Miközben a valóságot lényegesen jobban tükröző USD alapú index mindössze 106,6%-ot mutatott. (Részletesen lásd a 10. mellékletben és a 2. ábrában.)

2. ábra

A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kivitel bázisindexei,
1990=100



Forrás: AKII adatbázis alapján saját számítás

E mögött döntő részben a forint inflációja, illetve USD-hez (és más devizákhoz) képesti igen jelentős árfolyamcsökkenése húzódik meg: 1990-ben a külkereskedelmi forgalom súlyozott átlaga alapján számított Ft/USD árfolyam mindössze 63 Ft volt, 2001-ben közel 287 Ft. Az árfolyamindex tehát 455,6. Ezt részletesen a 11. melléklet mutatja be.

Mindebből következik, hogy **reálisabb képet az USD alapon történő számítás mutat.** Bár az utóbbi évek egyre inkább euró-valutákban, majd ténylegesen euróban történő kötései miatt még reálisabb képet nyújt az adatok euróban való bemutatása. A vizsgált időszak nagyobb részében még a dollárban történő elszámolás volt a jellemző, ezért itt megtartjuk a hagyományos, USD-ben történő szemléltetést. Ahol az euróban történő számítás különös jelentőséget kap, az agrár-külkereskedelmi egyenleg alakulása. Az e kérdéssel foglalkozó 3. fejezetben euróban is bemutatjuk agrár-külkereskedelmünk alakulását. A forintban történő

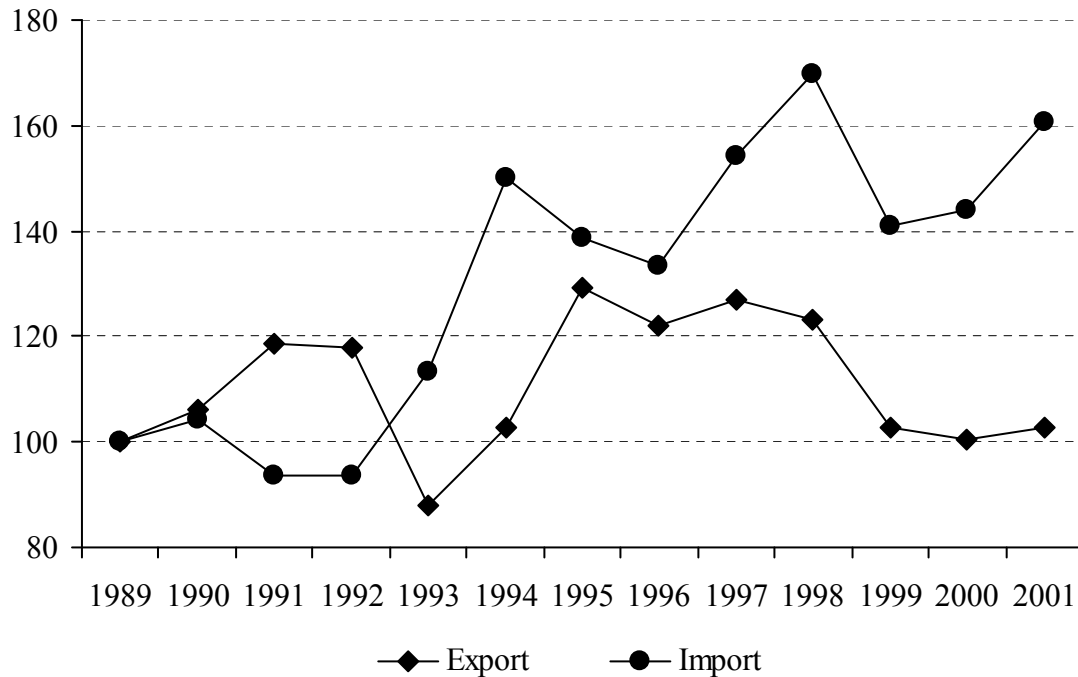
számolást két dolog indokolja: egyrészt a termelési értékből és a GDP-ből forint alapon tudunk arányokat megállapítani, másrészt a hosszú idősoros vizsgálat (a 80-as évtized közepéig történő visszanyúlás) szintén csak forintban történhetett. Megkíséreltük az ágazat exportjának volumenindexeit is vizsgálni, de a HS 01-24. árucsoportoknak megfelelő, hosszú idősoros volumenindex nem állt rendelkezésre. Megközelítően jó helyzetértékelés alapjául szolgálhat azonban a KSH SITC árucsoportok szerinti volumenindex-számítása. Ezt az 1985-99. évekre vonatkozóan az áruszerkezeti arányokkal súlyozva azt az eredményt kaptuk, hogy az élelmiszergazdasági export volumene 1999-ben mindössze 3%-kal haladta meg az 1985. évit, de ugyanezen évben 1%-kal alatta maradt az 1990. évinek. A 2000-2001. évekre vonatkozóan már rendelkezésre állnak a HS 01-24. árucsoportok szerinti volumenindexek, ezek azt mutatják, hogy 2000-ben közel 7, 2001-ben pedig 14%-kal nagyobb volumenű exportot produkált az ágazat, mint 1985-ben. Ez utóbbi adat alapján az agrárexport volumenének évi növekedési üteme 0,8%. Ezt részletesen a 12. melléklet mutatja be.

A magyar agrárkivitel csúcsát 1995-ben érte el, ekkor a HS kódok alapján számított exportérték meghaladta a 2,9 milliárd USD-t. Az évtizedben még egy év volt, amikor ezt a szintet sikerült megközelíteni: 1997-ben 2,86 milliárd USD volt a kivitel. Az évtized végére azonban a 2,3-2,5 milliárd USD-os szint vált jellemzővé.

Az ágazat importja is ingadozott a vizsgált évtizedben, de miközben az export ingadozása lefelé mutató tendenciájú volt, az importé egyértelmű növekvő trendet követ. Ezt mutatja a 3. ábra.

3. ábra

**A mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelem indexei USD alapon,
1989=100**



Forrás: Saját számítás AKII adatbázis alapján

Az import 1990-ben még csak 735 millió USD-t tett ki, a csúcst, 1,2 milliárd dollárt 1998-ban érte el, majd az évtized utolsó két évében 1 milliárd dolláron stabilizálódott, 2001-ben pedig megközelítette az 1998. évit. A nemzetgazdasági behozatalból képviselt arány vonatkozásában ugyanaz a tendencia fogalmazható meg, mint az exportnál: **az importban is markánsan csökkent az élelmiszergazdaság aránya**, az 1990. évi 8,5%-ról 2001-re 2,9%-ra mérséklődött.

3. Agrár-külkereskedelmi egyenlegünk fontossága a nemzetgazdaság külkereskedelmi egyenlegében

Mint már említettük, a magyar élelmiszergazdaság az egyetlen olyan termelő ágazat, amely pozitív külkereskedelmi egyenleget képes tartósan produkálni. A nemzetgazdaság teljes külkereskedelmi egyenlege az utóbbi tíz évben végig erősen negatív volt, ami azt jelenti, hogy az élelmiszergazdaság nélkül számolt egyenleg lényegesen nagyobb importtöbbletet mutatott fel. Sajnálatos módon az élelmiszergazdasági export ingadozó csökkenése és az import csaknem töretlen emelkedése miatt ez a pozitív egyenleg csökkenő mértékű.

Meg kell azonban jegyezni, hogy azon közép-kelet-európai országok, amelyek korábban pozitív agrár-külkereskedelmi egyenleget tudtak elérni (pl. Lengyelország és Bulgária) az utóbbi évtizedben fokozatosan elvesztették agrár-export-többletüket. **Egyedül Magyarországnak sikerült a térségben megőriznie az ágazat pozitív szaldóját.**

1. táblázat

**A mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi forgalom,
millió USD, millió ECU (euró)
(folyó áron, határparitáson)**

Év	Export		Import		Egyenleg		Exportárfolyam 1 ECU=xUSD
	Millió USD	Millió ECU	Millió USD	Millió ECU	Millió USD	Millió ECU	
1990	2387	1875	735	577	1652	1298	1,27343
1991	2669	2154	660	533	2009	1621	1,23916
1992	2653	2044	660	508	1993	1535	1,29810
1993	1974	1686	799	682	1175	1003	1,17100
1994	2307	1939	1060	891	1247	1048	1,18952
1995	2901	2218	978	748	1923	1470	1,30801
1996	2746	2163	940	740	1806	1422	1,26975
1997	2857	2519	1088	959	1769	1560	1,13404
1998	2772	2473	1199	1069	1573	1403	1,12109
1999	2310	2167	995	934	1315	1234	1,06578
2000	2256	2452	1017	1105	1239	1347	0,92000
2001	2544	2830	1135	1263	1409	1567	0,89900

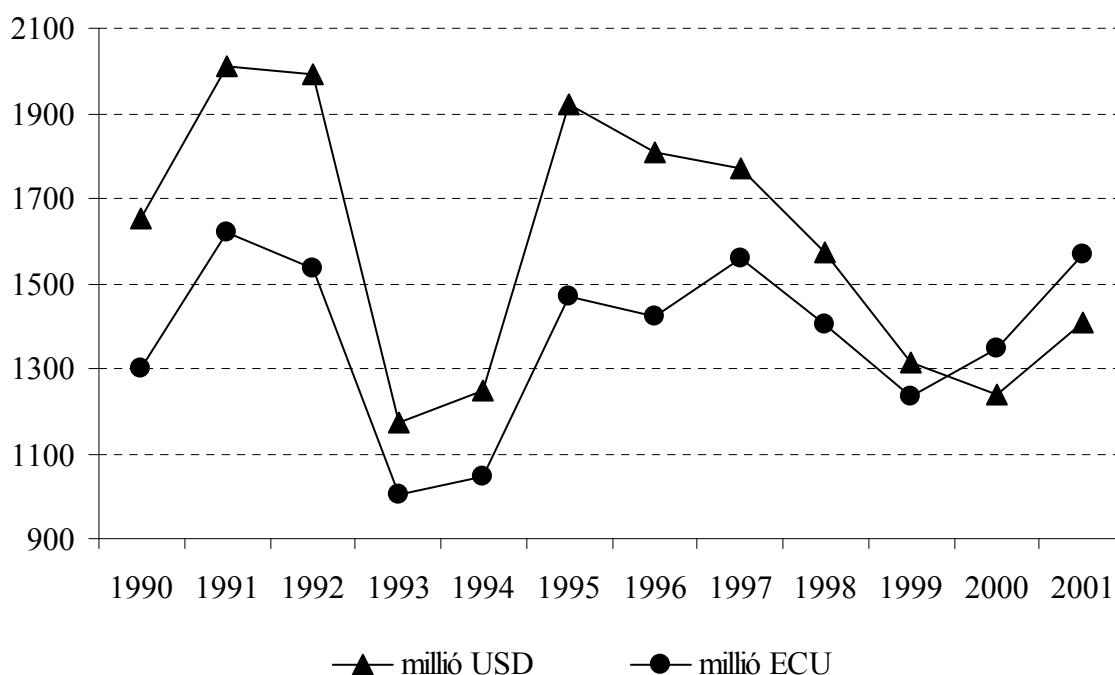
Forrás: KSH Külkereskedelmi évkönyvek, AKII adatbázis, Eurostat B-4 - Finanz- und Währungsstatistik

A táblázat sok mindenről tanúskodik. Elsősorban arról, hogy a mai statisztikai rendszerben dollárban kimutatott adatok szerint az egyenleg jelentősen romlott a múlt évezred utolsó évtizedében. Ugyanakkor, ha Magyarország ECU-ben, ill.

euróban mutatta volna ki adatait, akkor sokkal kedvezőbb kép mutatkozott volna. A következő ábra az élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlegét USD-ben, illetve ECU/euróban mutatja be.

4. ábra

Az élelmiszergazdaság külkereskedelmi egyenlege USD-ben, illetve ECU/euróban



Forrás: Saját számítás KSH Külkereskedelmi évkönyvek, AKII adatbázis, Eurostat B-4 – Finanz- und Währungsstatistik alapján

Látható, hogy az euró árfolyamcsökkenése, mint metodikai ok miatt egyenlegünk ingadozások után az évtized elején mért szintre esett vissza. Dollárban az egyenleg alakulása sokkal kedvezőtlenebb. A dollár erősödése természetesen nem csupán az euróval szemben volt érzékelhető, így valamennyi nem dollár elszámolású piacunkon mutatkozik ez a metodikai és nem versenyképességből adódó, technikai hátrány.

A magyar nemzetgazdaság teljes külkereskedelmi egyenlege a vizsgált időszakban mindössze egyetlen egyszer volt pozitív, 1990-ben, ekkor 941 millió USD pozitívummal zártuk az évet. Ebből azonban az élelmiszergazdaság 1652 millió USD-t tett ki, azaz élelmiszergazdaság nélkül vizsgálva az összes többi ágazat együttesen 712 millió USD negatívumot produkált. Annak a helyzetnek a tartósságára, hogy **kizárólag a mezőgazdaság és élelmiszeripar produkál pozitív egyenleget**, az szolgál bizonyítékkal, hogy a **80-as évtized második felében is ugyanez volt a helyzet**, azaz a mezőgazdaság és élelmiszeripar nélkül számítva külkereskedelmi egyenlegünk erőteljesen negatív volt.

Az agrár-külkereskedelmi egyenleg piaci összetételére az jellemző, hogy annak 2001-ben 49%-át adták az EU országok, 23%-át a CEFTA, 18%-át a volt

Jugoszlávia tagállamai (a CEFTA-tag Szlovénia nélkül számolva) és 17%-át a Szovjetunió utódállamai. Egyedül Latin-Amerikával negatív az egyenlegünk elsősorban a takarmány, a kávé és déligyümölcs import miatt.

Az egyenleg **termékösszetételére** a következők jellemzőek: a legnagyobb pozitív egyenleget produkáló termékcsoportok sorrendje (2001. évi adatok):

Hús	503 millió USD
Gabona	298 millió USD
Zöldség, gyümölcs készítmény	227 millió USD
Élő állat	134 millió USD
Friss zöldség	110 millió USD.

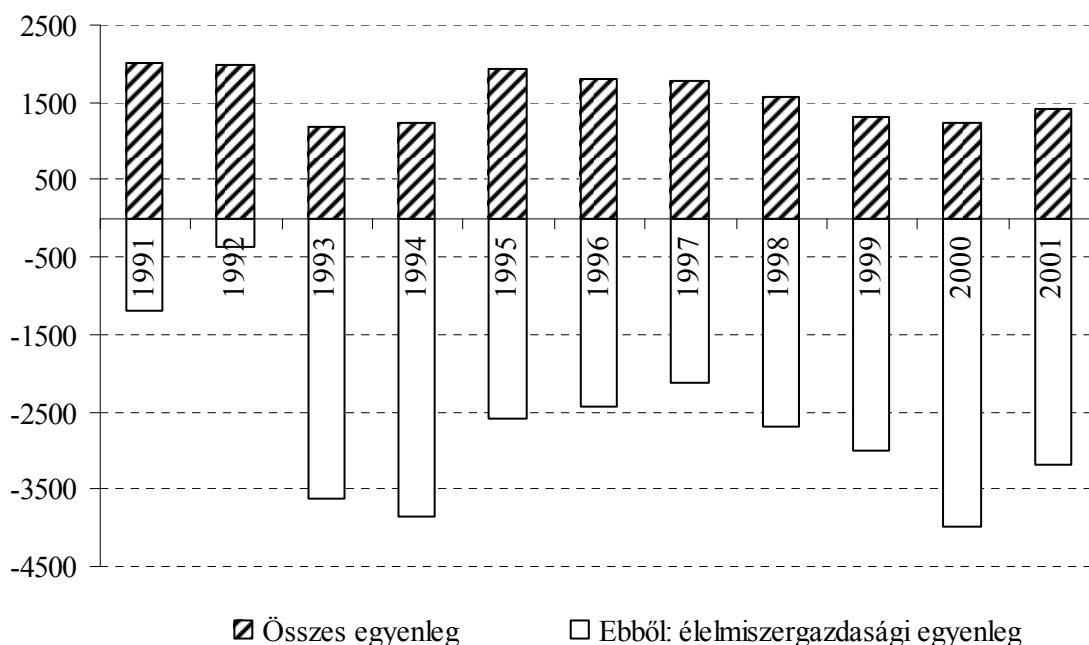
A negatív egyenlegű termékcsoportok közül a legnagyobbak:

Állati takarmány	122 millió USD
Kávé, tea, fűszer	22 millió USD
Kakaó	22 millió USD.

Az egyenleg alakulását részletesen bemutatja forintban az 1. melléklet, USD-ben a 2. melléklet és szemlélteti az 5. ábra, a regionális összetételt a 15. melléklet mutatja be. Az egyenleg alakulásának okait az export és az import alakulásáról szóló fejezetek részletezik.

5. ábra

A teljes, valamint a mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelmi egyenleg, millió USD



Forrás: KSH évkönyvek, AKII adatbázis alapján saját számítás

4. Világ gazdasági tényezők hatása a magyar agrár-külkereskedelemre

Más-más hatások érvényesültek meghatározó tényezőként az évtized elején és végén. **Az évtized elején** a magyar agrár-külkereskedelemre gyakorolt hatások közül a **legfontosabb a KGST megszűnése, a közép- és kelet-európai országok átalakulási válsága, a Szovjetunió és Jugoszlávia széthullása, illetve Csehszlovákia kettéválása volt.** Belső kínálati tényező ezeket a negatív hatásokat **részben elnyomta**, nevezetesen a magyar belső fogyasztás csökkenése és a volt KGST felvevőpiackénti beszűkülése miatt keletkezett jelentős magyar **agrár-árufeleslegék külpiazi elhelyezési kényszere.** A vizsgált időszak második felében ezek a hatások már csak mérsékeltebben jelentkeztek (kivéve az 1998-as orosz válságot). Ez utóbbi időszakban már lezajlott a piacváltás és az egyéb nemzetközi hatások erősebben érvényesültek. Ezeket tekintjük át az alábbiakban részletesebben.

A 90-es évek elején a volt KGST országokkal folytatott kereskedelmünkben, annak feltételeiben több alapvető változás történt:

A KGST integráció megszűnt, s ezáltal megszűnt az a biztonság is, amit az államközi megállapodások és egyéb, az államok által garantált szerződések a termékek elhelyezésében jelentettek. A bukaresti árelv megszűnésével változtak a cserearányok és az árak. Megszűntek továbbá a monopol kereskedelmi kapcsolatok.

1991-ben a dollárelszámolásra való áttérés – egyszeri hatásként – megnövelte az e térséggel folytatott kereskedelem értékét. (A rubelelszámolású forgalom az áthúzódó teljesítések miatt végleg csak 1995-ben szűnt meg. Lásd 14. melléklet.)

A politikai és a gazdasági irányváltás ezekben az országokban súlyos gazdasági recesszió mellett zajlott. A gazdasági krízis jellemzői voltak: a külső és belső eladósodottság, a devizaszűke, az általános tőkehiány, a lakosság elszegényedése, a fogyasztói rétegek polarizálódása termelés-visszaesés, növekvő inflációs ráta és munkanélküliség. Piacainkon egyidejűleg volt jelen felesleg és hiány, ami külkereskedelmünkben tovább fokozta a bizonytalanságot és az esetlegességet.

A volt KGST térség külkereskedelmében gyors és erőteljes piacváltás indult meg a fejlett ipari államok, mindenekelőtt az EK felé az exportban és az importban egyaránt, ami részben helyettesítette a korábbi KGST piacot.

A 90-es évtized fordulóján jelentős mértékben megnőtt a magyar külkereskedelemben a **közvetítő kereskedelem** aránya. A korábbi években tapasztalt, hagyományosnak tekinthető közvetítő kereskedelemmel szemben – amely elsősorban a magyar trópusi termék importban fordult elő – az agrár-exportban új jelenséggé vált tapasztalható, hogy jóformán minden termékre vonatkozóan megjelentek a közvetítő kereskedők. Ugyancsak új jelenség a közvetítésben, hogy annak döntő része a volt KGST országokkal folytatott kereskedelmünkben jelent

meg, és a közvetítők elsősorban nyugat-európai országok (Ausztria, Svájc, Olaszország, Hollandia, Franciaország, Németország) voltak. A nyugati terminológiában „middleman trade”-ként, vagy „triangular trade”-ként emlegetett üzletek igen jelentős arányt képviselnek a Közép- és Kelet-Európába irányuló magyar agrárkereskedelemből. Ez a közvetítés már 1991-ben jelentős arányú volt Jugoszlávia, Csehszlovákia és Szovjetunió esetében, majd a későbbiekben a többi volt KGST országba irányuló agrárexportunkban is igen jelentős arányt ért el: az évtized elején a teljes agrárexport forgalomnak 20%-át tette ki, 1995-re ez az arány elérte a 26%-ot. A megvizsgált okok között mindazok megjelentek, amelyek a közvetítő kereskedők szakirodalom szerinti motivációit képviselik. Ezek elsősorban: disztribúció-jellegű üzletek, finanszírozási megoldások, illetve hitelezés, kockázatkerülés, profitnövelés, állami kedvezmények, támogatások, illetve garanciák igénybe vétele, áru kínálat bővítése, állandó piaci jelenlét biztosítása, versenytársak kiszorítása, a vevő által kívánt ellentétel biztosítása. A magyar agrártermékeket közvetítő nyugati kereskedők motivációi között nyilvánvalóan e tényezők is jelentős arányban szerepelnek, mégis a legjelentősebb motívum az, hogy a vevő készpénzfizetésre nem képes, a magyar fél pedig hitelezni nem nagyon tud. Ez végül is a közvetítő oldaláról kockázati, illetve árelőnyt jelent.

Az agrártermékeknél pedig azért tapasztalható a más termékeknél érzékelhetőnél is erőteljesebb mértékű közvetítés, mert e termékek piaci kockázata az átlagosnál magasabb. A közvetítő kereskedelmet különféleképpen ítélik meg. A GATT, illetve a WTO negatívan kezeli, mivel azt tartja, hogy ezzel a termékelőállító ország érdeke sérül, lévén, hogy az értékesítés többletbevétele nem nála jelentkezik. Egyes magyar szakmai körök pozitívan állnak hozzá, mondván, hogy ily módon legalább biztos az exportáru alapjaink elhelyezése. Jelen tanulmány szerzőinek véleménye a WTO álláspontjához áll közelebb, kiegészítve azzal a tapasztalatokon alapuló megállapítással, hogy a közvetítő kereskedő nem hűséges vevő, nem stabil vásárló, hanem ott szerzi be a továbbadni szánt portékát, ahol azt olcsóbban megkapja. Ezért úgy véljük, hogy a kereskedelmi infrastruktúránk, finanszírozási és exportösztönzési rendszerünk hiányosságaiából eredő szükséges rosszként kell megítélni a közvetítő kereskedelmet.

A közvetítő kereskedelem adatait részletesen a 13. melléklet mutatja be.

A magyar exportöröknek a keleti piacokról való részbeni kiszorulása jórészt az előbbieken felsorolt makrogazdasági okokkal magyarázható.

A magyar élelmiszer gazdasági külkereskedelemben gyakorolt hatások közül – elsősorban az évtized második felében – kiemelkedő fontosságú a globalizáció. Ez olyan hatás, amely alól Magyarország sem vonhatja ki magát, melynek többnyire előnyeit élvezzük, elsősorban a külföldi tőkebefektetések hazánkba történő áramlása révén, másrészt a piaci korlátok mérséklődése nyomán. (Természetesen, ennek a magyar importban is megjelent az ellenoldala, de ez sem tekinthető feltétlenül negatívumnak.) A kereskedelem globalizációja pedig általánosságban kedvezően hatott a magyar exportra, ám ezeket a hatásokat a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek tekintetében más tényezők

(elsősorban a hazai termelés színvonal-csökkenése és piacrajutási versenyképességi hiányosságaink) **elnyomták**. Ugyanez vonatkozik **a gazdaság nyitottabbá válására, ami a magyar külkereskedelem egészét tekintve tapasztalható, de agrárexportunkat kevésbé érintette. A szabadkereskedelmi egyezmények hatása a magyar agrárkivitelre** meglehetősen **ellentmondásos** volt és számos olyan tényező, amelytől egyértelmű pozitív hatást vártunk, nem csupán előnyeit éreztette velünk. A magyar export szerkezete jelentősen átalakult, irányát tekintve a világkereskedelemhez hasonlóan, de itt még erőteljesebb volt a **gépipar** előretörése és – különösen az évtized utolsó két évében – az agrárium arányvesztése.

A WTO megalakulása, az EU-val 1991-ben kötött Társulási Megállapodás, valamint a CEFTA Megállapodás hatásait az 5. fejezetben külön tárgyaljuk.

A magyar **agrárexport rövid szállítási rádiusza** változatlanul jellemző volt az egész évtizedben: Európába került az agrárkivitel 92-94%-a. Ennek persze természetes földrajzi, történelmi okai vannak, de az Európán kívüli piacok 6-8%-os aránya akkor is egészségtelen világpiaci struktúrát tükröz, ugyanis szinte kimaradtak célpiacaink közül a legnagyobb felvevőképességű Észak-Amerika és a gyorsan bővülő piacot jelentő Távol-Kelet.

Magyarország agrár-külkereskedelme **a meghatározó régiókkal az évtized elejéhez képest az évtized végére jelentősen átrendeződött** az 1991. évi 53%-ról 2001-re 48%-ra csökkent az EU aránya, csökkent a szovjet utódállamoké is, miközben számottevően nőtt a CEFTA aránya. Ezt szemlélteti a 15. és a 16/3. melléklet. (A 15. mellékletben a mindenkori tényleges CEFTA tagországok adatait mutatjuk be, a 16. melléklet pedig a CEFTA 2001. évi tagországainak adatait szemlélteti.) Nem változott azonban számottevően az Európán kívüli piacok aránya.

A kilencvenes évtizedet három régióban rázták meg recessziós folyamatok: a világgazdaságban a legnagyobb veszteségeket **Japán** és a gyorsan iparosodó **más délkelet-ázsiai országok** recessziói okozták. E veszteségek nagyságrendjét szakértők több ezermilliárd USD-re becsülik. A világ két másik táján bekövetkezett recessziók "csak" néhány százmilliárd dolláros veszteséggel jártak, ezek a latin-amerikai, illetve a FÁK országokban lezajlott recessziós folyamatok. Sajátos módon azonban hazánkra éppen a világgazdaságot legkevésbé megrázó orosz válság hatása volt a legnagyobb. Magyarország, és ezen belül a magyar élelmiszer gazdasági export szempontjából az orosz válság volt a legfontosabb piacbefolyásoló jelenség. **Az orosz gazdaság válsága hosszú folyamat**, amelyet a politikai és gazdasági rendszerváltás, a KGST megszűnése, a Szovjetunió felbomlása nyomán fellépő átalakulási veszteségek hatása igencsak felerősített. **Az igazi válság**, tehát az ország fizetőképtelenné válása ugyan csak **1998. augusztusában** következett be, de hanyatlás a kilencvenes évtizedben szinte folyamatos volt. Az orosz GDP változatlan áron vizsgálva 1991 és 1998 között szinte kivétel nélkül minden évben csökkent. A fogyasztás a foglalkoztatottak és a reálbér adatai is hasonlóan alakultak. Az orosz mezőgazdaság termelési eredményei is csökkentek, a csökkenés mértéke évi 4 és 12 % között mozgott. Ez az amúgy sem kielégítő élelmiszerellátás mellett nagyobb importot indukálhatott volna, azonban a gazdaság általános nehézségei

miatt a piac résztvevői fizetőképtelenné váltak, tehát a szükséges import csak igen kis részben realizálódhatott. Tovább rontotta az ország fizetőképességét a kőolaj árának tartós mérséklődése. Az ország külkereskedelmi hiánya a folyó fizetési mérleg romlásával és a bővülő költségvetési hiánnyal, valamint a rövid lejáratú adósságspirállal párosulva 1998. augusztus közepére pénzügyi összeomláshoz vezetett. **Az ezt követő hónapokban az orosz piacra csak azok a cégek tudtak bejutni, amelyek a szokásosnál is kedvezőbb fizetési feltételeket és árkondíciókat biztosítottak az importőrök számára. Ez a magyar exportőrök piaci elhelyezési lehetőségét nemcsak annyiban rontotta, amennyiben az orosz cégek fizetőképtelenné váltak, hanem ezáltal a nálunk kedvezőbb helyzetben lévő konkurensok még további piaci pozíciókat szereztek.** Ugyanis Magyarország nem volt képes arra, hogy több milliárd forintos exporthitel garanciákat nyújtson, a magyar cégek pedig állami pénzügyi háttér hiányában saját maguk nem tudták vállalni az orosz piac fokozott kockázatát. Ami megoldásként maradt volna, a barter üzletek, azt pedig az orosz kormányzat korlátozta, nehogy fontos és jól eladható energiahordozók és nyersanyagok barter üzletek keretében elhagyják az országot. Legfőbb konkurenseink az orosz piacon egyébként az USA-beli és EU-tagországok cégei, amelyek részben az említett állami hitelgaranciákat, másrészt magas támogatásokat élvezve szereztek velünk szemben **erős piaci pozíciókat Oroszországban és ezeket visszaszereznünk még hosszú távon se lesz könnyű.** Ezt bizonyítja, hogy noha 1998-2000 között folyamatosan nőtt az ide irányuló agrárkivitelünk, de még 2000-ben is csak 38%-a volt a válságot megelőző 1997. évinek.

A sorozatos recessziók nyomán bekövetkezett **világgazdasági növekedés lassulása** a fejlett, az átalakuló és a fejlődő országokat egyaránt érintette, de **a Magyarország fő piacát jelentő fejlett országokban volt a legkisebb mértékű.** A külpiacon konjunktúra oldaláról így elsősorban az orosz válság befolyásolta kedvezőtlenül a magyar gazdaság növekedési feltételeit. **Ennek hatását azonban tompította, hogy az orosz reláció jelentősége a külkereskedelemben már korábban számottevően lecsökkent.** Nem ugyanez a helyzet azonban a magyar agrárexport vonatkozásában. Ugyanis, miközben az orosz piac a válság előtt, **1997-ben a teljes magyar kivitelből csak 5%-ban részesedett, élelmiszergazdasági kivitelünkben 15% volt az aránya.**

A szomszédságunkban folyó háborús események több szempontból is korlátozták agrárkivitelünket. Egyrészt **a széthullott Jugoszlávia egyes tagköztársaságait** embargó sújtotta, másrészt a hadiesemények miatt átmeneti fizetőképtelenség következett be, a NATO bombázás idején egyes délszláv cégek egyszerűen nem fizették ki a már leszállított áru ellenértékét és végül a magyar folyami exportot hosszú idő óta meggátolják a lebombázott Duna hidak. A békekötés óta dinamikusabban nő a délszláv országokba irányuló kivitelünk.

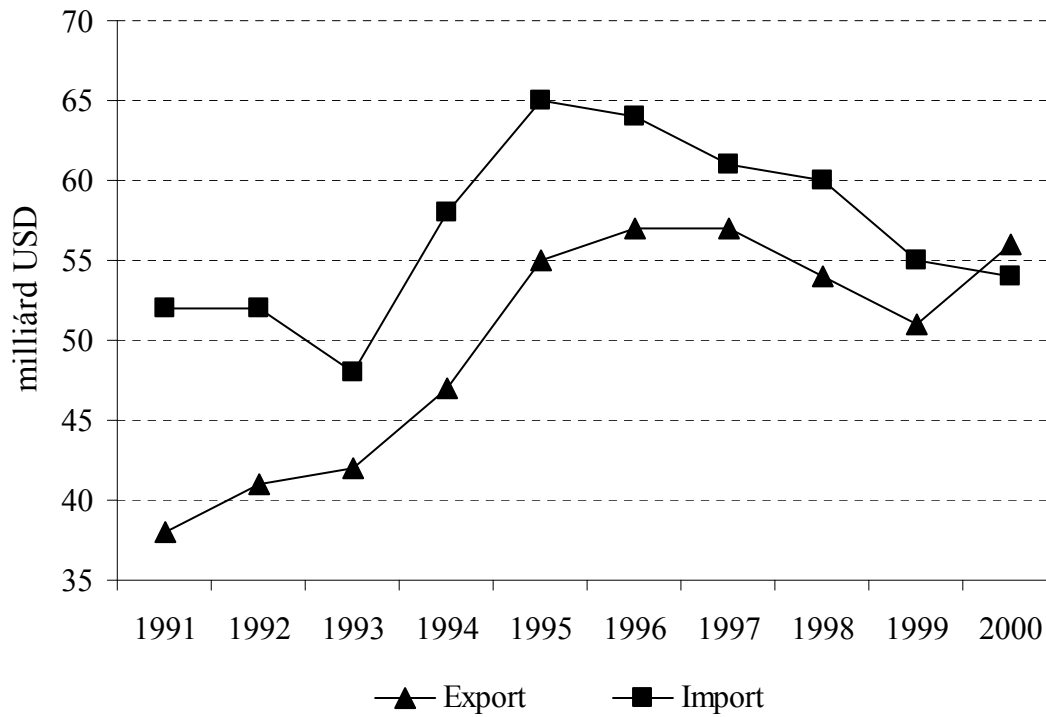
5. A nemzetközi egyezmények hatása a nemzetközi és a magyar agrár-külkereskedelemre

5.1. A nemzetközi egyezmények hatása a nemzetközi agrárkereskedelemre

A nemzetközi kereskedelmi egyezmények közül a kilencvenes évek külkereskedelmi folyamataira leginkább a **WTO mezőgazdasági megállapodása hatott**, amely a GATT/WTO fordulók közül eddig egyetlenként a mezőgazdasági termékek részleges liberalizációját is megvalósította. Magyarország és a kelet-európai régió számára még legalább ilyen fontos az 1993-ban létrejött, majd a kilencvenes évek második felében **kibővült CEFTA**, továbbá érvényesült az 1991-ben megkötött EU Társulási Megállapodás kereskedelem élénkítő hatása is. A nemzetközi kereskedelmet különösen a WTO Uruguay-i fordulója utáni első években valóban kedvezően érintette a liberalizáció. A világ agrárexportja az 1991. évi 329 milliárd USD-ről 1996-ig 466 milliárd USD-re nőtt, azóta csökken, 2000-ben 411 milliárd USD volt. Az EU teljes agrárimportja 1991-ben és 2000-ben lényegében ugyanakkora volt (171, illetve 172 milliárd USD), miközben maximumát ugyancsak 1996-ban érte el (202 milliárd USD). Az EU agrárexportja ugyanakkor jelentősen nőtt: 1991-ben 154, 2000-ben 175 milliárd USD volt. Ezzel 2000-ben először ért el nettó agrárexportot. Még szemléletesebb, ha nem a teljes forgalmat vizsgáljuk, hanem csak az ún. Extra-EU Trade-t, azaz a harmadik országokkal folytatott agrár-külkereskedelmet. Ezt mutatja be a 6. ábra.

6. ábra

Az EU-15 harmadik országokkal folytatott agrár-külkereskedelme, milliárd USD

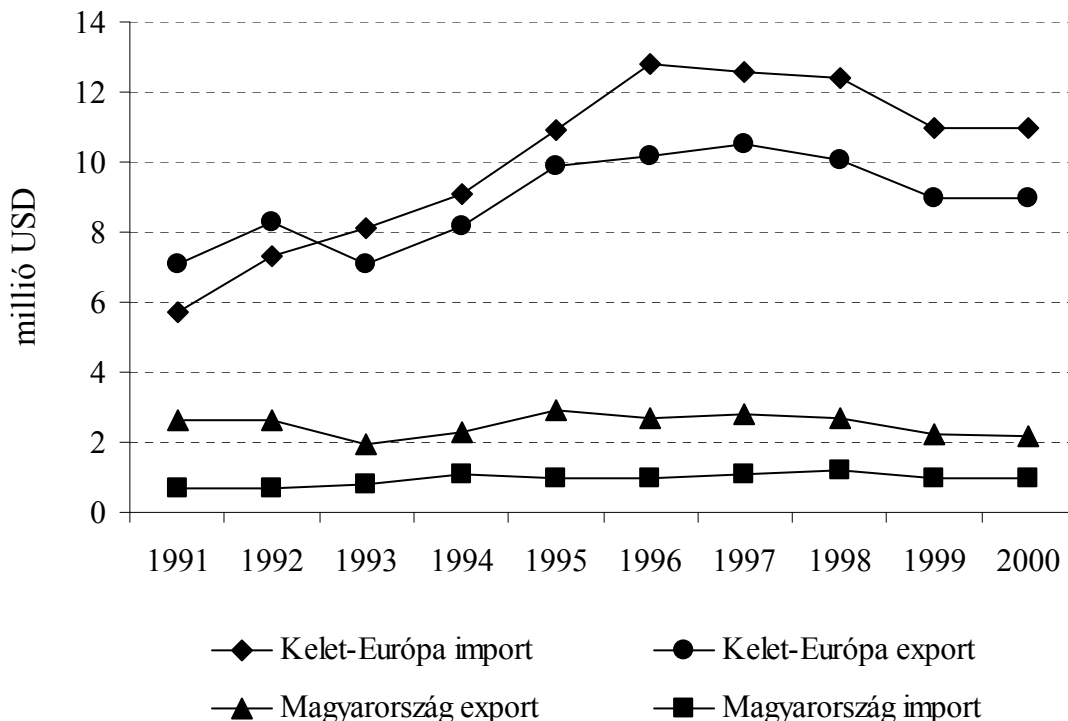


Forrás: FAO adatbázis alapján saját számítás

A világ mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelme az évtized elejétől, 1991-től az évtized közepéig 1994-ig összesen csupán 18%-kal növekedett, az egyezmény utáni első évben 1994-ről 1995-re pedig közel 15%-kal, amelyből a szakértők legalább 5-6%-ra becsülik az Uruguay-i forduló közvetlen forgalombővítő hatását. Az exportbővítő hatás még 1996-ban is érvényesült és ez további 5%-os világ agrárexport bővülést eredményezett. Az Európai Unió agrár-külkereskedelmét az elmúlt évtized nemzetközi és belpiaci eseményei nagyon hasonlóan befolyásolták, mint a világ egészének agrárkereskedelmét, a növekedés üteme 1994 és 1996 között szinte teljesen azonos (14% és 4%) volt. A kedvező folyamatot egyéb kedvezőtlen válságjelenségek és recessziós hatások azonban megakasztották, és az évtized további részében stagnálás és csökkenés volt jellemző a világ és az EU agrár-külkereskedelmére egyaránt. Az évtized egészének mérlege azonban így is pozitív maradt (+26%, +14%), amelyben jelentős szerepe van a nemzetközi agrárliberalizációs törekvéseknek.

7. ábra

Kelet-európai országok és Magyarország agrár-külkereskedelmének alakulása 1991-2000 között



Forrás: FAO adatbázis alapján saját számítás

A kelet-európai országok agrár-külkereskedelmi egyenlegére a kilencvenes évtizedben az átalakulással járó nehézségek nagyobb hatással voltak, mint a nyitottabbá váló nemzetközi piacok, így összességében 1991 és 2000 között közel kétszeresére duzzadó import mellett összehasonlítva jóval szerényebb mértékben, csupán mintegy 25%-kal emelkedett az export mértéke. Magyarország részesedése a kelet-európai országcsoport exportjából és importjából egyaránt jelentős (átlagban 25-30%, illetve 10%), mégsem tartozunk az importnövekedés dinamikáját meghatározó országok közé, - igaz az exportnövekedéshez sem igen járultunk hozzá - mivel exportunk és importunk összértéke meglehetősen kiegyensúlyozott maradt az elmúlt évtized alatt. Pedig elvben a magyar agrárexport növekedését is elő kellett volna segítenie **világkereskedelem liberalizációjának**, ennek ellenére paradox módon ezek a tényezők sem csupán pozitív hatást gyakoroltak agrárexportunk elhelyezési piacaira, hanem negatív hatásokkal is jártak.

A GATT/WTO megállapodás nem kizárólag a liberalizáció kedvező hatásait érezte velünk, hanem éppenséggel az exportszubszidió szűkítését előírva korlátozta a támogatással exportálható termékeink kivitelének bővítését. Az EU megállapodás kedvezményes kvótáit is inkább az EU exportőrei tudták kihasználni a magyar piacon, semmint a mi exportőreink az EU piacán. A CEFTA Megállapodás ugyanis csak az iparcikkek vonatkozásában tekinthető teljes mértékben sikeresnek, agrártermékek tekintetében csak részleges eredményekről beszélhetünk, mégis azt

mondhatjuk, hogy a három nemzetközi egyezmény közül egyedül ennek voltak kézzel fogható forgalomnövelő hatásai. Az alábbiakban a fenti három egyezmény (GATT/WTO; EU; CEFTA) hazánk külkereskedelmére gyakorolt hatását foglaljuk össze.

5.2. A GATT/WTO egyezmény hatása hazánk agrár-külkereskedelmére

A nemzetközi áruforgalom fejlesztésére létrehozott **GATT-egyezményt** (General Agreement on Tariffs and Trade = Általános Kereskedelmi és Vámtarifa Egyezmény) 1947-ben alapították meg, 27 állam részvételével, az eltelt több mint 50 év alatt a résztvevők száma 144-re nőtt (2002. január 1-jei állapot szerint az utódszervezet WTO-nak ekkora a taglétszáma), ezek kétharmada fejlődő ország. A GATT tagállamok adják a világkereskedelem több mint 90%-át. A GATT legfontosabb alapcélkitűzései a nemzetközi kereskedelem átláthatóbbá tétele és liberalizálása. Az első, 1947-ben Genfben (a GATT állandó titkárságának székhelyén) megrendezett vám-fordulót követően nyolc további tárgyalási fordulóra került sor és jelenleg a kilencedik forduló előkészületei zajlanak.

Az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezményt (GATT) 1995. január 1-jétől felváltó WTO legfontosabb határozatai az alábbiak:

- A kompenzációs támogatások és prémium-kifizetések biztosítása. Így az EU jóváhagyásához szükséges feltétel, nevezetesen a kompenzációs támogatások fenntartása a közös agrárpolitika keretében, a GATT által nemzetközi szinten megoldódott.
- Mindennemű nem-vámjellegű kereskedelmi akadály tilalma és vám-leépítés.
- A belső támogatás leépítése. A GATT agrár-vonatkozású határozatainak értelmében valamennyi szerződő fél köteles az agrár- termékekre vonatkozó belső támogatásait az 1986-1988-as átlaghoz képest 20%-kal csökkenteni. Ennek nagyságát az "Aggregált támogatási mérték" (AMS) határozza meg.
- Minimális piaci hozzáférhetőség. Preferencia-megállapodások illetve harmadik országokkal való bilaterális kereskedelmi egyezmények alapján egyidejűleg számításba vehető behozatali mennyiségek.
- Gabona-helyettesítők szabályozása.
- Exportszubszevenciók korlátozása. A szubszevencionált export-mennyiség 21%-os leépítése és az export-támogatások költségvetési kiadásainak 36%-os csökkentése az 1986-1990. évek exportjához képest.
- Olajosmagvakra vonatkozó szabályozás.
- Béke-záradék. Ez biztosítja, hogy az egyeztetett kilenc éves futamidőn belül a résztvevők - így az EU - agrárpolitikai intézkedéseit nem bírálhatják felül a GATT bizottságai.

Az Uruguay-i forduló során a támogatási formákat osztályozták, aszerint, hogy csökkentendők-e, s milyen feltételekkel. A „**zöld dobozba**” kerültek a szabadon alkalmazható támogatások: a kutatást, ismeretterjesztést, szakképzést,

valamint a mezőgazdasági tevékenység abbahagyását, a különböző károkozók megfékezését, a hátrányos helyzetű régióknak nyújtott segélyeket. Ezen támogatások közös vonása, hogy nem kapcsolódnak közvetlenül a termelés mennyiségéhez. Továbbá ebbe a csoportba tartozik a piacrajutást elősegítő intézkedések közül a **marketing tevékenységek** támogatása.

A **kék dobozba** tartoznak azok a támogatásfajták, amelyek valamilyen termelés-korlátozási programhoz kapcsolódnak, s bizonyos kritériumok megléte esetén szintén mentesülnek a GATT-egyezményben előírt csökkentési kötelezettségek alól. Megjegyzendő, hogy a „kék doboz” csak az EU-ra és az USA-ra vonatkozott, az utóbbi időben azonban az USA átalakított támogatási rendszere miatt már csupán az EU alkalmaz ilyen típusú támogatásokat.

Végül a **sárga dobozba** kerültek azok a támogatások, amelyekre a csökkentés hatálya vonatkozik.

A GATT/WTO kereskedelem liberalizációs törekvéseinek magyar szempontból megfogalmazható előnye lényegében abban rejlik, hogy a liberalizáció bizonyos mértékig megkönnyítheti a magyar agrár-export elhelyezését, és mérsékli a vámkülönbségekben és exporttámogatási arányokban megtestesülő versenyhátrányokat. A magyar termékek export versenyképessége szempontjából azonban az előnyöknél jóval nagyobb hátrányt jelentenek a magyar GATT vállalás szerinti exporttámogatási összegek, amelyek a bázis és a termékkör leírások téves megállapítása miatt alacsonyak és szűkek. A fenti problémát 2001. év végéig kompenzálta a WTO-val kötött megállapodás, az úgynevezett waiver. 2001 végén azonban lejárt annak a felmentésnek (waiver) a hatálya, amely lehetővé tette, hogy az eredeti WTO exporttámogatási keretnél szélesebb körű és nagyobb összegű támogatást adhasson az agrárágazatnak a kormányzat. 2002. január 1-jétől vissza kellett térni az eredeti vállaláshoz, amely mindössze 16 termék szubvencionálását engedi meg. Ennek a 16 terméknek a kétharmada azonban már ma sincs támogatva, többségük már legalább öt éve nem kap exporttámogatást, kisebb részük az utóbbi két-három évben esett ki a szubvencionált körből. Összességében tehát az általános, és csupán versenyképes termékekkel, valamint helyes agrárpolitikával kihasználható előnyök mellett a GATT/WTO megállapodás közvetlenül és jelentős mértékben korlátozza az ágazat számára nyújtható támogatásokat és ezáltal a hazai agrártermékek export versenyképességét.

5.3. Az EU és Magyarország közötti Társulási Szerződés hatása hazánk agrár-külkereskedelmére

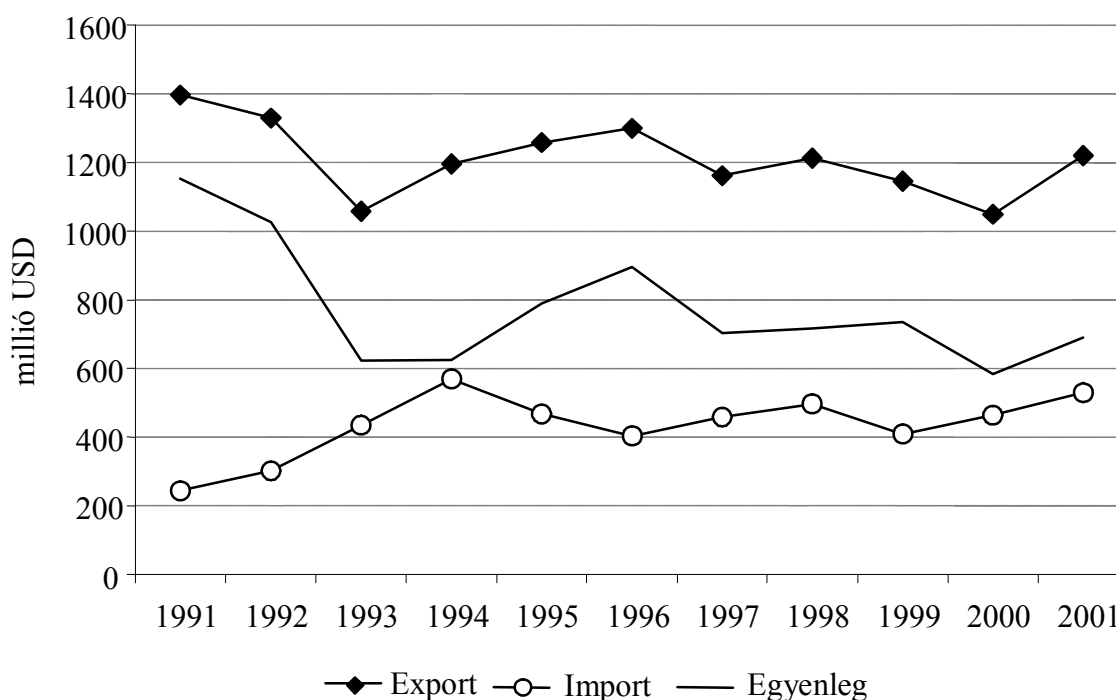
Az **Európai Unió szerepe** mind az exportunkban, mind az importunkban rendkívül fontos helyet foglal el. Részesedése **exportunkból 50% körül mozog**, míg az importból képviselt aránya az elmúlt évtizedben 40-ről szintén csaknem 50%-ra nőtt, amelyben jelentős szerepe volt a Magyarország és az EU között 1991-ben létrejött Társulási Szerződés nyújtotta lehetőségeknek. Ahhoz, hogy az EU

hazánkba irányuló importjának növekedése jóval erőteljesebb volt, mint Magyarország EU-ba irányuló exportjának az emelkedése, hozzájárult az is, hogy a megállapodásban meghatározott exportkvótáit hazánk többnyire alacsony vagy közepes (noha javuló, de még mindig nem teljes) mértékben tudta kihasználni, míg a hazánkba exportáló EU exportőrök jóval kedvezőbb kvótakihasználást voltak képesek elérni.

A Társulási Egyezmény hazánk számára kedvező hatásait a kilencvenes években mérsékelte a megválasztott referencia időszak - a nyolcvanas évek vége – által meghatározott kedvezményes kontingensek és a kilencvenes évek magyar agrártermék kínálatának szerkezeti eltérése.

8. ábra

**Az Európai Unióval folytatott magyar agrárkereskedelme
1991 – 2001**



Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

A forgalom alakulása a kilencvenes években arra utal, hogy **a kereskedelmi korlátok teljes vagy részleges lebontása nem eredményezi automatikusan a kereskedelem volumenének növekedését**. A kedvezmények kihasználásában a belső tényezők, mint a megfelelő árualapok, a versenyképes, jövedelmező termékek előállítása és az adott ország általános gazdasági állapota sokkal fontosabb szerepet játszanak. A stabil magyar exportszerkezet valószínűsíti, hogy a jövőben sem várható áttörés az EU-ba irányuló magyar agrárexportban, miközben az importoldalón lényeges változások következhetnek be. A kereskedelempolitikai kedvezmények alapvetően csak a feltételeket, a lehetőségeket teremtik meg az exportnövekedés számára, e lehetőségek tényleges kihasználása azonban egyéb versenyképességi tényezőktől függ.

Az EU és Magyarország közötti kereskedelmi kapcsolatok liberalizálásában, illetve a csatlakozás előkészítésében **jelentős előrelépést jelentett a 2000 júliustól érvényes új agrárliberalizációs egyezmény**. A vámok lebontásán túl további eredménynek tekinthető a kvótamenedzselés átalakítása (a sorrendiség elvének érvényesítése), új, eddig szinte nem is exportált cikkek felvétele a kedvezményes listára, valamint az egyazon termékekre többféle kedvezmény szintet biztosító kvóták összevonása.

A **megállapodás három csoportba foglalja** az érintett mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeket.

A „kétnullás” lista termékeinél mindkét fél kölcsönösen eltörli a vámokat, mennyiségi megkötés nélkül. Ide tartoznak egyebek mellett a következő termékek: tenyészállatok, sonka, belsőségek, olajos magvak, cukorrépa, déligyümölcs, dió, kávé, fűszerek.

A „négynullás” vagy előcsatlakozási lista termékeinél mindkét fél eltörli a vámokat és az exporttámogatásokat egyaránt, az eddig elért legnagyobb export, mint kvóta szintjéig. Ide tartozik a baromfihús, a sertéshús, a sajt és a búza.

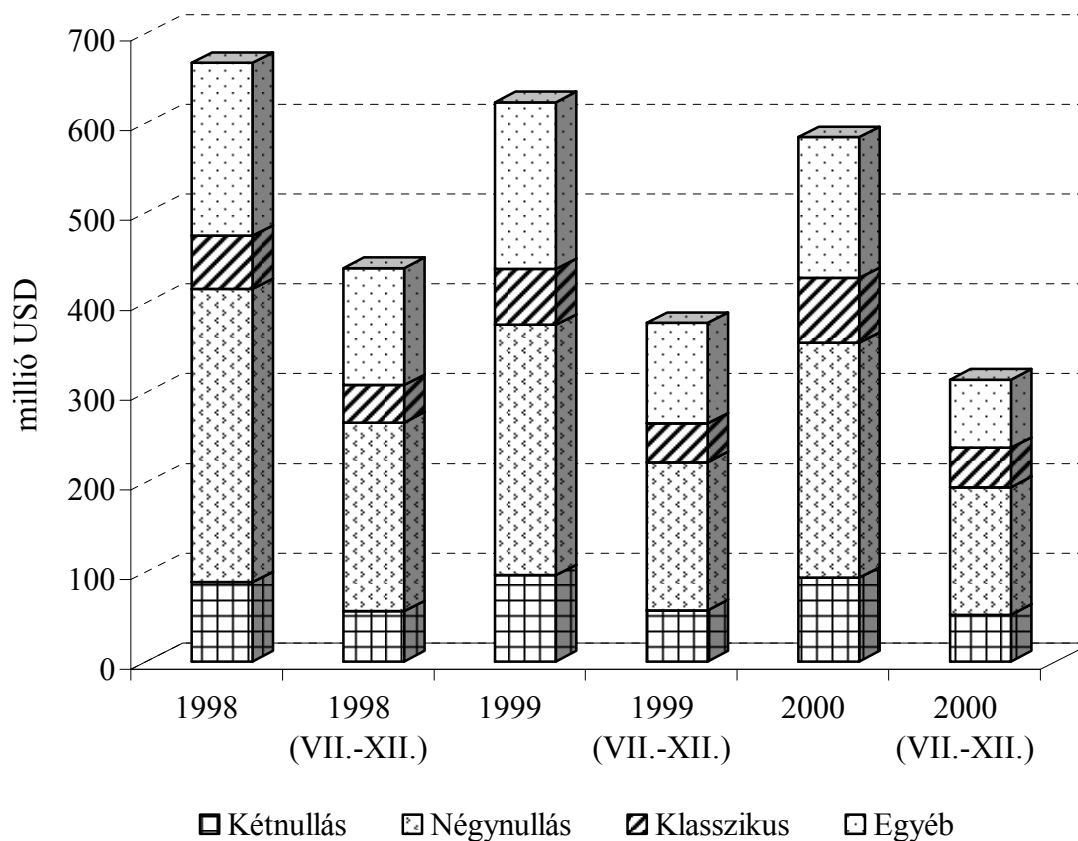
A „klasszikus” lista az 1991. évi Társulási Megállapodásban rögzítettekhez hasonló vámkedvezményes kvótákat tartalmaz. A magyar export jelentős tételei: kukorica, méz, spárga, gomba, szilva, sörárpa, marhahús-készítmény, tartósított édespaprika. Az import fontosabb tételei: rizs, rozs, vágási melléktermék, növényi hagyma és gumó, paradicsom, növényolaj.

Az új megállapodásban meghatározott fenti három listán felül nem szabad figyelmen kívül hagynunk azokat a termékköröket sem, amelyekkel kapcsolatban az új megállapodás nem hozott ugyan változásokat, de az eredeti egyezményben rögzített kedvezményes feltételekkel és évente növekvő kvóták keretében kerülhetnek az EU, illetve hazánk piacára.

Hazánk az eddig eltelt idő alatt **még nem volt képes kihasználni az egyezmény nyújtotta lehetőségeket**. Sajnálatos módon az elmúlt három évben az egyezmény által érintett termékek esetében összességében is csökkent az uniós tagállamokba irányuló exportunk. A 9. ábrán az Egyezmény által érintett agrártermékek Európai Unió exportforgalmának alakulását mutatjuk be.

9. ábra

Magyarország Európai Unióba irányuló exportforgalmának alakulása az Egyezmény által érintett agrártermékek esetében

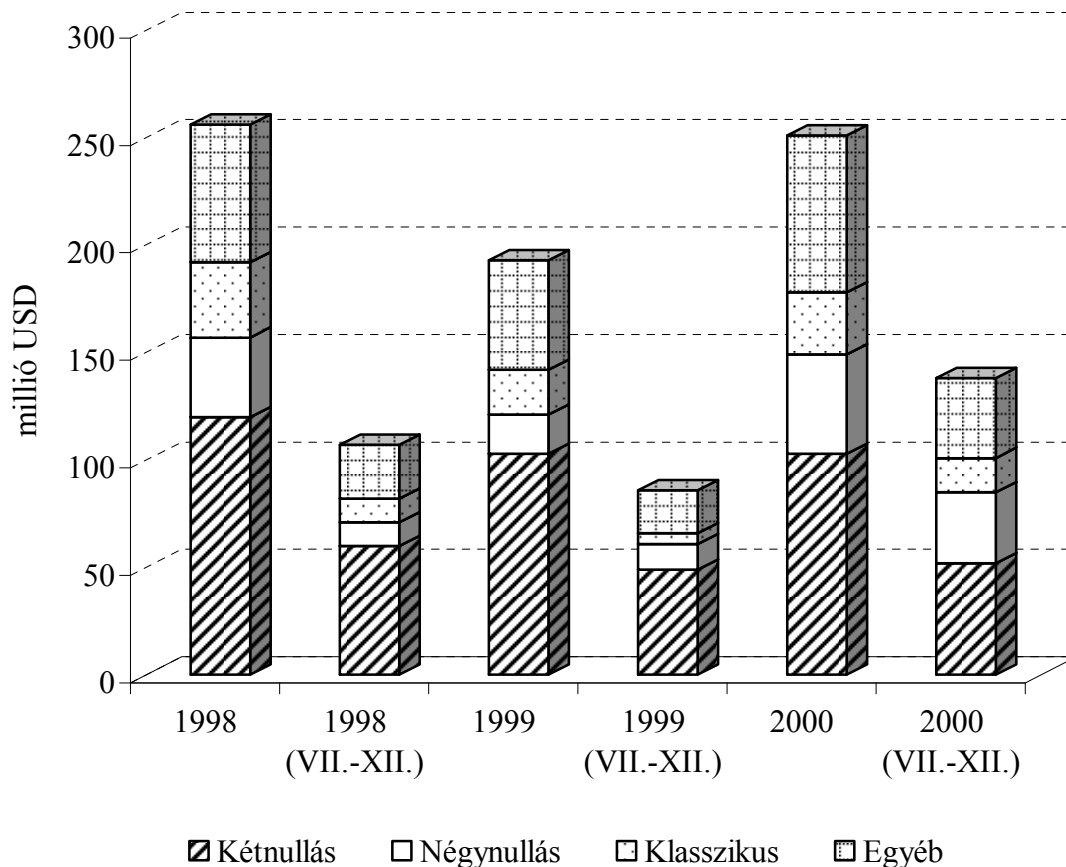


Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

Az **egyes kedvezményes listákat vizsgálva** hazánk 2000 júliusa és decembere közötti uniós exportja az előző év azonos időszakához viszonyítva egyedül a klasszikus lista alá tartozó termékek esetében növekedett, amelyet azonban az összes többi listán szereplő termék Európai Unióba irányuló exportjának csökkenése több mint ellensúlyozott.

10. ábra

Magyarország Európai Unióból származó importforgalmának alakulása az Egyezmény által érintett agrártermékek esetében



Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

Az **Európai Unió** hazánkkal ellentétben **jóval eredményesebben használta ki az Egyezményben rejlő lehetőségeket**, hiszen szinte minden lista Unióból származó importértéke növekedett. A legnagyobb emelkedés az egyezmény életbelépése után az előző év azonos időszakához viszonyítva a **klasszikus lista** esetében következett be, de még a legkevésbé érintett lista, a kétnullás lista alá tartozó termékek forgalmában is nagyobb volt az emelkedés, mint hazánk esetében.

5.4. A CEFTA megállapodás hatása hazánk agrárkereskedelmére

A CEFTA (Közép-Európai Szabadkereskedelmi Megállapodás) 1993-ben jött létre a Cseh Köztársaság, Lengyelország, a Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság részvételével. A megállapodáshoz 1996-ban Szlovénia, 1997-ben Románia és 1999-ben Bulgária is csatlakozott, ezzel a Megállapodás keretei közé került hazánk agrárexportjának egy igen jelentős része. A kilencvenes évek végére 500 millió dollárosra bővülő exportpiac agrárkivitelünknek már több mint 20%-át vette fel.

Az egyezmény hatálya egyébként nem csupán agrár vonatkozású, kiterjed valamennyi ipari és mezőgazdasági termékre és termékcsoporthoz. Az ipari termékekre vonatkozó valamennyi kereskedelmi akadályt fokozatosan, de legkésőbb 2001. január 1-ig kellett megszüntetni. Az egyezmény alapelve volt, hogy a megállapodás hasonló és legalább olyan kedvezményeket biztosítson, mint amelyeket a felek külön-külön az EU-nak nyújtottak, a hivatalos szövegének szerkezete is a három alapító országnak az EU-val és az EFTA-val kötött szerződéseinek ötvözetéből alakult ki.

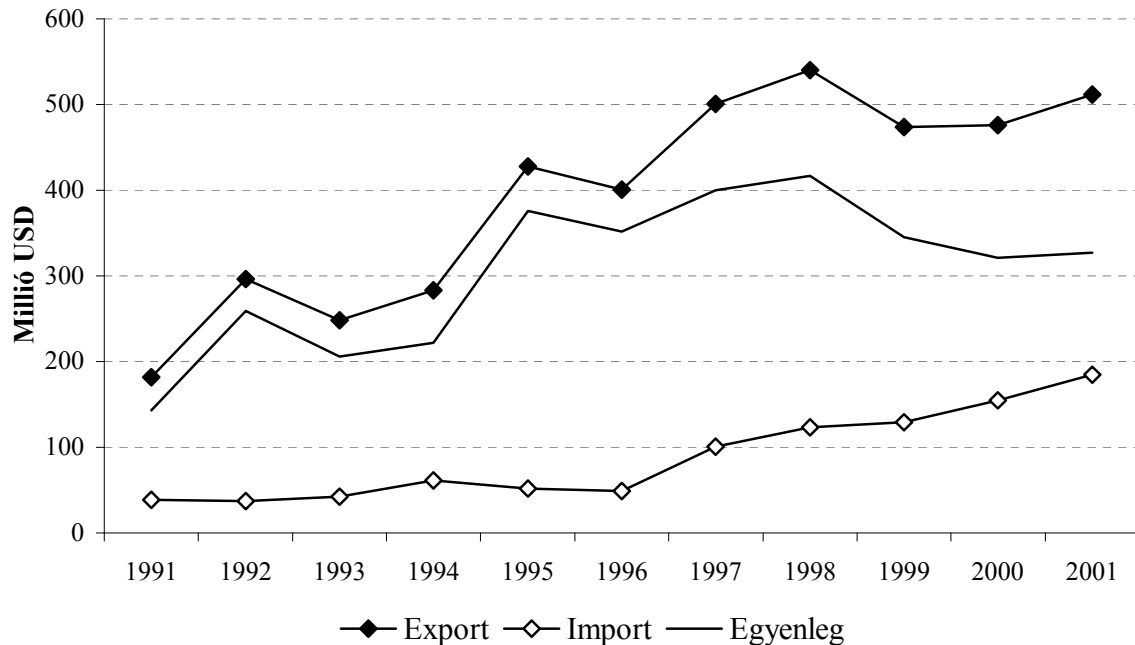
A megállapodást az elmúlt évtizedben az új tagok felvétele és a gyakorlati kereskedelmi tapasztalatok alapján folyamatosan felülvizsgálták és módosították a résztvevő tagállamok. A kedvezményes termékek köre és a kedvezmények mértéke folyamatosan bővült az elmúlt időszakban, így az egymás közötti forgalomban mára már a magyar agrárexport termékeinek mintegy 80%-át érintik. A kölcsönösen nyújtott kedvezmények az egymás közötti forgalomban a vámértéknek pedig összességében mintegy 50%-os csökkenését jelentik.

A CEFTA országokba irányuló magyar élelmiszer-gazdasági kivitel abszolút számokban is növekvő tendenciát mutat: az 1993 évi 248 millió USD-ről 2001-re több mint kétszeresére, 513 millió USD-re nőtt.¹ Másrészt a teljes magyar élelmiszer-gazdasági kivitelből képviselt aránya is emelkedő tendenciájú, az 1993 évi 9%-ról a vizsgált időszak végére 20%-ra nőtt. Ez az adat is jellemzi a magyar élelmiszer-gazdasági export felvevőpiacainak arány-átrendeződését, a közép-európai országok szerepének növekedését.

¹ Az összehasonlíthatóság kedvéért mindkét esetben a jelenlegi tagsággal számoltunk, azaz: Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia, Csehország, Románia, Bulgária.

11. ábra

**A CEFTA országokkal folytatott magyar agrárkereskedelem egyenlege
1991 – 2001 között**



Forrás: Food98 adatbázis alapján saját számítás

Ezen országcsoporthoz a magyar élelmiszergazdasági importból 2001-ben már több mint 15% százalékkal részesedik, és így elmondható, hogy a CEFTA országok a tartósan pozitív magyar élelmiszergazdasági külkereskedelmi egyenlegről növekvő arányban részesednek: 1993-ban a pozitív egyenleg még alig haladta meg a 200 millió USD-t, 2001-ben már 327 millió USD volt, és meg kell jegyeznünk, hogy 1998-ban még ennél is jóval nagyobb volt, meghaladta a 400 millió USD-t.

A kedvező tendenciák ellenére megfigyelhető, hogy a CEFTA országokba irányuló kivitelnél mind a termékszerkezetét, mind a kiviteli irányát tekintve meglehetősen változó. (Lásd 16. melléklet.) Ez azt jelenti, hogy bár a kivitelnél a térségbe összességében kiegyensúlyozottan növekvő, az export belső szerkezete – az uniós exportunkkal ellentétben - meglehetősen bizonytalan, nem állandó partnerekkel és kialakult termékstruktúrával, hanem egy meglehetősen változó, új piacon kell az exportőreinknek és a termékeinknek helytállniuk. Az import tendenciák vizsgálatánál pedig azt kell megjegyeznünk, hogy az 1996-ig stabilan 30 millió USD körüli forgalom az elmúlt öt évben közel hatszorosára (2001 – 185 millió USD) emelkedett, tehát a kedvező exportpozíciók mellett jelentős importbővülésről is beszélhetünk.

Mindamelllett, hogy a megvizsgált nemzetközi egyezmények közül hazánk számára vitathatatlanul a CEFTA megállapodást követett egyedül egyértelműen növekvő exportforgalom, a megállapodás körül - szinte az első évektől fogva, de

különösen az utóbbi három évben - folyamatos vita is kialakult, a résztvevő országok főként éppen a jelentős magyar exportnövekedés miatt hoztak különböző intézkedéseket. Gyakorlatilag valamennyi CEFTA ország megszegte a megállapodás szellemét, de sokszor a szövegét is. Elsősorban a magyar gabonaexporttal szemben volt tapasztalható szinte összehangolt fellépés valamennyi társországban. Ezek a viták és önkényes piacvédelmi intézkedések nem csak a konkrét exportesélyeinket sértik. Ennél sokkal fontosabb problémát is felvetnek, még hozzá azt, hogyha a CEFTA megállapodást az EU tagság előszobájaként is szokás nevezni, akkor igen rossz fényt vet a csatlakozni kívánó országokra, hogy nem tudják zökkenőmentesen megoldani az egymás közötti kereskedelmi vitáikat.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Magyarország agrárkereskedelmének szempontjaiból a három egyezményt az alábbi pontok kötik össze: A WTO megállapodás miatt elszenvedett kényszerű exporttámogatás leépítést sikerült beépítenünk az EU társulási megállapodás új agrárliberalizációs megállapodásába, így olyan exporttámogatás lebontást is sikerült kedvezményeként „eladnunk” az Uniónak, amelyet az új megállapodást követő másfél éven belül, 2002. január 1-től a WTO waiverünk lejárta után amúgy is meg kellett szüntetnünk. A CEFTA és az EU társulási megállapodás között még egyértelműbb a kapcsolat, hiszen az egyezmény az eredeti szándékok szerint is az érintett országok társulási szerződéseinek mintájára, az azokban megadott kedvezmények alapján készült. Azt is megállapíthatjuk, hogy a három vizsgált egyezmény közül valós exportnövekedést és különösen külkereskedelmi egyenlegjavulást kizárólag a CEFTA megállapodás eredményezett, az EU megállapodás kvótáinak jobb uniós kihasználása pedig kifejezetten növekvő uniós importtal és ezzel egyenleg-romlással járt. A WTO egyezmény kereskedelmi hatásai ennyire közvetlenül nem mérhetők, ugyanakkor az tény, hogy a szűk exporttámogatási vállalásunk jelentős korlátját képezi az exportált termékek versenyképessége kormányzati, pénzügyi eszközökkel történő javításának.

6. Az agrárexport és -import szerkezetváltozásai

Az elemzés elején ismételten fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a magyar exportstatisztikában 1996-tól a korábbi szakágazonkénti (KTJ) kimutatást felváltotta a főcsoportonkénti (HS) statisztikai rendszer, ami bizonyos mértékig megnehezíti az **agrárexport főcsoportok szerinti alakulásának és tendenciáinak vizsgálatát** az 1991-2001-es folyamatos időszakra, ugyanis a két statisztikai rendszer termék-besorolási elvei eltérőek (Wagner 1998).

6.1. Export

Makroszinten elmondható, hogy az állattenyésztéshez tartozó főcsoportok az 1991-2001-es időszakban átlagosan 34,1%-kal, a növénytermeléshez sorolható főcsoportok 28,3%-kal és az élelmiszeriparhoz tartozó főcsoportok 37,7%-kal járultak hozzá az exportárbevételeinkhez. Ez évente átlagosan 867,2, 724,5, illetve 948,9 millió USD-t jelenti. Az évtized vége felé az állattenyésztési ágazatok részesedése 1997-99 között az átlag alatt volt, csak 2000-ben emelkedett 35,7%-kal ismét az átlag fölé, 2001-ben pedig éppen az átlagot érte el. A növénytermeléshez tartozó ágazatok exportbevétele és részaránya az évezred vége felé is (gabonaexportunk függvényében) erősen ingadozott, 2001-ben 28,3%-kal éppen átlag körüli eredményt ért el. Az élelmiszer-feldolgozás részaránya 1997-ig 43% fölé emelkedett, az említett válsághelyzet miatt ennek a szektornak a részesedése 1999-ben (37,5%) és 2000-ben (36,1%) erőteljesen csökkent, és 2001-ben 37,3%-kal is az évtizedes átlag alatt maradt (lásd 17. melléklet).

A fontosabb főcsoportokon belül (átlagosan több mint 100 millió USD évi exportbevételt produkáló) kiemelkedik a **hús és vágási termékek főcsoportja** éves 21,8%-os részesedéssel és átlagosan 553 millió USD exportárbevétellel. A hústermékek főpiaca az EU-tagországok, a főcsoport árbevételében a 90-es évek végén tapasztalható visszaesés (1996-ban: 640,6 millió USD, 2000-ben 492,7 millió USD) majdnem kizárólagosan az EURO-valuták az USD-ral szemben bekövetkezett árfolyamvesztés számlára írható. Az **élőállat** kivitel átlagosan 5,4%-kal járult hozzá az árbevételhez, az évi 135,6 millió USD-os átlagos értékét azonban inkább a 90-es évek első felében betöltött stabil pozíciójának köszönheti, mert 1999-ben első ízben 100 millió USD alatti bevételt produkált (95,9 millió USD). Az hogy a BSE-válság okozta sokkon túljutott az ágazat, jól bizonyítja, hogy 2000-ben a bevétel majdnem 30%-kal növekedett és 2001-ben összesen 155,1 millió USD-os árbevétellel kilenc éve nem látott eredményt produkált. Az állattenyésztési szektor harmadik fontos főcsoportja a tejtermékek exportja, mely az évszázad vége felé kezdett 100 millió USD fölé érni, ezért nem a 3,7%-os, illetve 93,1 millió USD-os részesedése, hanem javuló piaci tendenciái miatt érdemel külön említést.

A növénytermelési termékek exportján belül a **gabonafélék** főcsoportja áll az első helyen, azonban nemcsak évi 10,5%-os, illetve 277,4 millió USD-os árbevétel-részesedéssel, hanem szélsőséges bevétel ingadozásával hívja fel a figyelmet. Jó

években 400-500 millió USD árbevételt képes produkálni, gyenge években pedig csak 100-150 millió USD-t képes elérni. 1999 és 2000 ilyen szempontból a gyengébb terméseredmények ellenére közepes évnak számít, 2001-ben a jó terméseredmények eredményeképpen 334,7 millió USD-ra nőtt az ágazat exporteredménye.

A második helyen a **zöldségfélék**, illetve a **gyümölcsfélék** főcsoportját kell említeni. A kertészeti termékek exportja együttesen a vizsgált időszakban átlagosan 9,5%-kal (5,6, ill. 3,9%) és 236,2 millió USD-ral részesedett agrárexportunkból, az ágazat stabil piacokkal rendelkezik (elsősorban az EU felé exportál), évi ingadozásai - az időjárás-függőség ellenére - sokkal kisebbek, mint a gabonaféléké. Az **olajos magvak és takarmányok** főcsoportjában megszűnt a korábbi évek stabilitása, 1997 és 1998 után 2001-ben is átlag alatti eredményt ért el ez a főcsoport, ennek ellenére 4,7%-os és 121,3 millió USD-os részesedéssel még a fontosabb főcsoportokhoz tartozik.

Az élelmiszer-feldolgozó iparhoz tartozó főcsoportok közül a legfontosabb a zöldség-gyümölcs készítmények főcsoportja évi 10,8%-os, illetve 276,8 millió USD-os részesedéssel. Ezt a termékcsoportot az orosz pénzügyi válság igen érzékenyen érintette, 1999-ben összesen 246 millió USD árbevétellel visszaesett az 1993. évi szintre, csak 2001-ben tudott 283 millió USD-os eredménnyel ismét az átlag fölé kerülni. Az **állati és növényi zsiradékok** és az **állati eredetű élelmiszerkészítmények** főcsoportja szintén 100 millió USD feletti átlagbevételt hozott (107,8, illetve 135,5 millió USD) részesedésük azonban az utóbbi években az exportpiacokon tapasztalható fogyasztási szokások megváltozása miatt csökkenő tendenciát mutat.

Érdekesen alakult az **állati takarmányok** főcsoportjának az exportbevétele. Az 1991-2001 évi időszakban átlagosan 68,3 millió USD exportárbevételt produkáló ágazat 2000-ben először törte át a 100 millió USD határt, 2001-ben pedig már 137,5 millió USD-ért exportált. A CEFTA-országokba irányuló takarmányexportunk majdnem megduplázódott 2000-ben az előző évhez képest és 2001-ben is tovább nőtt 10%-kal. Ennek háttérében az állhat, hogy a nyugat-európai vállalkozók jelentős része azért telepedett le és hozott létre vegyes vállalkozásokat Magyarországon, hogy innen tovább terjeszkedhessen a térségben levő országok felé.

Fontos szerepet tölt be a magyar élelmiszerexportban az **ital, szesz, ecet** főcsoport, elsősorban a borexport révén. Az utóbbi 11 évben átlagosan 6,4%-kal és 162,6 millió USD-ral járult hozzá exportteljesítményünkhöz, ennek elsődleges oka az évek óta csökkenő borexportunk. A **dohány és dohánytermékek** főcsoportja produkált a 90-es évek elején nagyobb növekedést, a fejlődés az 1997. évi csúcspont után azonban megtorpant és 2001-ben az exportárbevétel 16,5 millió USD-ra süllyedt. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerinti alakulásának pontos adatait a 18. és 19. mellékletek tartalmazzák.

6.2. Import

Makroszinten az állattenyésztéshez tartozó főcsoportok az 1991-2001-es években átlagosan 13,7%-kal, a növénytermeléshez sorolható főcsoportok 27,8%-kal és az élelmiszer-feldolgozó iparhoz tartozó főcsoportok 58,4%-kal részesülnek az agrárimportunkból. Ez évente átlagosan 130,8, 265,2, illetve 556,5 millió USD-t jelent. A részesedési arányok viszonylag stabilnak mondhatók, csak az élelmiszer-feldolgozó ipar részesedése mutatott az évezred vége felé emelkedést és 1999-2001-ben már 60% fölött volt (lásd 20. melléklet).

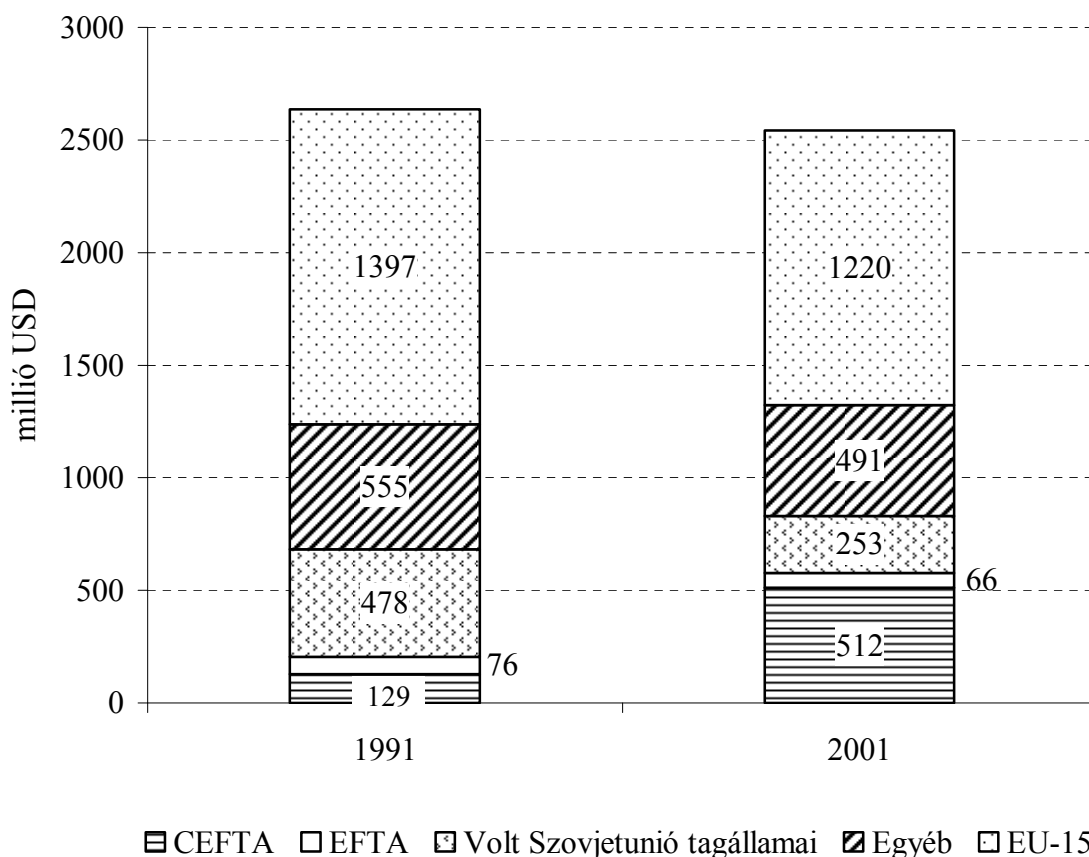
Az agrárimportunk főcsoportok szerinti szerkezetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az **állati takarmányok** főcsoport részesedése kiemelkedően a legnagyobb, részaránya stabilan 20% körüli, 23,2%-os, illetve 15,7%-os maximális, ill. minimális értékkel. Különösen azért jelentős ez a meghatározóan magas arány, ha figyelembe vesszük, hogy az elmúlt tíz évben az import növekvő értéke mellett őrizték meg a takarmányfélék az importunkban betöltött vezető szerepüket, a 188 millió USD-ra rúgó átlagos importkiadásokat az évtized vége felé 220-260 millió USD import jócskán felülmúlja. Az importunkban fontosabb többi főcsoportok csak 6,8 - 7,6%-os részarányt mutatnak, pl. a túlnyomórészt trópusi területekről érkező árukat tartalmazó **kávé, tea, fűszer**, a **kakaó, készítmény** és a **gyümölcs, dió** főcsoport. Az agrárimportunk jóval egyenletesebb eloszlását az is jól mutatja, hogy míg 1991-ben az első tíz legfontosabb árucsoport a teljes import több mint 80%-át, addig 2001-ben csupán 70%-át adta. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerinti alakulásának pontos adatait a 21. és 22. mellékletek tartalmazzák.

7. A magyar agrár-külkereskedelem külpiaci szerkezete és piaci rádiusza a főbb termékcsoportok szerint

Ha a külkereskedelmi forgalom alakulását a **fontosabb országcsoportok szerint** vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy agrárexportunk legfontosabb célországai stabilan 50% körüli részesedéssel az Európai Unió tagállamai.

12. ábra

Magyarország agrárexportjának (HS 1.-24.) legfontosabb célpiacai 1991-ben és 2001-ben

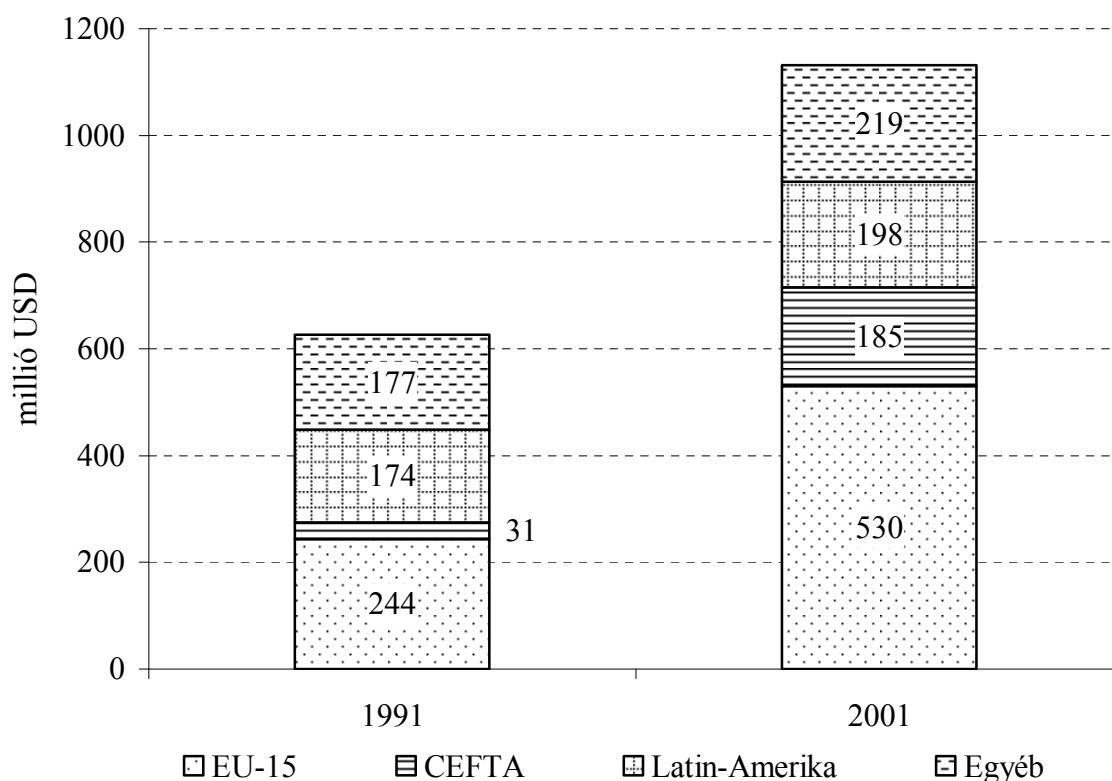


Forrás: FOOD98 adatbázis alapján saját számítás

Az oroszországi válság hatása figyelhető meg a volt Szovjetunió tagállamaiba irányuló exportunk esetében, amely 2001-re az oszlopdiaagramon is jól láthatóan drasztikusan csökkent.

A nyugati piacok szerepének exporton belüli felértékelődése azt bizonyítja, hogy a kényszer szülte helyzetben nyitni tudtunk, és versenyképes termékekkel tudtunk megjeleni egy igényesebb, telítettebb piacon. A kibővült CEFTA országok részaránya is jelentős és növekvő, 2001-re már valamivel 20% feletti, míg a volt Szovjetunió utódállamainak részaránya már csupán 10% körüli és csökkenő. A többi régió szerepe exportunkban nagyságrendekkel kisebb, bár egyes termékek esetében akár kiemelkedő is lehet.

**Magyarország agrárimportjának (HS 1.-24.)
legfontosabb beszállító régiói 1991-ben és 2001-ben**



Forrás: FOOD98 adatbázis alapján saját számítás

Agrártermék importunk régiókénti megoszlását is az Európai Unió vezeti 50% körüli, de hullámzó mértékű részesedéssel, amelyet nagyság szerinti sorrendben a latin-amerikai országok követnek 20% körüli, csökkenő részesedéssel. Az importunk szempontjából a harmadik legfontosabb ország csoportnak a CEFTA államokat tekinthetjük, amelyek részesedése agrárimportunkból jelentősen nőtt az elmúlt években és 2001-re meghaladta a 15%-ot.

Ha agrár-külkereskedelmünk célpiacait és beszállítóit nem régiók, hanem országok szerint vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az első tíz, de különösen az első öt legfontosabb exportpiacunk, illetve importbeszállítónk nem nagyon változott az elmúlt évtizedben.

2. táblázat

Magyarország agrárexportjának első öt célországa 1991-ben és 2001-ben

1991			2001		
Országok	Érték (millió USD)	Arány (%)	Országok	Érték (millió USD)	Arány (%)
Németország	560	21	Németország	448	18
Szovjetunió	478	18	Olaszország	198	8
Olaszország	282	11	Románia	191	7
Jugoszlávia	182	7	Oroszország	159	6
Ausztria	161	6	Bosznia- Hercegovina	110	4
Együtt	1663	63	Együtt	1 107	43
Összesen	2636	100	Összesen	2554	100

Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

Az elmúlt évtized első felében agrárexportunk célpiacai valamivel koncentráltabbak voltak, az első tíz ország részesedése a teljes exportból stabilan 80% körül alakult és különösen az első három ország aránya volt kiemelkedő. Ezzel szemben az évtized második felében valamivel kisebb volt az egyes célpiacok részesedése, az első tíz ország aránya már csupán 60% körül alakult. Magyarország kiemelkedően legfontosabb export partnerországa, 20% körüli részesedéssel az egész évtizedben Németország volt, a második helyet 1998-ig folyamatosan Oroszország foglalta el. Az EU tagállamok közül még meghatározó Olaszország és Ausztria, a kelet-európai országok közül pedig Lengyelország, Románia és Bosznia-Hercegovina részesedése agrárexportunkból.

Magyarország agrárimportjának legfontosabb öt beszállító országát az évtized elején és végén az alábbi táblázatban mutatjuk be.

3. táblázat

**Magyarország agrárimportjának első öt beszállító országa
1991-ben és 2001-ben**

1991			2001		
Országok	Érték (millió USD)	Arány (%)	Országok	Érték (millió USD)	Arány (%)
Brazília	103	16	Brazília	145	13
Ausztria	66	11	Németország	123	11
Németország	59	9	Hollandia	104	9
USA	41	7	Lengyelország	79	7
Hollandia	34	5	Olaszország	68	6
Együtt	302	48	Együtt	520	46
Összesen	627	100	Összesen	1 135	100

Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

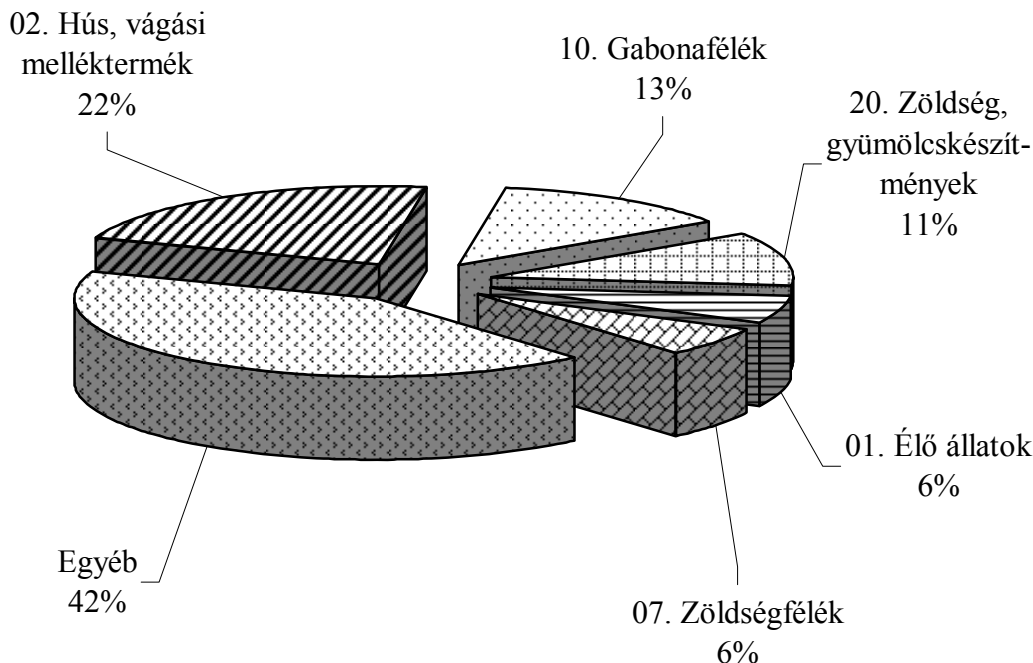
Noha agrárimportunkban Brazília, Németország, Ausztria és Hollandia szerepe az egész évtized folyamán igen kiemelkedő volt, a fontossági sorrend további helyein már jóval nagyobb volt a mozgás, mint exportunk esetében. A tízes lista állandó EU szereplői még Franciaország és Olaszország, a kelet-európai országok közül pedig Lengyelország részesedése jelentős. Szintén majdnem minden évben a legfontosabb beszállító országok között találjuk az Egyesült Államokat és az évtized közepétől az afrikai Ugandát.

Agrár-külkereskedelmünk regionális és országok szerinti elemzése alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy mind az importunk, de különösképpen az exportunk rádiusza meglehetősen szűk, leginkább az európai (EU és kelet-európai) országokra korlátozódik, ez alól egyedül az import esetében a latin-amerikai országok, és különösképpen Brazília jelent kivételt.

A fenti megállapítások természetesen csak agrár-külkereskedelmünk egészét együtt vizsgálva állják meg a helyüket, az egyes termékek, termékcsoportok exportjában és importjában jelentős szerepet kaphatnak más országok is. Ennek a vizsgálatát az elmúlt évtized stabilan legfontosabb export, illetve import árucsoportjainak külkereskedelmi rádiuszának elemzésével végeztük el. A 2001-ben legfontosabb öt export árucsoportunk részesedését a 14. ábrán mutatjuk be.

14. ábra

Magyarország agrár-exportjának öt legfontosabb árucsoportja 2001-ben



Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

A fenti öt árucsoportból az első három (Hús, vágási melléktermékek 02. árucsoport; Zöldség-gyümölcs készítmények 20. árucsoport; Gabonafélék 10. árucsoport) az évtized folyamán szinte mindig a legjelentősebb exportforgalmat adták.

Hús és belsőség (02. árucsoport) exportunk értéke az elmúlt évtizedben 500 millió USD körül alakult. A legfontosabb célpiacunk e termékkör esetében Németország volt, amely a legtöbb évben legalább a forgalom negyedét adta. Az első tíz célpiacunk között Németország mellett is az uniós tagállamok (Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Ausztria) voltak a legjelentősebbek, együtt további 50%-át tették ki a teljes kivitelnek. A kelet-európai piacok közül, 3-7% körüli részesedéssel Szlovénia szerepelt folyamatosan az első tíz célország között. A kelet-európai térségből - noha exportunk ingadozó mértékű volt az elmúlt évtizedben - még ki kell emelni Oroszországot és Horvátországot.

Ennél a termékcsoportnál a magyar agrár-export szokásos rádiuszától némiképp eltérő célpiacokat is találhatunk: fontos partnerországunk volt az EFTA tagállam Svájc. Az elmúlt három évben a távol-keleti régió két országa is egyre fontosabb kitörési pontjává vált a magyar húsipar exportjának, a Japánba és a Koreai Köztársaságba szállított magyar húsfélék értéke 2001-ben már elérte a 100 millió USD-t.

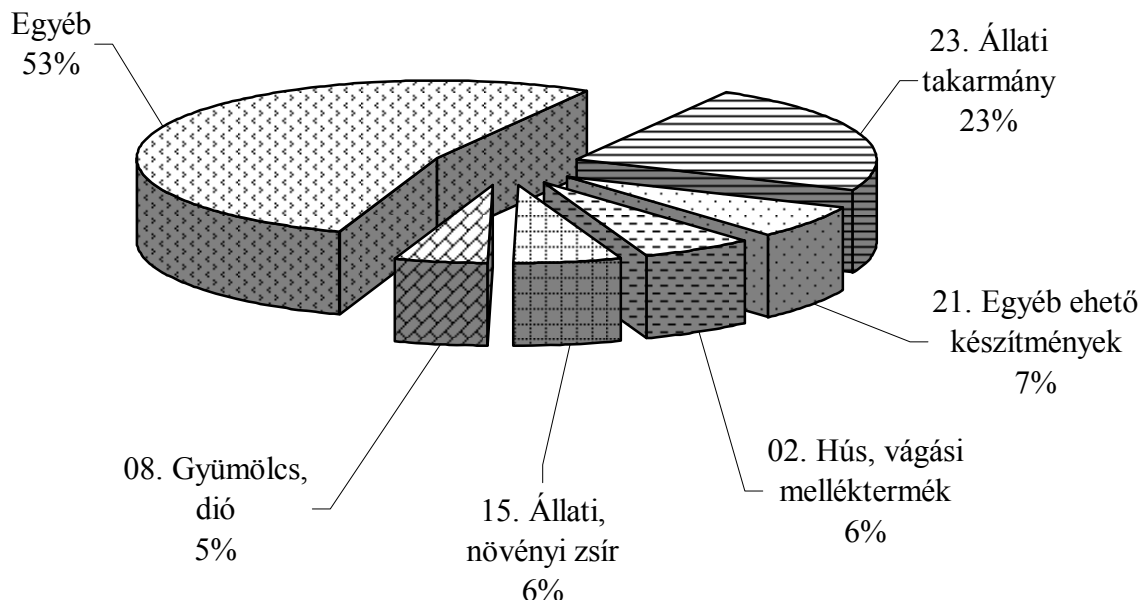
A második legfontosabb export árucsoportunk, a **gabonafélék (10. árucsoport)** forgalma 100-450 millió USD körül mozgott 1991 és 2001 között. Mivel az export összértéke, valamint az egyes országok szerepe is ennyire hullámzó volt az évtized folyamán, ezért messzemenő következtetéseket igen nehéz levonni a kilencvenes évek gabonaexportjának irányáról. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a kivitel rádiusza igen alaposan megváltozott a kilencvenes évek folyamán. Az évtized közepéig a legfontosabb célpiacunk igaz egyre csökkenő arányban ugyan (1991: 64%, 1995: 15%), de Oroszország (Szovjetunió) volt, az évtized második felétől azonban a kelet-európai országok és elsősorban Szlovénia vették át a vezető helyet. 1999-től további fontos célországgá lépett elő Bosznia-Hercegovina, így Lengyelországgal, Horvátországgal és Romániával együtt a kelet-európai régió részesedése kivitelünkben mára már meghaladja a 40%-ot. Az EU tagállamok közül az elmúlt évtizedben, elsősorban Németország, Spanyolország, valamint Olaszország számított fontos partnernek.

A **Zöldség-gyümölcs készítmény (20. árucsoport)** termékcsoport exportforgalma 200-300 millió USD körül alakult az előző tíz év folyamán. Ez az árucsoport szinte az egyetlen, amelynél a célpiacaink közül Oroszország vezető szerepe megmaradt, és az 1998-as orosz pénzügyi válságot követő években bekövetkezett forgalom visszaesés után sem csökkent 25% alá, sőt az évtized végére 30% körül látszik stabilizálódni. A második legfontosabb célpiacunk, Németország szerepe szintén állandó (20% körüli) volt a kilencvenes években. Az EU tagállamok közül még Ausztria számít állandó és fontos exportpartnernek. A kelet-európai országok közül pedig Lengyelországot mondhatjuk (10-25 millió USD) jelentős célpiacunknak e termékek esetében.

A 2001-ben legfontosabb öt import árucsoportunk részesedését a 15. ábrán mutatjuk be.

15. ábra

Magyarország agrárimportjának öt legfontosabb árucsoportja 2001-ben



Forrás: Food 98 adatbázis alapján saját számítás

Hazánk importforgalmában messze a legkiemelkedőbb szerepet az **elkészített állati takarmányokat is tartalmazó (23.) árucsoport** játssza. A teljes élelmiszergazdasági importforgalomnak stabilan 20%-át adja, nem is találunk több kiemelkedő fontosságú árucsoportot. Az első öt árucsoport között még viszonylag állandó helyet foglal el a **növényi és állati eredetű zsírok és olajok (15.) árucsoportja**.

Élelmiszeripar melléktermékei és feldolgozott állati takarmányok (23. árucsoport) importjában, a kilencvenes években Brazília játszotta a vezető szerepet, 117-250 millió USD értékű importpiacon részesedése egyetlen évben sem süllyedt 50% alá. További állandó és jelentős szállítói még ezen árucsoportnak Hollandia (10%) és Peru (10%), e termékcsoporton belül a döntő arányt a halliszt képezi.

Állati, növényi zsírok, olajok (15. árucsoport) importunk beszállító országainak fontossági sorrendje közel sem mutat olyan az egész évtizedben állandó szabályosságokat, mint azt az előző termékcsoportoknál tapasztalhattuk. Talán az egyetlen állandó és jelentős szállító országnak Malajzia tekinthető, amely átlagosan 5-15 millió USD közötti forgalmával a vizsgált tíz évben folyamatosan az első, második, 2001-ben pedig a harmadik helyet foglalta el a beszállítói listán. További fontos partnerek az Európán kívüli térségből Argentína, és Szingapúr, amelyek azonban már nem minden évben tartoznak a legfontosabb tíz szállító ország közé. Az EU tagállamok közül Németország, Olaszország, Hollandia, Svédország és

Ausztria szerepel felváltva az első öt beszállító között, együtt minden évben megközelítőleg 40%-át adják az importforgalomnak. A kelet-európai országok közül nem találtunk állandó importpartnereket, bár az évtized elején Csehország, az évtized végén, különösen 2000-ben pedig Szlovákia volt jelentősebb zsír és olaj beszállítónk.

8. A cserearányok és a devizaszerkezet változása agrár-külkereskedelmünkben

8.1. A cserearányok változása

Külkereskedelmi cserearányok alatt az **exportált és az importált áruk árindexének hányadosát**, az egységnyi kivitel értékére jutó átlagos behozatalt, illetve fordítva, az egy egységnyi behozatal értékére jutó átlagos kivitt értékét értjük. A cserearány mutató akkor kedvezőtlen egy ország szempontjából, ha az importált áruk árindexe emelkedik, miközben az exportált áruk árindexe csökken, vagy változatlan, illetve ha az előbbi árindex emelkedése meghaladja az utóbbi emelkedését.

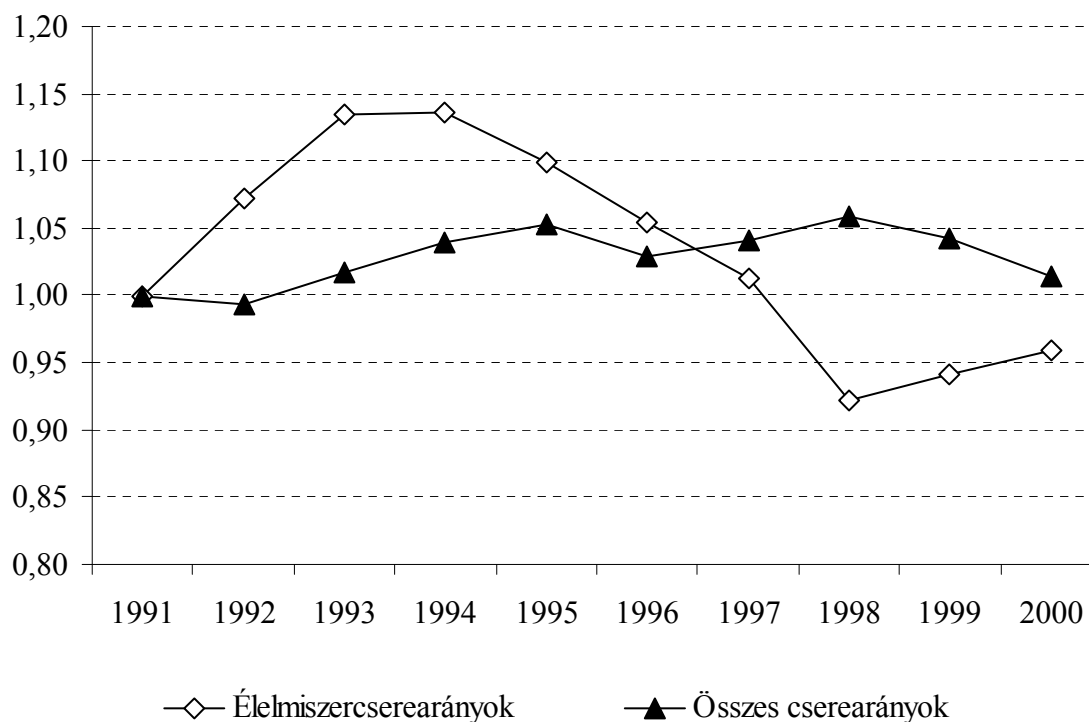
Mivel a cserearányt általában egy ország teljes külkereskedelmi forgalmában bekövetkező árváltozásokra értik, az agrár-külkereskedelmünk cserearányainak vizsgálata némileg megsérti a fenti definíció tartalmát. Csak akkor lehetne ugyanis a kivitel és behozatal árindexének az alakulásából a struktúraváltás helyességére következtetni, ha a kivitel és a behozatal hasonló árustruktúrában történne, vagy ha legalább a főcsoportok részaránya hasonló lenne. Mivel a magyar agrár-külkereskedelemben az export és az import nemcsak nagyságban, hanem termékstruktúrában is gyökeresen különbözik egymástól, az árindexből, s ily módon **a cserearányok számszerű értékéből csak a tendenciákra**, de nem a kereskedelmi feltételek pontos változására lehet következtetni.

Ennek ellenére a külkereskedelmi egységértékindex (árucsoportokra számított árindex) árufőcsoportok szerinti alakulása a 90-es években az élelmiszer-külkereskedelmünk és az összes külkereskedelmünkben is végbement változás ellenkező tendenciáját tükrözi (lásd 16. ábra, a részletes adatokat a 33. melléklet tartalmazza):

Az ábrából kitűnik, hogy a 90-es évek elején kedvezően alakult élelmiszer-külkereskedelmi cserearány 1994 és 1998 között 1,136-os értékről 0,923-ra esett vissza és csak 1999 óta tapasztalható újabb javulás. Ennek az az oka, hogy a 90-es évek közepén élelmiszerimportunk lényegesen nagyobb mértékben drágult, mint amennyiben exportáraink nőttek. Az export- és az importárak ellentétes alakulásának hatását a legjobban a húsexportunkban elért árak és a hústermeléshez szükséges takarmány importárainak összehasonlítása tükrözi.

16. ábra

A cserearány alakulása az élelmiszer- külkereskedelmünkben és az összes külkereskedelmünkben 1991 és 2000 között



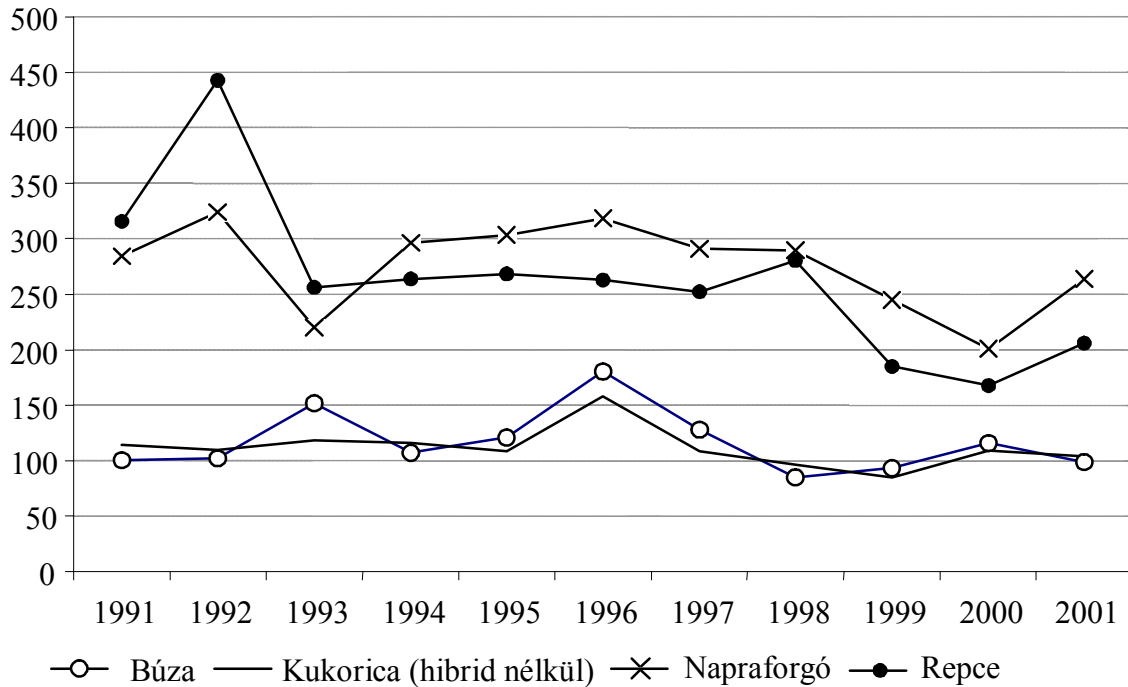
Forrás: KSH Külkereskedelmi évkönyvek és saját számítások

Mivel a takarmány többsége a tengerentúli piacokról származik, a szerződéskötések és vásárlások többnyire USD-ben történnek. Ezért az USD folyamatos felértékelődése a 90-es évek második felében kedvezőtlenül hatott az importárindexünk alakulására. Csak az évtized vége felé csökkentek újra a takarmányárak a világpiacon, s mivel a húsexportunkban elért árak kedvezően alakultak, a cserearány javulást mutatott.

A különböző árányok alakulása igen kedvezőtlenül hatott a mezőgazdaság jövedelmezőségére. A termelés input oldalán az energia, a takarmány, a vegyszerek és műtrágya, stb. árai az utóbbi években jelentősen emelkedtek. (A műtrágya importárai például 1994 és 1997 között 93%-kal emelkedtek). A másik oldalon a belső (termelési, felvásárlási és fogyasztói) árak, valamint a világpiacon a 90-es évek közepén lezajló rövid fellendülés óta lényegesen csökkentek és ez a tendencia a következő években sem fog javulni. Emellett sajnos az is jellemző, hogy a magyar exportárak (néhány kivételtől eltekintve, mint például a napraforgó és a sertéshús) többnyire alacsonyabbak voltak a világpiacon, ami elsősorban exportszerkezeti és minőségi problémákra vezethető vissza. A magyar exportárak alakulását a következő ábrák mutatják:

17. ábra

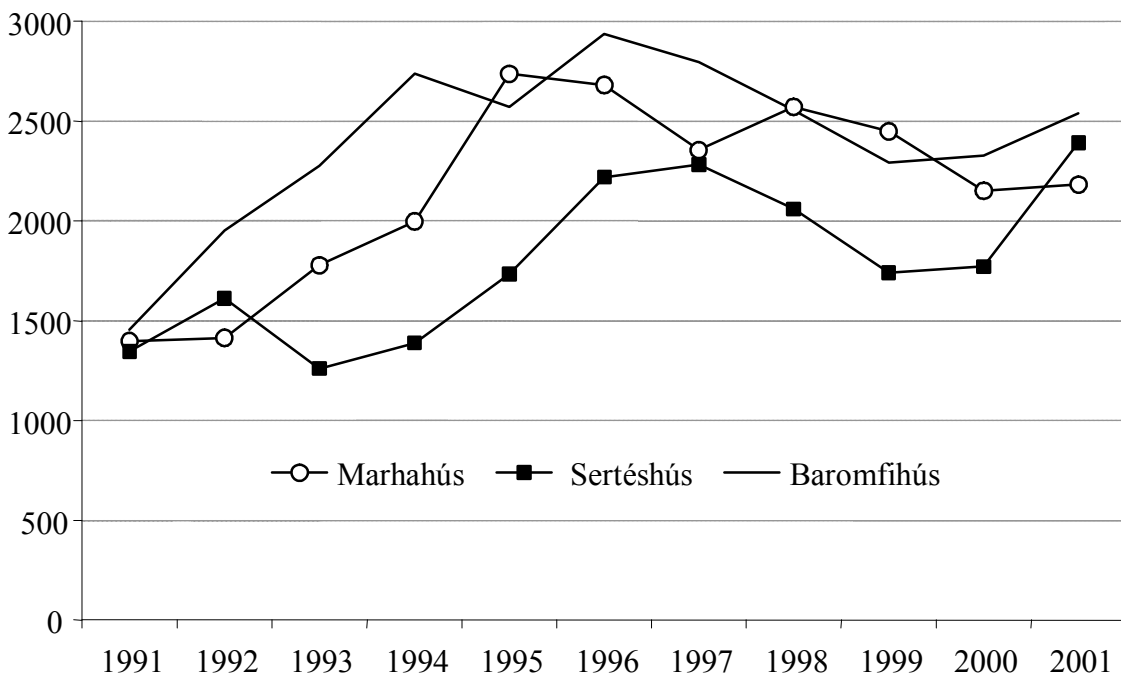
**Néhány fontosabb növénytermelési termék exportárának alakulása
1991 és 2001 között (USD/t-ban)**



Forrás: FOOD adatbázis alapján saját számítások

18. ábra

**Néhány fontosabb hústermék exportárának alakulása
1991 és 2001 között (USD/t-ban)**



Forrás: FOOD adatbázis alapján saját számítások

A magyar exportár tendenciája mellett figyelembe kell venni az EU-importárak alakulását is, mert ily módon arra is kapunk választ, hogy a magyar árak követik-e a nemzetközi piacokon érvényesülő ártendenciákat. Az összehasonlítást megnehezíti, hogy az eltérő struktúra miatt a legtöbb magyar termékcsoporthoz esetében nem találjuk meg a tükörképét az extra-EU-importstruktúrának.

A búza és a kukorica, a bor, az alma és a gyorsfagyasztott málna esetében a meglévő eltérések ellenére az áruszerkezet viszonylagos homogenitása megengedi az összehasonlítást. Az Extra-EU importárak indexének összehasonlítása a magyar export árindex-szel azt mutatja, hogy az áreltérés a 90-es években az első négy terméknél tovább növekszik, tehát a magyar exportárak kisebb mértékben „drágultak”, mint a harmadik országokból származó importáruinak árai.

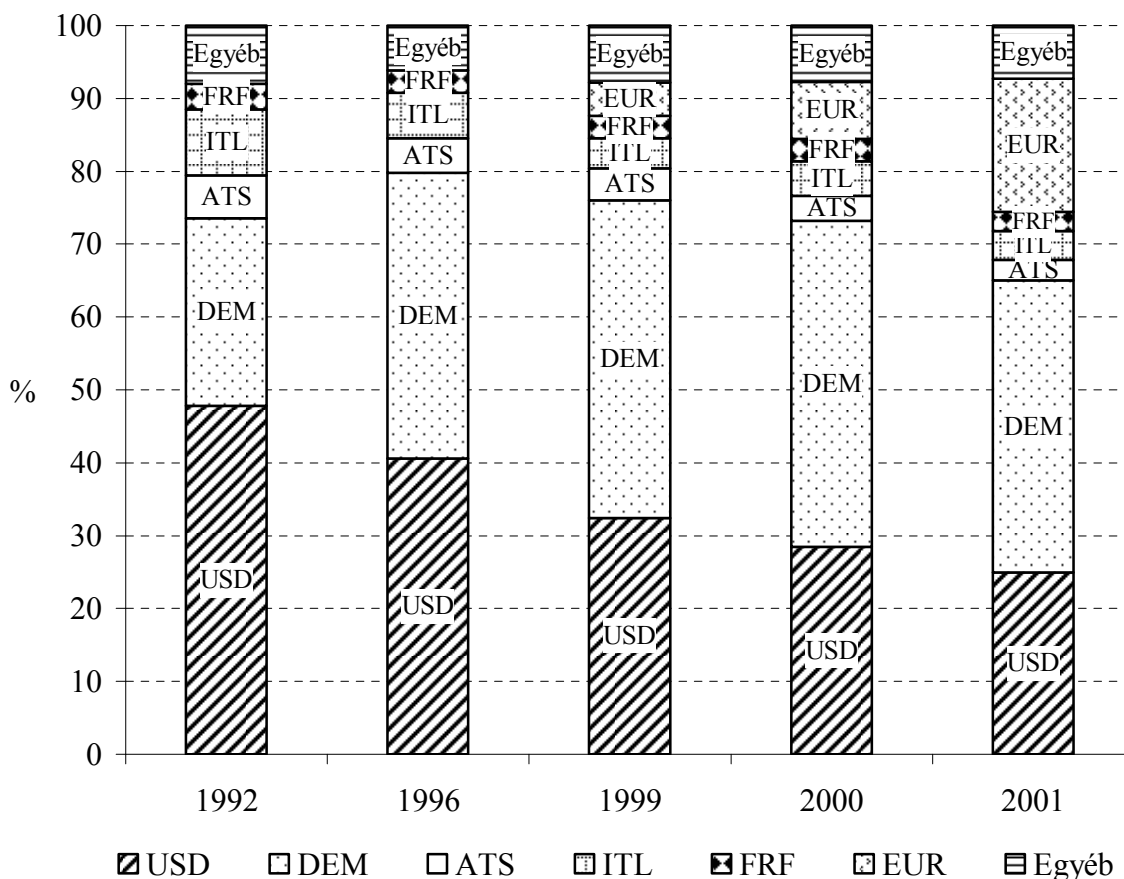
8.2. A devizaszerkezet alakulása

A magyar agrár-külkereskedelem devizaszerkezetével kapcsolatban végzett legújabb vizsgálatok igazolták, hogy az utóbbi években alapvető változások történtek az agrárkivitelünkben fontosabb szerepet játszó devizák részesedésében. Külkereskedelmi teljesítményünket már hosszabb ideje USD-ben mutatja ki a statisztika, de a konkrét szerződésekben a világ jószerivel minden fizető eszköze szerepelhet ellenértékként. A viszonylagos sokszínűség ellenére agrár-külkereskedelmünk devizaösszetételében csak kevés számú deviza dominál.

A 34. mellékletben található nyolc deviza a 90-es években agrárkivitelünk 94-97%-át adta, ebből a kiemelt úgynevezett euró-devizák részesedése 1992 és 2001 között² 44,6%-ról 67,6%-ra nőtt. Az USD részesedése 47,8%-ról 25%-ra csökkent, ennek okát elsősorban az orosz piac csökkenő szerepében kell keresni. Ezzel szemben a DEM fokozatosan átvette a vezető deviza szerepét, részaránya 25,7%-ról 2000-ben 44,7%-ra nőtt, 2001-ben pedig 40%-ra esett vissza. A DEM növekvő szerepét agrárexportunkban nemcsak a német piac növekvő aránya, hanem a DEM-nek a közvetítő kereskedelemben, valamint bizonyos térségekben (pl. a balkáni országokban) fizetési eszközként betöltött funkciója eredményezte. Anélkül hogy pontosan ki tudnánk mutatni, hogy melyik országok milyen termékek vonatkozásában szerepel a DEM mint szerződéses valuta, azt lehet mondani, hogy pl. a vevők a Bosznia-Hercegovinába, Horvátországba és Szlovéniába irányuló gabonaexportunk zömét (2000-ben 390, illetve 2001-ben 441 milliót) DEM-ben fizetik. A devizaszerkezetünk változását jól szemléltetik a 19-20. ábrák:

² A Food-adatbázis 1991-re vonatkozóan sajnos nem tartalmaz lekérdezhető devizaszerkezeti adatokat, ezért a devizarészesedés alakulását csak 1992-től tudjuk követni.

Agrárexportunk devizaszerkezete



Forrás: FOOD-adatbázisból saját számítások

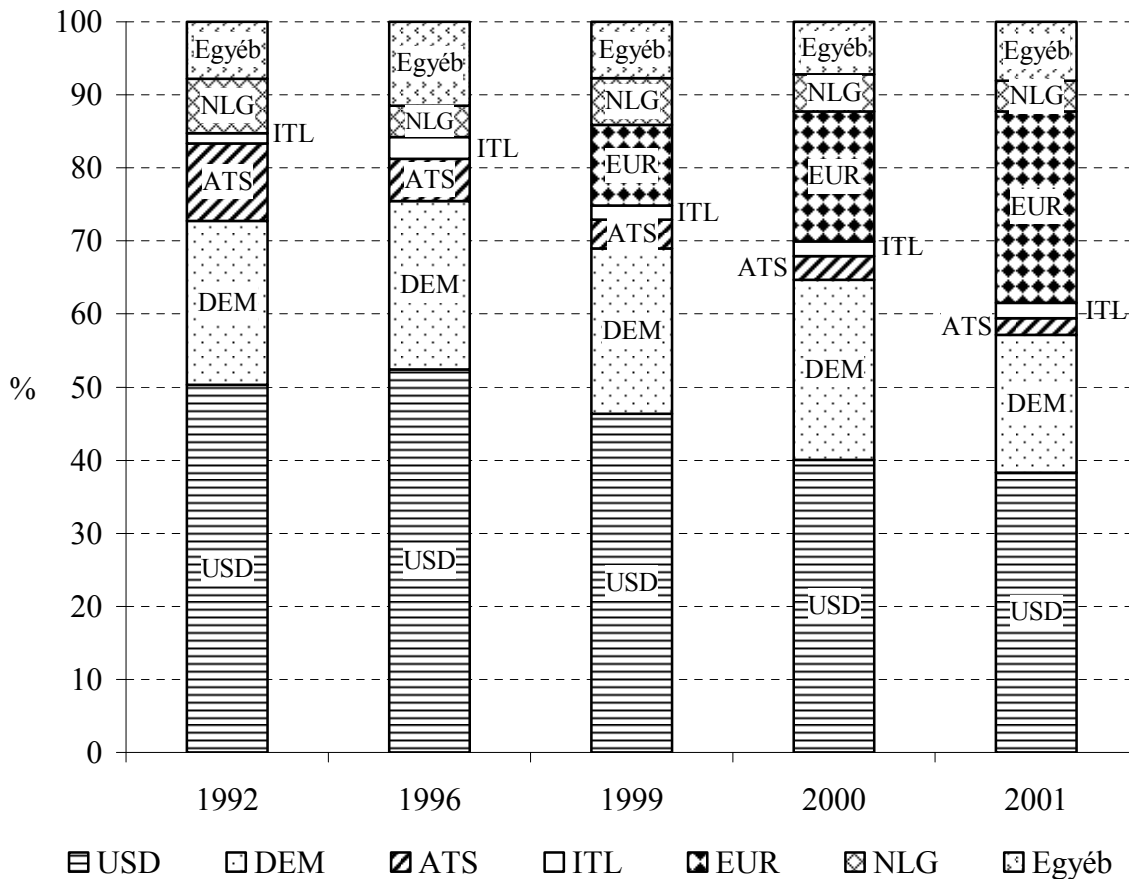
A fentiekből következik, hogy az EUR-devizák súlyának növekedésével az EUR az USD-hoz viszonyított értékvesztése is negatívan hatott agrárexportunk teljesítményére. Az EUR ugyanis 1999. január 1-jei bevezetésekor 1,17 USD-t ért, 2000 szeptemberében pedig történelmi mélypontra (0,84 USD-ra) süllyedt és azóta sem tudja lényegesen megközelíteni korábbi értékét. Az európai devizák értékvesztését jól szemlélteti a kiemelt devizák árindexének alakulása (ld. 35.-36. melléklet). Érdekes tendencia, hogy a hivatalosan 1999 óta, mint fizetési eszköz szereplő EUR részesedése elsősorban az USD rovására három év alatt 18,3%-ra nőtt. Ha az EUR 2002-ben a hozzá csatlakozó többi európai deviza szerepét átveszi, agrárexportunk közel 75-80%-át EUR-ban fogják lebonyolítani. Agrárexportunk számszerű értéke - amennyiben a kimutatás továbbra is USD-ben történik - tehát a jövőben még inkább az EUR/USD árfolyam alakulásától függ.

A takarmány- és a hússzektorban végzett számítások is hasonlóan kedvezőtlen képet mutatnak. Az USD részesedése a takarmányimportból az évtized vége felé 85% körül stabilizálódott, míg az USD aránya a sertéshúsexportban 41%-ra, a baromfiexportban 7,7%-ra és a marhahús exportban 2,9%-ra esett. Az árfolyamesésből keletkező veszteség tehát elsősorban ezeket az ágazatokat sújtotta az utóbbi években.

A fentiek alapján nem meglepő tehát, hogy az agrárimportunk devizaszerkezetében az USD továbbra is a legfontosabb deviza, bár részesedése 50,3%-ról 38,3%-ra esett vissza. A DEM részesedése 22-27% között ingadozott, 2001-ben viszont 18,8%-ra csökkent. A harmadik legfontosabb valuta a 90-es évek első felében a holland gulden (NLG) volt, majd 1999-től az EUR vette át szerepét, melynek részesedése az összimportunkon belül 26,5%-kal majdnem másfélszer nagyobb volt, mint az agrárexportunkban. Az exportadatokkal ellentétben a magyar importban az EUR térnyerése inkább az európai devizák rovására történt, az USD csak 0,8 százalékponttal csökkent. 2002 után tehát az várható, hogy agrárimportunk kb. 40%-a továbbra is USD-ben fizetjük, azaz az amerikai dollár további árfolyamnövekedése lényegesen kedvezőtlenebbül érintené az importunkat, mint az exportunkat. A devizarészesedés alakulását a 20. ábra szemlélteti, a pontos adatokat, illetve az európai devizák az agrárimportunk bekövetkezett értékvesztését kimutató devizák árindex alakulását a 37 - 39. mellékletek tartalmazzák.

20. ábra

Az agrárimportunk devizaszerkezetének alakulása



Forrás: FOOD-adatbázisból saját számítások

Az árfolyamváltozásokkal kapcsolatban annyit érdemes megjegyezni, hogy egy nemzeti valuta leértékelése – bonyolult gazdasági összefüggéseken keresztül – általában exportösztönző hatást fejt ki a gazdaságra és javítja a vállalatok exportversenyképességét. A 2001. május 4. és július 5. között bekövetkezett forint felértékelődésének (az USD-hez képest 3,6%-os, az euró-hoz és az ún. euró-

devizákhoz képest 9,2%-os) ezért pontosan ellenkező hatása volt az ágazat exportjára, sok exportáló vállalat esetében rövid távú jövedelmezőségi problémák alakultak ki, ezért exporttámogatási kérelmekkel fordultak a minisztériumhoz. A több mint tíz éven keresztül tartó folyamatos forint-leértékelés után ez azonban inkább a jelenség szokatlanságával, mint alapvető gazdasági okokkal magyarázható.

Ez azért is igaz, mert a nominális árfolyam felértékelődése kedvező hatással volt a dezinflációs folyamatra, mivel egyrészt közvetlenül mérsékelte az inflációt az importált jóságok áremelkedésének visszafogásán keresztül, másrészt a felértékelődés mérsékelően hatott a piaci versenyen keresztül az importtal versengő belföldi előállítású termékek árnövekedése esetében is. Ez utóbbi mechanizmusnak kárvallottjai volt a nettó exportáló vállalatok egy része, mert profitabilitásuk, illetve az ott foglalkoztatott munkaerő jövedelmének növekedési üteme rövid távon csökkent. Azt is figyelembe kell venni, hogy a dezinfláció esetén a reálárfolyam a csökkenő infláción keresztül korrigálódott, az exportáló vállalatok jövedelmezőségének romlása tehát csak átmeneti jelenségnek bizonyult. Ezen túl, az árstabilitás elérése tartósan javíthatja a vállalkozások hitelhez jutási esélyeit és csökkentheti annak reálkamat-költségeit, hiszen a magas és változó infláció okozta bizonytalanság megszűnésével csökken a banki hitelezés kockázata.

9. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari kínálat hatása külkereskedelmünk alakulására

Elöljáróban megjegyezzük, hogy az AKII-ban, illetve az Integrációs Stratégiai Munkacsoportban folyamatosan készültek, illetve készülnek az egyes agrárágazatok, termékek termelését, valamint a termékek naturális, gazdasági illetve várható versenyképességét érintő tanulmányok. A kínálattal kapcsolatban ezért mi itt csupán arra szorítkozunk, hogy vázlatosan áttekintsük, mik voltak a legutóbbi időszak legjellemzőbb történései, illetve melyek a hazai termelés azon gyenge pontjai, illetve erősségei, amelyek korlátot szabhattak, illetve teret engedhettek a piacképes exportárualapok, s a külpiazi értékesítés növekedésének.

9.1. Az élelmiszergazdasági árualap alakulását befolyásoló tényezők

Az agrártermelés 1988-tól kezdve drasztikusan visszaesett. A mélypontot a növénytermelésben az 1993. év jelentette, bruttó termelése csupán 70 százaléka volt az 1990. évinek, az állattenyésztésben az 1994. év termelése volt 63 százalékos arányával a legalacsonyabb. Az ezt követő 2-3 év termelésében mindkét ágazatban a kilóbalás jelei mutatkoztak. A '90-es évek második felében sem volt egyik mezőgazdasági főágazat teljesítménye kiegyensúlyozott. Az egyes ágazatok azonban eltérően reagáltak a kialakult viszonyokra:

- A növénytermesztés teljesítményére az évtized elején az üzemi struktúra átalakulása nyomta rá a bélyegét, majd az évtized közepén stabilizálódni látszott, de a kedvezőtlen időjárási viszonyok, a kiszámíthatatlan piaci helyzet ismét visszaesést eredményezett a termelésben.
 - Általában lecsökkentek a hozamok.
 - Jelentős a hozamok évek közötti ingadozása, ami az időjárás viszontagságai mellett az agrotechnikai hiányosságokkal is összefügg.
 - A termelés biztonságát és szintjét tekintve kedvezőtlen, hogy már 1990-ben is csak fele annyi műtrágyát használtunk, mint tíz évvel korábban, de még dupláját, mint 1998-ban.
 - Talajerő-utánpótlás szempontjából még kedvezőtlenebb a szerveztrágya-felhasználás visszaesése, ami a magángazdaságokban nem kis mértékben a növénytermelési és állattenyésztési tevékenység szétválására vezethető vissza.
 - Hiányosságok voltak a növényvédelem terén is, mely elsősorban a kisebb parcellák fertőzési útján befolyásolhatják negatívan az árualapot.
- A termelésben a növénytermesztés és állattenyésztés közötti kívánatos egyensúly felbomlott. A takarmányigény az állománycsökkenéssel egyidejűleg alacsonnyá és ciklikussá vált.
- Az állattenyésztés termelésváltozása általában szoros összefüggést mutat a takarmányárakkal, illetve a takarmányok és az élőállatok és állati termékek áraival.

- A csökkenő termelési tendencia mellett a '90-es évek vágósertés termelésében a sertésciklus jellemzői újra és újra fellelhetők. Az elmúlt évek adatai alapján a vágósertés mezőgazdasági értékesítési árai és az exportárak között szoros összefüggés alakult ki. Ugyanez az árösszefüggés volt tapasztalható a juhágazatban is.
- A baromfiágazat termelése az 1993. évi mélypont után 1998-ban újra közelítette az 1990. évi volument. A túlkínálat hatására a piac konszolidációjáig termelési önkorlátozásokat vezettek be.
- A szarvasmarha-ágazat kisebb-nagyobb évek közötti ingadozásokkal az egész agrártermelés visszaesését és élénkülését követte. A vágómarha-termelés 2/5-ére zsugorodott, miközben a tehénállomány 3/5-ére, a szarvasmarha-állomány pedig felére esett vissza.

A mezőgazdasági termelés biológiai, műszaki-technológiai hátterét tekintve a következő megállapításokat tehetjük.

- Valamennyi lényeges területen megfelelő minőségben és megfelelő színvonalon, kellő hatékonysággal termékeket előállítani képes fajtákkal és hibridekkel rendelkezik.
- A mezőgazdasági beruházások nagymértékben visszaestek, ami az eszközök elhasználódásának fokozódásával, a korszerűsítések elmaradásával a termelés természetes hatékonyságát jelentős mértékben rontják, ezzel a mezőgazdasági tevékenység versenyhátrányáért felelősek.
- A növénytermesztés erő- és munkagép ellátottsága nem megfelelő. Az erőgépek rossz korösszetétele következménye a magas üzemanyag-felhasználás. A nem megfelelő munkagép ellátottság, illetve annak korszerűtlensége is a betakarítási veszteségek magas arányában jelenik meg.
- Megfelelő nagyságú és minőségű tároló, magtárkapacitás nem áll rendelkezésre. A termelőknek a betakarításkori értékesítés komoly veszteséget, végső soron tőkekivonást jelent. Az abrakarmányukat emiatt értékesítő állattenyésztő vállalkozások magasabb áron, jelentős szállítási költségtöbblettel később visszavásárolni kényszerülnek.
- A korszerű betakarítási és tárolási technikák hiánya különösen a tömegtakarmányoknál és a kertészeti ágazatokban jelent problémát.

A fentiek hatására **az exportárualap a '90-es évek második felében is viszonylag szélsőségesen változott, szerkezete módosult.**

Az agrárágazat változó piaci viszonyokhoz való alkalmazkodó-képességét korlátozta a kialakult **tőkeszegénység**, illetve az ágazatból való tőkekivonás.

Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy esetenként árualap-hiány alakult ki, illetve a hazai árualapok minősége, szerkezete nem volt összhangban a külpiaci igényekkel. Emiatt gyakran a világpiaci agrárárak általánosságban is csökkenő tendenciájához viszonyítva is árvesztéseket szenvedtünk el. Például 1998-2000 között számításaink szerint agrárkivitelnk árvesztésege megközelítette a 600 millió USD-t.

Reálértéken (halmozott inflációval) 1993 évtől vizsgálva a támogatások alakulását látható, hogy az élelmiszergazdaság egészét érintő költségvetési pénzek folyamatosan csökkentek. Az export csökkenésének okai között a támogatások nem elégséges volta is szerepet játszott.

Az élelmiszergazdaság vállalati sajátosságait illetően megállapíthatjuk, hogy a magyar mezőgazdaság vállalati szerkezete a rendszerváltást követően jelentősen átalakult. Az agráriumban tevékenykedő szervezetek tulajdoni és egyéb jellegű átalakulása egyben az integráció szempontjából is új helyzetet teremtett. Korábban ugyanis az állam az élelmiszeripari vállalatokon keresztül fejtette ki integrációs tevékenységét. Emellett termeltetési és értékesítés szervezési tevékenységet fejtettek ki a termelési rendszerek, valamint külön az ilyen feladatok ellátására szakosodott integrátorok is. Az élelmiszeripar privatizációját követően az előbb vázolt korábbi megoldási forma szóba sem jöhetett. Kétségtelen tény, hogy a zömmel külföldi tulajdonban lévő élelmiszeripari társaságok is folytatnak termeltetési és értékesítés szervezési tevékenységet, de azt csak a saját alapanyag szükségleteiknek a mértékéig. Ez egyben azt is jelenti, hogy semelyik fontos mezőgazdasági termék esetében sem beszélhetünk a korábbiakhoz hasonló országos szintű integrációs lefedettségről.

Az export növelése, illetve a szinten tartása szempontjából nem kedvezett a korábbi, általában a fontos agrár, valamint élelmiszeripari cikkek kizárólagosan értékesítő cégek több részre válása, esetenként a teljes szétesése sem. Másrészt e téren elsősorban a volt keleti piacainkon bekövetkezett élelmiszerkereskedelmi tulajdoni és szervezeti változások is negatívan hatottak.

A külkereskedelmi szervezet átalakulása folytán az utóbbi tíz évben egyre inkább elváltak szervezetileg az agrártermelők és az exportőrök, illetve importőrök, ami az ágazat érdekérvényesítési képességét tovább rontotta. Némiképp más a helyzet az élelmiszeripar tekintetében, ahol gyakran azonos a termelő és a külkereskedő (esetenként itt is tapasztalható szervezeti elkülönülés). A rendkívül nagyszámú külkereskedelmi cég létrejötte az agráriumban gyakran nem segítette piaci megjelenésünket, illetve annak hatékonyságát, különösen az atomizálódott külkereskedelmi szervezetek időnkénti egészségtelen versenye: esetenként ugyanannál a külföldi cégnél „árban egymás alá kínálása” folytán.

9.2. Szántóföldi növénytermelés, kertészet

A 90-es években a legnagyobb vetésterületet elfoglaló gabonanövényünk a búza volt. Az utóbbi években a **búza termelése** a termelők számára az alacsony területi hatékonyság, a viszonylag nagy termésátlag-ingadozás és az ismétlődő értékesítési gondok egyre nagyobb feszültséget szült a termelők és a felvásárlók között. Az eddig hozott megoldások (pótlólagos szubvenciók, exporttámogatás) azonban nem hoztak tartós stabilitást, ezért az ágazat továbbra is hol túltermelési válsággal, hol áruhiánnyal küzd. Ez az export szempontjából nemcsak az árbevétel

bizonytalansága miatt hátrányos, hanem túlkínálatos időszakban árvesztéséget eredményez, árualap-hiány esetén pedig a konkurens szállítók lépnek be helyünkre korábbi vevőinknél.

A vetésterület a 90-es években viszonylag állandó volt, 1999-ben az ár- és belvizek miatt régen nem látott mélypontot ért el, majd 2000-ben 1 millió ha-val elérte a 90-es évek eleji értékét. 2001 újabb fordulatot hozott, a gabonafélék összes termése 14 951 ezer tonna volt, ami az utóbbi 10 év legnagyobb termését jelenti. Búzából 5,2 millió tonnát tudták betakarítani és a termés nem csupán a megnövelt területnek volt köszönhető, hanem a búza termésátlaga (4,3 t/ha) is kedvezőbb volt a 2000. évhez képest.

A **kukoricatermelés** a vetésterület, a megtermelt mennyiség és a termésátlagok tekintetében a 90-es évek második felében stabilizálódott, de az új évezred első éveiben ismét erősen ingadozott a termés. 2000-ben a súlyos aszály jelentős károkat okozott. A termésátlagok – erős regionális szóródás mellett – az előző évek átlagának közel 65%-ára estek vissza, a majdnem 2 millió tonnával kisebb össztermés takarmányhiányt vetített előre. Az FVM ezért 2000 novemberében kukorica-exporttilalmat vezetett be. 2001-ben az előző évnél 5,2 százalékkal nagyobb területen 7,8 millió tonna termett kukoricából, az átlaghozam pedig 6,2 tonna/ha volt, ami nemzetközi viszonylatban is jó termésnek tekinthető.

A **napraforgó** a legfontosabb olajnövényünk és egyben vetésterülete alapján a harmadik a szántóföldi növények sorrendjében. A termesztési feltételek Magyarországon kedvezőek, és országos átlagban 2-2,2 t/ha körüli terméshozamokat biztosítanak, ami meghaladja, az EU átlagát, kivéve az 1997-es kivételesen rossz évet. A termésmennyiség majdnem eléri az EU-országok össztermelésének 20%-át. 2001-ben a napraforgó termésátlaga (1,96 tonna/hektár) az utóbbi évek legnagyobb értékét érte el, összesen 624 ezer tonna napraforgómag termett.

A **zöldség- és gyümölcsfélék** többsége jól termeszthető Magyarországon, így a belföldi ellátásban és az exportban is **versenyképes termékeknek** tekinthetők, annak ellenére, hogy a termésátlagok erősen ingadoztak a 90-es években és több fajnál elmaradtak az elmúlt évtizedhez képest. Az összes zöldségféle 90 százalékát az egyéni gazdálkodók termelték meg. A gazdálkodó szervezetek zöldség előállítására elsősorban a konzerv- és hűtőipari feldolgozásra kerülő zöldségféléknél jellemző (zöldborsó, zöldbab, csemegekukorica). A zöldségfélék kínálata a 2000. évinél lényegesen nagyobb volt az elmúlt évben. A felvásárlás volumene ennek megfelelően 30,6 százalékkal növekedett. A zöldségtermelők számára változatlanul gondot jelent a feldolgozóipari megrendelések alacsony hányada, és az ebből eredő bizonytalan termelési és értékesítési helyzet. Ezen csak a marketing tevékenység javításával, és a nyugat-európai típusú termelő-értékesítő szervezetek gyorsabb ütemű alapításával lehet változtatni.

Az **export** szempontjából fontosabb zöldségfajták közül a **szabadszíriai paprika** vetésterülete 2001-ben tovább emelkedett és viszonylag jó termésátlagok születtek, friss paprikából összesen 135 ezer tonnát takarítottak be, amiből 25 millió

USD értékben exportáltak főleg Németországba. Külön kell szólni a **fűszerpaprika** helyzetéről, az 1999. és 2000. évi gyenge termés után 2001-ben már kb. 60 ezer tonnát termeltek, amiből több mint 10 ezer tonna örölt fűszerpaprika állítható elő. Ennek a felét exportálják, elsősorban az EU felé.

Sokkal rosszabb a helyzet a **szabadföldi paradicsom** esetében. Hiába jók a paradicsom termelés feltételei Magyarországon, az 1990-es években a termelés erősen visszaesett, 2001-ben 6316 hektáron termeltek összesen 235 ezer tonnát (az 1991-95-ös évek átlaga 7668 ha, illetve 275 ezer t volt). Ennek okai a korszerűtlen termesztési technológiában, az alacsony termésátlagokban és a feldolgozóipar kedvezőtlen gazdasági helyzetében keresendők. A **zöldborsó** termelés helyzete az orosz válság okozta sokk után 2000-ben stabilizálódott, 1999-hez képest több mint 20%-kal nőtt a vetésterület. 2001-ben az utóbbi évek legnagyobb termelési eredménye született, 1913 hektáron összesen 283 ezer tonnát termeltek. A vetésterület felét a hűtő-, a másik felét konzervipari célokra szerződtek. Mivel 1999-ben több nagy zöldborsótermelő abbahagyta a termelést, a borsó jelentős része kevésbé intenzív, nem öntözhető területre került. Ez rontotta versenyképességünket.

A **gyümölcsstermesztés** legnagyobb gondja, hogy a termő ültetvények több mint kétharmada húszévesnél idősebb, emellett fajtaszerkezetük is kedvezőtlen. A gyümölcsültetvények területe a 90-es években alig változott (95 ezer hektár körül ingadozott), 2001-ben 97 ezer hektárt tett ki, melyből a termő terület 76 ezer hektár. A terület kb. egynegyede gondozatlan, elhagyott. A gyümölcsösök korösszetétele kedvezőtlen, a 20-30 évnél idősebb ültetvények az összes ültetvényterület 2/3-át adják, korszerűtlen az alany- és fajtahasználat. A művelési mód jellege hagyományos, az 1960-1970-es évek fejlesztési és korszerűsítési szemléletét tükrözik.

Az új telepítések már a struktúra- és a fajtaváltás jegyében születtek, de területük nem elegendő az elkerülhetetlen szerkezetváltáshoz. A gyümölcsstermesztés mintegy 80 százalékát jelenleg egyéni termelők állítják elő, a gyümölcsfélék termelésében és értékesítésében gondokat okoz, hogy a feldolgozóipar bizonytalan piaci viszonyai miatt a felvásárlás és a felvásárlási szerződések teljesítése kiszámíthatatlan. Változatlanul a legjelentősebb feladat az ágazat fejlesztése szempontjából a korszerű, intenzív és öntözhető ültetvényszerkezet kialakítása, valamint az infrastrukturális háttér (válogató, csomagoló, és tároló kapacitás) megteremtése, azaz a posztharvest tevékenység számottevő javítása.

Az export szempontjából a gyümölcs ágazat legnagyobb gondja a csökkenő árualap. Az összes gyümölcsstermesztés 2000-ben kb. 1000 ezer tonna volt, 2001-ben a szélsőséges időjárás miatt az összes gyümölcsstermesztés 917 ezer tonna volt. Ez 13%-kal, 121 ezer tonnával volt kevesebb, mint 2000-ben és 16%-kal alacsonyabb az 1991-95-ös évek átlagánál, és álgal több mint a fele az 1986-90. évek átlagának (1629 ezer tonna). Emellett a jövedelmezőség alacsony színvonala megnehezítette a szerkezetváltást, a folyamatos megújulást és az ágazatban dolgozók tartós megélhetését. A magyar gyümölcs versenyképességét rontja a betakarítás-szállítás-

tárolás áruvá készítés láncolatának korszerűtlensége. A minőségi áru iránt megnövekedett igény miatt fontos szerepet kell szánni a jövőben a betakarítás utáni munkaműveleteknek.

A gyümölcstermelés **fajtaösszetételét** aránytalanságok jellemzik. Az almatermelés súlya 2001-ben 66% volt (a körtével együtt a részarány 68%). A bogyós- és egyéb gyümölcsök (piros- és fekete ribizli, köszméte, málna, földieper, dió stb.) a gyümölcstermelés 8%-át adták. A csonthéjasok közül meggytermelésünk kiemelkedő jelentőségű (az EU összes termeléséhez viszonyítva a magyar termelés részaránya 50%). A legmagasabb termést 1992-ben takarították be (77,3 ezer tonna), a legalacsonyabbat, pedig 1999-ben (44 ezer tonna). A kajszibarack is hungarikumnak számító gyümölcsfajunk, keresett gyümölcs Európában. A termés azonban évenként nagy hullámzást mutat, ami rontja piaci pozícionkat.

4. táblázat

Fontosabb növények termelésének alakulása (1000 tonnában)

Megnevezés	1991-95 átlag	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Búza	4394	3910	5270	4895	2636	3693	5176
Kukorica	5127	5989	6811	6329	6800	4984	7812
Napraforgó	743	868	544	718	793	488	624
Zöldség	1559	1696	1724	1973	1971	1500	1857
Gyümölcs	1097	980	883	834	822	1038	917

Forrás: Magyar Mezőgazdaság számokban, 2002. AKII adatbázis

9.3. Állati termékek termelése

A másfél évtizede tartó agrárválság az állattenyésztést a növénytermesztésnél is súlyosabban érintette és az állatállomány jelentős csökkenését eredményezte. Ennek hátterében elsősorban az állattenyésztés alacsony jövedelmezősége állt, de a nagygazdaságok erőszakolt felszámoltatása és a pénzügyi problémákkal küzdő gazdaságok állatállományának felszámolása és kiárúsítása is jelentős mértékben hozzájárult az állomány csökkenéséhez. Ez elsősorban a szarvasmarha tenyésztést sújtotta, mivel a szarvasmarha tartás épületei egyéb célokra is jól hasznosíthatók.

A **szarvasmarha** állomány jelentős csökkenése a 90-es évek jellemző **folyamata** volt. 1990-ben Magyarországon még 1 571 ezer szarvasmarhát tartottak, míg 2001. december 1-jén a szarvasmarha állomány már csak 783 ezer volt. Ez nem elsősorban a marhahús fogyasztás visszaesésének, hanem a tejfogyasztás drasztikus csökkenésének, s a tejfeleslegek elhelyezési problémáinak volt betudható. Ennek ellenére a szarvasmarha-tenyésztés nemzetgazdasági jelentőségét az jelzi, hogy a mezőgazdasági termékek előállításából 10-11%-kal részesedik. Pozitív jelnek fogható fel az is, hogy a tenyésztők szerint a tejtermelő tehénállomány potenciális fajlagos hozama világszínvonalat képvisel. A marhahús termelésben sem akadályozná a fajtaválaszték a kiváló minőségű vágómarha termelésének felfuttatását.

A **sertésállomány is** erősen csökkent a 90-es évek elején, utána pedig ingadozott. 1999 második felében például mintegy fél millióval csökkent az addig növekvő állomány („árvízi disznók”), azóta 4,8 millió darab körül stagnál. Ha a sertéshús termelése **rövidtávon** ismét felfutna, belföldi keresletbővülés hiányában feleslegek keletkeznének, melyek levezetési csatornája – a hazai fogyasztás tendenciáit is figyelembe véve – csak az export lehetne. A fejlesztés szempontjából a sertéstenyésztésben rendelkezésre állnak a korszerű fajták és hibridek, az EU-hoz és a várható versenytársainkhoz viszonyítva érdemi elmaradásunk nincs. Versenypozíciónkat tehát a biológiai alapok minősége nem befolyásolja, az export fokozását jelenleg inkább a nyomott külpiaci árak akadályozzák.

Az **állattenyésztési** ágazatok közül a 90-es években a **juhászat** volt a legnagyobb vesztes. A juhállomány folyamatos csökkenése már 1982 óta tart, némi megtorpanás volt megfigyelhető 1998-ban, amikor is az állománycsökkenés a bevezetett támogatások hatására átfordult kismértékű növekedéssé. A juhtenyésztésben a meglévő fajta sem a szaporaság, sem a vágójuh minősége szempontjából nem képes a követelményeket magas szinten kielégíteni, ezért a juhtenyésztés fejlesztésének a fajtaváltás elengedhetetlen feltétele. Különösen jelentőssé teszi a juhászatot az a tény, hogy ennek termékeiből a mai EU-15 nettó importőr.

A **baromfiágazat** termelése az állattenyésztés termelési értékének mintegy egyharmadát, a mezőgazdasági termékek összes termelésének 13-15%-át teszi ki, s hasonló az aránya az exportban is. Az ágazat nettó exportbevételén belüli aránya 22% körül alakul. A termelés visszaesése az 1990-es évek elején következett be a volt szovjet piacokról való részben kényszerű, részben önkéntes kivonulásunk eredményeként. A vágóbaromfi-termelésen belül a visszaesés leginkább a tyúkféléket érintette, amely ennek ellenére még mindig a legnagyobb volumenhordozó termék maradt. A többi alágazatot – lévén, hogy nagyobb részük az EU piacaira került – kevésbé érintette a termelés visszaesése, sőt a pulykaágazat fejlődése (a gigant pulyka-termelés gyors felfutásával) dinamikusnak minősíthető. A termelés potenciális lehetőségeit tekintve a baromfitenyésztésen belül a tyúkféléknél és a pulykatenyésztésben is világszínvonalat képviselő fajtaválasztékkal rendelkezünk. A libák és kacsák esetében a fajtaválaszték színvonala megfelel a körülményeknek, bár a genetikai képesség fejlesztésre szorul.

Mérsékelte az ágazat gondjait, hogy - az egyéb húsfogyasztással ellentétben - a hazai baromfihús fogyasztás szintje nem csökkent, hanem emelkedett. Az orosz pénzügyi válság miatt bekövetkezett újabb piacvesztést úgy sikerült átvészelní, hogy az oda irányuló export-áralapok egy részét sikerült az Európai Unió piacain elhelyezni. A tojásfogyasztás mérséklődése is csökkentette a termelést, mivel ez az ágazat alapvetően a belföldi szükségletek kielégítését szolgálja.

Az állatállomány alakulását 1991 és 2001 között a következő táblázat mutatja.

5. táblázat

Az állatállomány alakulása 1990-2001 között (ezer darab)

Év	Szarvasmarha	Sertés	Juh	Tyúkfélék*
1990	1571	8000	1856	43309
1991	1420	5993	1808	35557
1992	1159	5364	1752	36419
1993	999	5001	1252	30812
1994	910	4356	947	33665
1995	928	5032	977	31458
1996	909	5289	872	27692
1997	871	4931	858	30983
1998	873	5479	909	30557
1999	857	5335	934	25890
2000	805	4834	1129	30716
2001	783	4822	1136	34343

* Gyöngyös nélkül

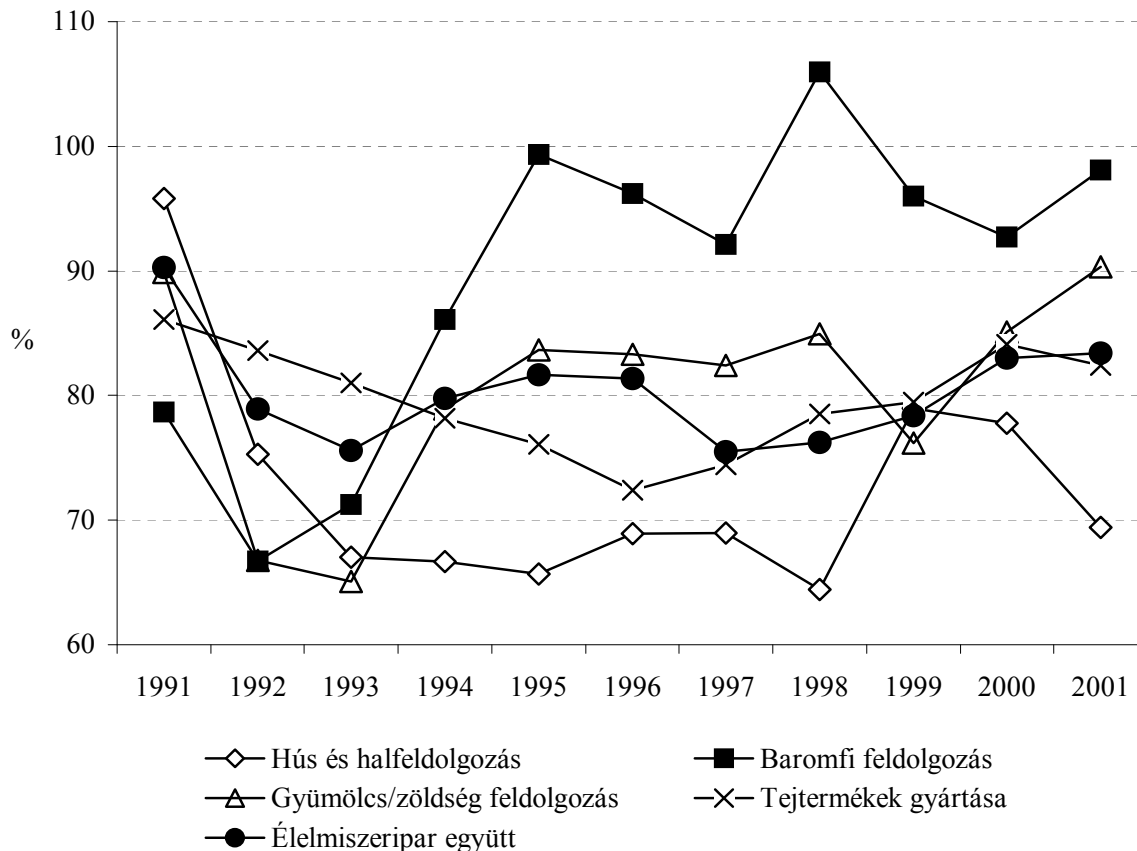
Forrás: KSH Évkönyvek

9.4. Élelmiszeripar

Az élelmiszeripar legtöbb ágazatának termelésében **jelentős visszaesés** következett be, az élelmiszeripari termelés volumene 2001-ben 1990-hez képest 83,4%-ra esett vissza. Hasonló a tendencia a többi fontosabb ágazatban a hús feldolgozása 2001-ben 1990-hez képest 69,4%-ra, a baromfi feldolgozása 98,1%-ra, a zöldség/gyümölcs feldolgozása 90,3%-ra és a tejtermékek gyártása 82,4%-ra esett vissza. A legfontosabb ágazatok volumenindexének alakulását a következő ábra mutatja.

21. ábra

**Az élelmiszertermelés volumenindexének alakulása 1991-2001 között
(1990 = 100%)**



Forrás: KSH évkönyvek adataiból saját számítás

A **hússzektorban** – párhuzamosan a belső fogyasztás tendenciáival – visszaesett a belföldi értékesítés szerepe. Az ágazatban az 1990-es években a belső kereslet és az exportlehetőségek csökkenése, a liberalizált kereskedelempolitika következményei a termékpályák teljesítményét jelentősen csökkentették. A vágósertés-termelés az 1991-1995. évek átlagának 1303 ezer tonnás volumenéről 1997-2001. évek átlagában 750 ezer tonnára csökkent

A **baromfiszektorban** a korábbinál jelentősebb szerephez jutott a belföldi piac, ami egyfelől a belföldi fogyasztás örvendetes növekedésének, másfelől viszont az export problémáinak a következménye. A vágóbaromfi-termelés az 1991-1995. évek átlagának 457 ezer tonnás volumenéről 1997-2001. évek átlagában 583 ezer tonnára nőtt. A növekedés ellenére még mindig **jelentős kapacitásfelesleggel rendelkezik az ágazat.**

Magyarországon a legjelentősebb **zöldség-gyümölcs feldolgozók** a konzervipar és a hűtőipar. A konzervipar termelése az utóbbi évtizedben jelentősen csökkent, majd 1998 augusztusáig stabilizálódni, sőt emelkedni kezdett. Az oroszországi pénzügyi válság utáni bizonytalanság és értékesítési problémák következtében jelenleg ismét stagnál, illetve csökken a termelés.

A gyorsfagyasztott termékek közül az utóbbi években – összhangban a külpiaci igényekkel – a csemegekukorica kapacitások területén jelentős fejlesztések történtek. Az évtized végén a **gyorsfagyasztott zöldségtermelés** 150 ezer tonna körül alakult. A **konzervipari kapacitások** nagysága 1 millió tonna/évre növekedett. Ezeknek a kapacitásoknak a megoszlása térségenként és üzemméret szempontjából jelentősen különböző, meghatározó azonban a nagyüzemek szerepe.

A feldolgozóknál **a legnagyobb kapacitásbeli problémát a nem megfelelő nagyságú, vagy teljesen hiányzó kondicionált légtérű tárolótér** és az egyéb infrastrukturális hiányok jelentik. A meglévő közel 270 ezer tonnás hűtőtároló kapacitásból mintegy 120 ezer tonna átalakításra, vagy felújításra szorul. Szinte teljesen hiányzik a hűtött, előkészített zöldség-gyümölcs előállításához szükséges gyors-lehűtő berendezése, tárolóterek, csomagoló-osztályozó berendezések és a hűtőlánc biztosításához szükséges szállítójármű, depó. A zöldség-gyümölcs feldolgozó-kapacitások magyarországi összetételére, illetve elhelyezkedésére, a regionális különbségekre, a technológiai színvonalára, élelmiszerbiztonsági, higiéniai és környezetvédelmi állapotára a **jelentős színvonalbeli eltérések** jellemzőek.

A magyar **tejágazat** az 1990-es évek elején jelentős szerkezetátalakítási folyamaton ment keresztül. A tejtermékek fogyasztása, és ezzel összefüggésben a tejtermelés, az 1980-as évekhez képest jelentősen, több mint 20 százalékkal visszaesett. A szarvasmarha és a tehéntartó gazdaságok száma szintén radikálisan csökkent. A tejiparban viszont ezzel ellentétes folyamat zajlott le és – részben a privatizáció hatására – az összes feldolgozás visszaesése mellett is a 90-es évek elején számottevően nőtt a tejtermékeket előállító vállalkozások száma. A nagy tejipari vállalkozások szinte mind külföldi tulajdonba kerültek.

Az 1990-es évek végére a kedvezőtlen trend megfordult, a fogyasztás és a termelés ismét (lassú) növekedésnek indult. A tejiparban erőteljes koncentrációs folyamat zajlik, aminek eredményeképp a hat vezető társaság együttes piaci részesedése már közel 70 százalékos. A tejipar és a kiskereskedelmi láncok között kemény harc folyik a piaci hataloméért, amelyben az üzletláncok diktálják a feltételeket.

Összességében elmondható, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari **exportárualapunk** bővítését nagymértékben determinálja az a minőségi, élelmiszerbiztonsági image, amelyet sikerül kialakítanunk a magyar termékekről. Az erőteljesebben exportorientált ágazatok a minőségbiztosítási, élelmiszerbiztonsági és veszélyelemzési rendszerek bevezetése terén az utóbbi években komoly lépéseket tettek. A termelésnek az EU-ban tapasztalhatóknál nagyobb ingadozásai azonban rontják általános piaci pozícióinkat.

10. Lehetőségek az agrárexport csökkenő tendenciájának megfordításában

A bemutatott kedvezőtlen tendenciák megfordítása különösen az ország agrártermelésének talpon maradása, a külkereskedelmi egyenleg javítása, másrészt az Európai Unióhoz való csatlakozás szempontjából lényeges, mert a belső piacon élesedő versenyre kell számítanunk, amire a magyar mezőgazdaság sem üzemi struktúráját, sem termelési szerkezetét, sem műszaki-technikai színvonalát, sem pedig tökéllátottságát tekintve még nem készült fel. Ennek lehetőségeit a következőkben foglalhatjuk össze.

Az egyenletes árualap biztosításához a mezőgazdasági vállalkozások feltőkésítése is szükséges.

- A tőkehiány miatt indokolt a mezőgazdasági beruházások fokozott támogatása. Kiemelt terület a magtárkapacitás bővítése, az erő-, és munkagépek beszerzésének támogatása, gyümölcsstermelésben az áruvá készítés és hűtőtárolás megoldása, az állattartó telepek műszaki-technológiai megújítása, a szalastakarmány betakarítási, tartósítási és tárolási feltételeinek kialakítása, a takarmányozás rendszerének korszerűsítése, természetesen a WTO által szabott keretek között.
- A piaci viszonyok kiszámíthatóságát közelíteni kellene az EU csatlakozás után várhatóhoz, amikor nem zárjuk ki a versenyt, mint a hatékonyságjavítást kikényszerítő eszközt, de kevésbé tesszük ki a termelést védelem nélkül a torzított piaci hatásoknak. Ezzel összefüggésben **az exportpotenciál és a magyar agrárgazdaság versenyképességének javításának céljából:**
 - Indokolt felülvizsgálni az agrárpiacon rendtartásról szóló törvényt, hogy közelítő kiszámíthatóságot teremtsen, mint amelyet a csatlakozás után várhatnak a magyar termelők, és tegye lehetővé az EU piacsabályozási rendjének zökkenőmentes átvételét.
 - A **mezőgazdasági értékesítési szervezetek** állami segédlettel történő hatékonyabb támogatása, és az ehhez szükséges pénzeszközök biztosítása az agrártermelők piacrajutási lehetőségeit javítaná.
 - Az **SSG (piacvédelmi intézkedések pótvámok kivetésével)** adta fokozott vámvédelem gyakoribb alkalmazása a nemzetközi példákra alapozva, és ehhez a megfelelő intézményi rendszer kiépítése az indokolatlan árverseny kiszűrésének eszköze lehetne. (Ez csak az EU-csatlakozásunkig jelent szuverén magyar cselekvési lehetőséget.)
 - Indokolt lenne a CEFTA országoknak a magyar agrárexporttal szembeni gyakori ellenintézkedéseit kellő vámemelési ellenlépésekkel kompenzálni – és amennyiben ez lehetséges – reagálásainkat az agrárimportra összpontosítani. (Ez EU-csatlakozásunk után csak Románia vonatkozásában marad aktuális, mivel Lengyelország várhatóan velünk együtt csatlakozik.)

- Közvetetten az export árualap bővítését szolgálná, ha nem csak a külföldi tulajdonú cégek kapnának adókedvezményeket az indulás éveiben, hanem a hazai feldolgozók is.
- Mind az exporttámogatás, mind pedig a kedvezményes import rendszerét (a kedvezményes import pályázati letéti díjának lényeges emelése, a 0 pályázati letéti díj megszüntetése mellett) pályázatos rendszerben lehetne szabályozni, amelynél az exporttámogatásban az adott negyedévre a legalacsonyabb ajánlat, a kedvezményes importban pedig az adott évre, esetleg félévre a „first come, first served” (első érkező-első kiszolgált) elv érvényesülne.
- Az állami garanciával támogatott alacsony hitelek biztosítása a mezőgazdasági termelők számára enyhítene az agrárium tőkeszegénységén, ami gyakran exportpozíciót is rontó tényező.
- A GATT Mezőgazdasági Megállapodásában nem tiltott (ún. „zöld dobozos”) indirekt exportösztönzők fokozottabb alkalmazása fontos segítség lenne az agrárexport fokozásában.
- Ezen belül kiemelkedő fontosságú a magyar agráriumban eddig alig alkalmazott, de az EU és az USA gyakorlatában fokozódó mértékben igénybe vett indirekt támogatási eszköz, nevezetesen az **exporthitelezés és állami exporthitel-biztosítás** alkalmazásának bővítése. Ehhez természetesen olyan állami vállalatok is szükségesek, amelyek vonzóbb partnerré tehetik a két erre szakosodott intézmény, az Eximbank és a MEHIB számára az agrárvállalkozásokat (feltőkésítettség, jövedelemtermelő-képesség, hitelvisszafizetési garanciák tekintetében). Az agrárium sajátosságaira való tekintettel az exporthitelezés projektfinanszírozás (az iparhoz hasonlóan), illetve regionális programok alkalmazásával lenne megvalósítható. Kellő hitelvisszafizetési garanciák állami támogatása esetén az export előfinanszírozása is megoldható lenne, ami lehetővé tenné az agrártermelők számára az exportértékesítés kedvezőbb időpontjának megválasztását. Ez magasabb ár elérését tenné lehetővé.
- Fontos volna a zöld dobozos támogatások súlyának a növelése, azonban erre – a szubvenciók céljának megmaradása mellett – igen korlátozottak a lehetőségek. A földalapú növénytermelési támogatás bizonyos módosításokkal zöld dobozossá alakítható. A kamattámogatás esetében az elemi csapással sújtott termelés támogatását lehetne a zöld dobozhoz sorolni. Amennyiben a mezőgazdasági termelők kibontakozási hitelkonstrukciója és a gazdahitel program a szerkezeti hátrányok kiküszöböléséhez kapcsolódna, úgy megfelelne WTO Megállapodás által nem tiltott kritériumoknak.
- Ugyancsak a megengedett támogatások közé tartoznak a **marketing** támogatások, melyeken belül kiemelt fontosságúnak tartjuk a **kollektív exportösztönzést**, különösen a külpiaci marketing célpiacokra orientált fejlesztése és a piacépítés érdekében.
- A marketingprogramoknak elő kell segíteniük az **exportképes árualapok termelésének fejlesztését** és ezek piacrajutásának elősegítését.

- Egyre fontosabbá válnak a nemzetközi kereskedelemben a **földrajzi árujelzők**. Az élelmiszerek eredetvédelme, hagyományos és kiváló tulajdonságainak tanúsításának keretében a földrajzi árujelzők alkalmazásában Magyarország kifejezetten érdekelt. Az ehhez kapcsolódó forrásigényt a költségvetésből lenne indokolt fedezni.
- A növény- és állategészségügyi **vizsgálatok**, az élelmiszerbiztonsági előírások, továbbá az árujelölési, áruazonosítási és minőség tanúsítási feltételek teljesítésének többletköltségének állami támogatását ugyancsak megengedik a WTO szabályok. Az ezekhez való mainál jelentősebb **állami hozzájárulás** fokozza exportképességünket.
- A WTO konform **vidékfejlesztési támogatások** ugyan csak áttételesen segítik az exportképes árualapok előállítását, de egyrészt az áttételes segítség is indokolt, másrészt az országimázs javítását is szolgálja.
- A **mezőgazdasági szakattasé hálózatot** indokolt lenne bővíteni. Az agrárdiplomácia eszközeinek fokozottabb alkalmazása ugyancsak szerepet játszhat a magyar agrártermékek exportpiacra jutásának elősegítésében.

Összefoglalás

A magyar agráréxport a rendszerváltás óta eltelt 11 évben ingadozott és az ingadozásból levonható általános tendencia rövidtávon leginkább volatilitásnak, hosszú távon stagnálásnak tekinthető. Ugyanakkor az importnál az ingadozás kisebb mértékű volt, de a tendencia egyértelműen növekvő. Ez egy olyan ország számára, ahol az egyetlen pozitív külkereskedelmi egyenlegű ágazat az élelmiszergazdaság, negatív jelenséggé válhat el. Másrészt azonban pozitívként értékelhető, hogy a közép- és kelet-európai térség országai közül hazánk maradt az egyetlen, ahol az agrárégyenleg megőrizte pozitív irányzatát. Ez utóbbi tény különösen annak fényében tekinthető jelentősnek, hogy az EU-hoz való csatlakozás során egyetlen agráréxportörként lépünk be egy nettó importőri pozíciót felmutató közösségbe, egy ugyancsak nettó importőri pozícióval rendelkező országcsoporttal együtt.

A magyar agrár-külkereskedelem alakulását különböző szempontok szerint értékelve eltérő megítélésre jutunk. Amennyiben a magyar agrárágazat korábbi teljesítményéhez viszonyítjuk kivitelünk alakulását, akkor nem lehetünk elégedettek, mert nem volt növekedés, hanem csak ingadozás. Ezzel szemben az import dinamikus és töretlenül növekedett. Amennyiben az agrártermelés potenciális adottságaiból indulunk ki, akkor sem lehetünk elégedettek, hiszen adottságainkat és lehetőségeinket messze nem használtuk ki. Ha nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk, akkor ellentmondásos képet kapunk. Ugyanis nyugat-európai összehasonlításban a magyar agrárágazat exportintenzitása alacsonynak mondható. (Hollandiáé mezőgazdasági területegységre jutóan közel 40-szerese a magyarénak. Megjegyzendő, hogy Portugáliában viszont megegyezik a hazaiával.) Ezzel szemben 2000-ben a volt szocialista országcsoport egykori nettó agráréxportőr országaival összehasonlítva pozitív eredményt kapunk: az agráréxportunk területi intenzitása kétszerese a lengyelének, háromszorosa a bulgárénak, 15-szöröse a románénak.

Hazánk a világ agráréxportjából mindössze 1% alatti arányban részesedik. Sajnálatos módon az elmúlt évtizedben ez az arány csökkenő tendenciájú volt: 1989-ben még 0,72% volt és maximumát 1991-ben érte el 0,8%-kal, 2000-ben pedig a világ agráréxportjából csupán 0,53% arányban részesedtünk. Kedvezőtlen a kép számunkra akkor is, ha az – egyébként nettó agrárimportőr – EU-15 harmadik országokba irányuló agrárkiviteléhez viszonyítjuk a mienkét, ugyanis ez 1991-ben még 7% volt, s 2000-re 4% alá csökkent.

Ha a világ és Magyarország agrártermelésének a rendelkezésre álló indexeit elemezzük, azt tapasztalhatjuk, hogy az 1989-1991 évek átlagát 100-nak véve a világ agrártermelése 2000-re 23%-kal emelkedett, míg a magyar agrártermelés ugyanezen időszakban 31%-kal csökkent. Így nyilvánvaló, hogy ezen időszakban a világ agrártermelésében képviselt arányunk alig több, mint felére esett vissza. Ez a tény arra utal, hogy a világéxportból képviselt csökkenő arányunkat elsősorban az agrártermelésünk visszaesése okozta.

Az export-import ingadozását a vizsgált időszakban ellentmondásos tényezők eredményezték. E tényezők közül a hazai kínálatot az időszak elején az jellemezte,

hogy a mezőgazdasági termelés rohamosan csökkent és ennek az export visszaeséséhez kellett volna vezetnie. Ugyancsak az export csökkenéséhez kellett volna vezetnie a KGST megszűnésének és kelet-európai piacaink összeomlásának. Ennek ellenére az export egyes években még növekedett is (1994). Ebben az játszott szerepet, hogy a mezőgazdasági termelés visszaesését meghaladó mértékben csökkent a hazai fogyasztás és így az exportra rendelkezésre álló árualap mégis növekedett, amelyet el is tudtunk helyezni a külpiacon.

Az élelmiszergazdaság exportpiacainak átrendeződése csak részleges volt, és megmaradt a túlsúlyos Európa centrikusság. (Európa aránya exportunkból a vizsgált időszakban 90-94% között mozgott.) Ez felfogható pozitívumként is, hiszen logikus, hogy lehetőleg közeli országokba szállítsunk, de szállítási rádiuszunk rövidségét jelen tanulmány szerzői mégis inkább negatív jelenségnek tartják. Ez ugyanis azt bizonyítja, hogy kevés az olyan termék a magyar exportpalettában, amely elbírná a hosszú távú szállítást, és különösen az ezzel járó magas fuvar költséget. Más oldalról ezt a jelenséget azért tartjuk negatívnak, mert alig kerül magyar agrártermék a világ egyik leghatalmasabb felvevőpiacára az USA-ba, továbbá a legdinamikusabban növekvő agrárpiaci felvevőképességű dél-kelet ázsiai térség csaknem kimarad célpiacaink közül. Fontos tanulság, hogy a nem kellően kiépített külgazdasági szervezetünk a tengerentúli piacokon nem segíti elő kellőképpen azt a piaci struktúraváltást, amely mérsékelné kivitelünk említett kedvezőtlen Európa-centrikusságát. Ami pedig a számunkra döntő hányadot képviselő Európát illeti, nagy vonalakban az állapítható meg róla, mint agrárpiacról, hogy két alapvető részre osztható: a jó fizetőképességű, de túlkínálatos Nyugat-Európára és a túlkínálattal ugyan nem rendelkező, de gyenge fizetőképességű Közép- és Kelet-Európára. Mindkét térséggel összekötnek bennünket szabadkereskedelmi megállapodások.

Tanulmányunk egyik fontos megállapítása, hogy a szabadkereskedelmi egyezmény önmagában csak keretlehetőséget ad az export fokozására, de nem biztosítja automatikusan a forgalom növekedését. Az igazi exportteljesítményt csak a versenyképességi előnyök biztosítják, amelyekben gyengébbek vagyunk Nyugat-Európánál (ez különösen az EU-val folytatott kereskedelmünkben mutatkozik meg), de erősebbek vagyunk Közép- és Kelet-Európánál (elsősorban a CEFTA-val folytatott agrárkereskedelmünk tapasztalata). Ezt a következtetést abból vontuk le, hogy az EU-ba irányuló agrárexportunk a vizsgált időszakban ingadozó volt, de semmiképpen nem növekvő, hanem inkább csökkenő irányzatú. Ugyanakkor az onnan származó élelmiszergazdasági behozatalunk irányzata egyértelműen növekvő volt. Ezzel szemben a CEFTA országokba irányuló agrárkivitelünk irányzata egyértelműen és erőteljesen növekvő, míg onnan származó agrárimportunk nem jelentős és ingadozó. Különösen azért tekinthető bizonyító erőnek ez utóbbi megállapítás, mert csaknem valamennyi CEFTA partner alkalmazott velünk szemben a vizsgált időszakban import megszorításokat és ezen nehezítő körülmények ellenére sikerült oda irányuló agrárkivitelünket növelni, illetve egyenlegünket javítani. Ez azt bizonyítja, hogy az agrárliberalizációs megállapodások csak keretet, lehetőséget teremtenek az export fokozására. E lehetőségek kihasználása azonban csak versenyelőnyök esetén valósítható meg.

Agrárexportunk szerkezetét illetően általánosságban megállapíthatjuk, hogy annak makroszerkezetében nem tapasztalható egyértelmű irányzatot tükröző változás, sokkal inkább a hazai termelés strukturális ingadozásai tükröződnek benne. Sajnálatos módon nem következett be markáns kedvező változás a nyersanyagok és a feldolgozott termékek arányát tekintve sem, pedig abból a tényből, hogy az élelmiszeriparnak időközben döntő hányada (közel 70%-a) külföldi tulajdonosok kezébe került számos szakértő a magas feldolgozottságú és jó versenyképességű élelmiszeripari termékek exportjának felfutását várta. Ebből viszont az a tanulság vonható le, hogy a multinacionális és egyéb külföldi cégek nem elsősorban exportálási céllal vásárolták fel élelmiszeriparunkat, hanem döntő részben a magyar belföldi piacot célozták meg, vagy esetleg kiinduló bázisként szánták a kelet felé irányuló továbblépéshez. Ugyanakkor a belföldi piacon a külföldi cégek (és ezáltal a hazai piacon forgalomba került árukön külföldi cég megnevezésének látványa) azt a képzetet keltették, mintha elárasztott volna bennünket a nyugatról származó élelmiszerimport. Ezzel szemben az ágazat importjára leginkább az volt a jellemző, hogy azon alapanyagok és félkész termékek behozatalában következett be a legnagyobb arányú növekedés, amelyeket Nyugat-Európában olcsóbban be lehetett szerezni, mint itthon. Erre jó példa a sertéshús és a baromfi-hús, melyekből a nyugat-európai piacokon nehezen értékesíthető termékeket olcsón importálta az ipar, és ezekből főként a belföldi piacra (továbbá közép- és kelet-európai exportra) állított elő húskészítményeket. Ez a jelenség arra is utal, hogy a versenyképességnek nem mindig ugyanazon vetületét érdemes vizsgálni export és import esetén: exportban (elsősorban Nyugat-Európában) domináns a jó minőség és a jó marketing munka, importban viszont egyértelműen az árversenyképesség dominált a vizsgált időszakban.

Természetesen nem vonhatta ki a magyar agrár-külkereskedelem sem magát a világgazdasági tényezők hatása alól, de sajátos magyar jelenségként könyvelhető el az, hogy a világgazdaságot alig befolyásoló orosz válság az általánoshoz képest mennyivel nagyobb hatást gyakorolt a magyar agrárexport csökkenésére. Ez azt mutatja, hogy 1998-ig más ágazatokhoz képest még jelentős volt a magyar agrárgazdaság orosz piaci függősége. Ugyanakkor e függőség mérséklésének mégsem örülhetünk, hiszen ez olyanfajta piacvesztéssel járt, amely más piacokon csak részlegesen pótolható az orosz piac sajátos keresleti struktúrája miatt.

Ami exportpiaci árainkat illeti, természetesen itt sem vonhattuk ki magunkat az alól az általános világpiaci tendencia alól, amely az agrárrolló világkereskedelemben való jelentkezését mutatja.

A következőkben részletesebb összefoglalását adjuk főbb megállapításainknak:

- Magyarország nyitott gazdaság, amely igen magas arányban vesz részt a nemzetközi árucserforgalomban. Ezt jellemzi, hogy a 2001. évi GDP-nek a 123%-át tette ki a teljes külkereskedelmi forgalom, azaz az export és az import együttes értéke. Ennél magasabb százalékokat csak a kis nyugat-európai országokban (Belgium, Dánia, Hollandia) tapasztalhatunk.

A nyolcvanas évtized második felében 22-23% körül stabilizálódott az élelmiszergazdaság teljes nemzetgazdasági exportból képviselt aránya. Ez a jelenlét 1991-ig még növekedett is, és meghaladta a 26%-ot. Ezt követően azonban folyamatosan és drasztikusan csökkent az ágazat exportban elért szerepe: 2001-ben már mindössze 7,5% volt. Az aránycsökkenés oka elsősorban az egyéb ágazatok kivitelének dinamikus növekedése. Az agrárágazat csökkenő exportaránya beleillik a világtrendbe és az EU-ban tapasztalt folyamatokba.

Az import még kisebb arányban részesedik a nemzetgazdaság teljes behozatalából. A vizsgált időszak legelején, 1990-ben érte el csúcspontját, 8,5%-ot. Azóta folyamatosan csökken, 2000-ben már csak 3,2%-ot tett ki. Ez különösen annak tükrében figyelemre méltó, hogy az élelmiszergazdaság importja növekvő irányzatú, ám a nemzetgazdaság egyéb ágazatainak behozatala még gyorsabban emelkedik.

Az élelmiszergazdasági külkereskedelem az ágazat termelési értékéből a kilencvenes évtized elején 25-31% közötti arányban részesedett, míg az évtized végére növekvő: 32-36% körüli arányt ért el.

- Az élelmiszergazdaság maradt az egyetlen termelő ágazat, amely tartósan és folyamatosan pozitív külkereskedelmi egyenleget képes elérni, de sajnálatos módon az export ingadozó csökkenése és az import csaknem töretlen emelkedése miatt ez a pozitív egyenleg csökkenő mértékű.

Magyarország maradt a közép- és kelet-európai térségben az egyetlen olyan ország, amely meg tudta őrizni pozitív agrár-külkereskedelmi egyenlegét.

- Az évtized elején a magyar agrár-külkereskedelemre gyakorolt külső hatások közül a legfontosabb a KGST megszűnése, a közép- és kelet-európai országok átalakulási válsága, a Szovjetunió és Jugoszlávia széthullása volt.

A 90-es évtized fordulójától jelentős mértékben megnőtt a magyar külkereskedelemben a közvetítő kereskedelem aránya.

A magyar élelmiszergazdasági külkereskedelemre gyakorolt hatások közül – elsősorban az évtized második felében – kiemelkedő fontosságú a globalizáció. A kereskedelem globalizációja általánosságban kedvezően hatott a magyar exportra, ám ezeket a hatásokat a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek tekintetében más tényezők – elsősorban a hazai termelés csökkenése és piacrajutási versenyképességi hiányosságaink – elnyomták. Ugyanez vonatkozik a gazdaság nyitottabbá válására, ami a magyar külkereskedelem egészét tekintve tapasztalható, de agrárexportunkat kevésbé érintette. A szabadkereskedelmi egyezmények hatása a magyar agrárkivitelre meglehetősen ellentmondásos volt.

- A magyar agrárexport rövid szállítási rádiusza változatlanul jellemző volt az egész évtizedben: Európába került az agrárkivitel 92-94%-a.

Magyarország agrár-külkereskedelme a meghatározó régiókkal az évtized elejéhez képest az évtized végére jelentősen átrendeződött: az 1991. évi 53%-ról 46,5%-ra csökkent az EU aránya, csökkent a szovjet utódállamoké is, miközben számottevően nőtt a CEFTA aránya. A külpiaci konjunktúra oldaláról elsősorban az 1998-as orosz válság befolyásolta kedvezőtlenül a

magyar gazdaság növekedési feltételeit, ezen belül rendkívül erősen visszavetette a FÁK-országokba irányuló agrárkivitelt.

- A GATT/WTO megállapodás nem kizárólag a liberalizáció kedvező hatásait érezte velünk, hanem éppenséggel az exportszubszenció szűkítését előírva korlátozta a támogatással exportálható termékeink kivitelének bővítését.

Az EU megállapodás kedvezményes kvótáit az EU exportőrei jobban ki tudták használni a magyar piacon, mint a mi exportőreink az EU piacán. Emiatt az EU-ba irányuló exportunk csökkent a vizsgált évtizedben, míg importunk jelentősen növekedett.

A CEFTA Megállapodás ugyan csak az iparcikkek vonatkozásában tekinthető teljes mértékben sikeresnek, agrártermékek tekintetében csak részleges eredményekről beszélhetünk, mégis azt mondhatjuk, hogy a három nemzetközi egyezmény közül egyedül ennek voltak kézzel fogható forgalomnövelő hatásai.

- Az élelmiszergazdasági kivitel termékszerkezetét illetően makroszinten elmondható, hogy az állattenyésztés a 90-es években átlagosan 34%-kal, a növénytermelés 28%-kal és az élelmiszeripar 38%-kal járult hozzá exportárbevételeinkhez. Az évtized vége felé az állattenyésztési ágazatok részesedése az átlag alatt volt, csak 2000-ben emelkedett 36%-kal ismét az átlag fölé. A növénytermeléshez tartozó ágazatok exportbevétele és részaránya az évezred vége felé is (gabonaexportunk függvényében) erősen ingadozott, 2000-ben 28%-kal éppen átlagos eredményt ért el. Az élelmiszeripari termékek részaránya 1997-ig 43% fölé emelkedett, de 1999-ben és főleg 2000-ben (36%) az átlag alá esett. A termékszerkezetre egyébként a szinte véletlenszerű ingadozás volt jellemző.

Agrárimportunk főcsoportok szerinti szerkezetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az állati takarmányok főcsoportjának részesedése kiemelkedően a legnagyobb, részaránya stabilan 20% körüli.

- Az elmúlt évtized első felében az agrárexportunk célpiacai valamivel koncentráltabbak voltak, az első tíz ország részesedése a teljes exportból stabilan 80% körül alakult és különösen az első három ország aránya volt kiemelkedő. Ezzel szemben az évtized második felében valamivel diverzifikáltabb volt a célpiacok részesedése, az első tíz ország aránya már csupán 65% körül alakult. Magyarország kiemelkedően legfontosabb export partnerországa, 20% körüli részesedéssel az egész évtizedben Németország volt, a második helyet egy-két év kivételével szintén folyamatosan Oroszország foglalta el. Az EU tagállamok közül még meghatározó Olaszország és Ausztria, a kelet-európai országok közül pedig Lengyelország és Románia részesedése agrárexportunkból.
- A magyar élelmiszer-külkereskedelmi cserearány 1994 és 1998 között 1,136-os értékről 0,923-ra esett vissza és csak 1999 óta tapasztalható javulás. Az utóbbi években alapvető változások történtek az agrárkivitelnkben fontosabb szerepet játszó devizák részesedésében. Az USD részesedése 48%-ról 29%-ra csökkent, ezzel szemben a DEM fokozatosan átvette a vezető deviza szerepét, részaránya 26%-ról 2000-ben 45%-ra nőtt. E mögött nemcsak a német piac növekvő szerepe, hanem a DEM-nek a közvetítő

kereskedelemben, valamint bizonyos térségekben (pl. a balkáni országokban) fizetési eszközként betöltött funkciója is áll.

Az EUR-nak az USD-hoz viszonyított értékvesztése negatívan hatott agrárexportunk teljesítményére, és annak a dollárban bemutatott statisztikai eredményeire.

A forint 2001. májusi felértékelődése jelentett ugyan néhány exportáló vállalat számára árbevétel-vesztést, de teljes agrárexportunkra vonatkozóan mérhető visszaesés nem mutatható ki. Különösen annak fényében tűnik ez a megállapítás igaznak, hogy ezt megelőzően több, mint egy évtizeden keresztül folyamatosan leértékelődött a forint, és ez viszont nem eredményezett folyamatos fellendülést agrárkivitelünkben.

Az exportlehetőségek bázisát kínálati oldalról a hazai árualap adja, amelynek alakulása röviden a következőkkel jellemezhető. Az agrártermelés 1988-tól kezdve drasztikusan visszaesett. A mélypontot a növénytermelésben az 1993. év jelentette, bruttó termelése csupán 70 százaléka volt az 1990. évinek, az állattenyésztésben az 1994. év termelése volt 63 százalékos arányával a legalacsonyabb.

A növénytermesztés teljesítményére az évtized elején az üzemi struktúra átalakulása nyomta rá a bélyegét. E főágazatban általában lecsökkentek a hozamok. Jelentős a hozamok évek közötti ingadozása, ami az időjárás viszontagságai mellett az agrotechnikai hiányosságokkal is összefügg. A termelés biztonságát és szintjét tekintve kedvezőtlen, hogy már 1990-ben is csak fele annyi műtrágyát használtunk, mint tíz évvel korábban, de még dupláját, mint 1998-ban. Talajerő-utánpótlás szempontjából még kedvezőtlenebb a szerves trágya-felhasználás visszaesése. Hiányosságok voltak a növényvédelem terén is, mely elsősorban a kisebb parcellák fertőzési útján befolyásolhatják negatívan az árualapot.

A termelésben a növénytermesztés és állattenyésztés közötti kívánatos egyensúly felbomlott. A takarmányigény az állománycsökkenéssel egyidejűleg alacsonnyá és ciklikussá vált.

Az állattenyésztés termelésváltozása általában szoros összefüggést mutat a takarmányárakkal, illetve a takarmányok és az élőállatok és állati termékek áraival. A baromfiágazatot leszámítva mindegyik állattenyésztési ágazatban súlyos állomány- és termelés-csökkenés következett be.

A mezőgazdasági beruházások nagymértékben visszaestek, ami az eszközök elhasználódásának fokozódásával, a korszerűsítések elmaradásával a termelés természetes hatékonyságát jelentős mértékben rontják, ezzel a mezőgazdasági tevékenység versenyhátrányáért felelősek.

A fentiek hatására az exportárualap a '90-es évek második felében is viszonylag szélsőségesen változott, szerkezete módosult.

Az agrárágazat változó piaci viszonyokhoz való alkalmazkodó-képességét korlátozta a kialakult tőkeszegénység, illetve az ágazatból való tőkekivonás.

Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy esetenként árualap-hiány alakult ki, illetve a hazai árualapok minősége, szerkezete nem volt összhangban a külpiaci igényekkel. Emiatt gyakran a világpiaci agrárárak általánosságban is csökkenő tendenciájához viszonyítva is árvesztéseket szenvedtünk el.

Az exportárualap csökkenésének okai között a támogatások nem elégséges volta is szerepet játszott.

A külkereskedelmi szervezet átalakulása folytán az utóbbi tíz évben egyre inkább elváltak szervezetenként az agrártermelők és az exportőrök, ami az ágazat érdekérvényesítési képességét tovább rontotta. A rendkívül nagyszámú külkereskedelmi cég létrejötte az agráriumban gyakran nem segítette piaci megjelenésünket, illetve annak hatékonyságát, különösen az atomizálódott külkereskedelmi szervezetek időnkénti egészségtelen versenye folytán.

Az agrár- külkereskedelmi egyenleg javításának lehetőségeit is áttekintettük tanulmányunkban. Ezek közül a legfontosabbnak ítéltetők a következőkben foglalhatjuk össze:

Az egyenletes árualap biztosításához a mezőgazdasági vállalkozások feltőkésítése is szükséges.

A tőkehiány miatt indokolt a mezőgazdasági beruházások fokozott támogatása. Kiemelt terület a magtárkapacitás bővítése, az erő-, és munkagépek beszerzésének támogatása, gyümölcsstermelésben az áruvá készítés és hűtőtárolás megoldása, az állattartó telepek műszaki-technológiai megújítása, a szalastakarmány betakarítási, tartósítási és tárolási feltételeinek kialakítása, a takarmányozás rendszerének korszerűsítése, természetesen a WTO által szabott keretek között.

A mezőgazdasági értékesítési szervezetek állami segédlettel történő hatékonyabb támogatása, és az ehhez szükséges pénzeszközök biztosítása az agrártermelők piacrajutási lehetőségeit javítaná.

Az állami garanciával támogatott alacsony hitelek biztosítása a mezőgazdasági termelők számára enyhítene az agrárium tőkeszegénységén, ami gyakran exportpozíciót is rontó tényező.

A GATT Mezőgazdasági Megállapodásában nem tiltott (ún. „zöld dobozos”) indirekt exportösztönzők fokozottabb alkalmazása (itt különösen az exporthitelezésre és állami exporthitel-biztosításra, a földalapú növénytermelési támogatásra, a kamattámogatásra, a marketing támogatások fokozására, a földrajzi árujelzők alkalmazásának támogatására gondolunk) fontos segítség lenne az agrárexport növelésében.

A mezőgazdasági szakattal hálózatot indokolt lenne bővíteni. Az agrárdiplomácia eszközeinek fokozottabb alkalmazása ugyancsak szerepet játszhat a magyar agrártermékek exportpiacra jutásának elősegítésében.

Summary

The Hungarian Agricultural Foreign Trade after the economic and political change of the early 1990's

During the transition period, in the past eleven years, the Hungarian agricultural export has been fluctuating. The general short-term trend could be described as volatile, while longer-term projection indicate a more stagnant market condition. During the same time the fluctuation of import was moderate, but the tendency is that it will unambiguously increase. On one hand, this can be seen as a negative phenomenon for a country, where the food industry provides the only positive Foreign Trade Balance. On the other hand, the agricultural Trade Balance of Hungary has remained optimistic compared to other transition economies in Central and Eastern Europe. The latter is particularly important during Hungary's accession to the EU, since Hungary is the only exporter country that will be joining a net importer community.

After considering of all aspects of the Agricultural Foreign Trade in Hungary, we can form very differing opinions. We cannot be satisfied, if we compare the earlier agriculture performance to the level of exports, since it has not increased, only fluctuated over time. Against the variable export levels must be offset the fact that the import has dynamically increased during the same period. If we base our evaluation on the potential agricultural production and taking into account local geographical capabilities, we would say that Hungary has not fully utilised its available resources. We are also getting a mixed picture in terms of international comparison. The intensity of Hungarian agricultural exports is relatively low, compared to Western European countries. (The export output of Hungary is similar to Portugal, however the Netherlands is 40 times bigger than the Hungarian one). When comparing Hungary's export output in 2000 with other net importer transition economies, the Hungarian export is twice as much than the Polish, three-times as the Bulgarian and fifteen-times as the Romanian ones.

Hungary's contribution is less than 1% to the global agricultural export. During the last decade, this proportion decreased to 0.72% in 1989, followed by a slight increasing to 0.8% in 1991, and a further decline to 0.53% in 2000. This export output is disadvantageous, even when compared to the EU exports to the less developed countries, where there was a decline from 7% in 1991 to 4% in 2000.

By looking at the global and the Hungarian indices (with the average of 100 between 1989 and 1991) for agricultural production, we can conclude that while the global production increased by 23% in 2000, the Hungarian output decreased by 31% in the same period. This means that Hungary's share in the global agricultural production nearly halved and resulted in a decreasing contribution to global exports.

For the 1990 - 2001 period the fluctuation of the exports and imports were the result of several factors. Despite the facts, that the agricultural production sharply

declined and the major export markets in the former COMECON countries have collapsed, the trend in exports increased in certain years such as in 1994. This was due to the fact that the purchasing power of the population declined faster than agricultural output, and therefore surpluses appeared which were used for exports.

The restructuring of the export markets of food was partial and it remained European orientated (exports to Europe accounted between 90% and 94%). In terms of logistics, this could be seen as a positive opportunity for Hungary, however the author would argue, that the Hungarian stock consists of less perishable food products which are not suitable for long-distance transport. Not even taking into account the additional transportation cost, which would affect the price. Furthermore, the short distribution radius can be seen as a disadvantage for Hungary, since Hungary's target markets do not include the biggest agricultural importers, the USA and the dynamically growing Asian markets. To enter these markets we need to review our Foreign Trade Policies regarding the overseas market opportunities, and moderate Hungary's share in Europe. Hungary's current European exports are ruled by Free Trade Agreements and the market can be divided into two categories: the solvent but oversupplied Western European market and the Central and Eastern European market where surpluses can be exported, however solvency is weaker.

The conclusion of this study is that the Free Trade Agreement only provides a framework for the expansion of reciprocal trade between partners, which do not necessarily mean an automatic increase in exports. Based on our experience with the stronger Western European trading partners (particularly with the EU), and the less competitive Central and Eastern European countries (primarily based on the CEFTA countries), we can conclude that export capabilities and performance are based on the level of competitiveness. This conclusion is based on the following summaries; for 1990- 2001 Hungarian exports to the EU have fluctuated with a decreasing tendency, while agricultural imports have clearly increased. Regarding Hungary's exports to CEFTA countries, there is a clear tendency of substantial growth, coupled with a less significant but balanced imports. This argument is further supported by the fact that despite custom duties and trade barriers introduced by CEFTA countries, Hungary has managed to increase its export level (improve its export balance) within these markets. Taking into account these circumstances the conclusion is that the liberalisation of agricultural agreements only provides a framework for increasing exports, which can be fully utilised together with a strong competitive advantage.

There are no clearly defined developments regarding the structure of the Hungarian agricultural exports, but rather a fluctuation in the local production. Experts expected in additional market opportunities, which were created by the privatisation process (foreign investors purchased 70% of the processing industry). These opportunities included a growing market of processed food and increasing exports of high quality and competitive products. Since then we have learnt that the main investment decision of multinational and other foreign companies were not

export oriented but rather to gain access to the Hungarian market and establish a market presence for future extensions in Eastern Europe. At the same time, the general feeling was that foreign companies have flooded the national market with imported food products (foreign brand names and logos appearing on packaging). On the contrary, the most important increase in import occurred in the categories of agricultural commodities and semi-finished products, which were imported cheaper from Western Europe. A good example is the pork and poultry meat, which are less marketable to the Western European countries. These products were exported at a cheap price as products for meat censing and sold in the national market and exported to Central and Eastern Europe. The above mentioned example indicates that competitiveness has different dimensions regarding exports and imports. While exports (primarily in Western Europe) were driven by high quality products and extensive marketing programs, imports mainly depended on price competitiveness for the 1990-2001 period.

Changes in the world economy have affected the Hungarian foreign trade, in particular the recession of the Russian market caused a decrease in exports. Indicating that the agricultural sector, compared to other sectors of the economy was highly dependable on the Russian market until 1998. Becoming less dependable on this market means that Hungary has to find new opportunities. Due to the special structure of supply-demand in Russia, it is unlikely that Hungary can fully make up for the loss of this market.

In terms of export prices, Hungary was affected by the general global trend, namely by the fact that the cost of the agricultural and food increased faster than prices.

Summary of conclusions:

- Hungary is an open economy and it has a high share in the international trade of goods. This means that in 2001 the total foreign trade (the total value of exports and imports) accounted for 123% of GDP. Higher percentage rate was registered in the smaller Western European countries like Belgium, Denmark and the Netherlands. During the late 1980's the contribution of the food industry to the total national exports stabilised around 22-23% and then increased to 26% in 1999. By 2001 there was a drastic fall to 7,5%. The decreasing ratio of the food industry in total exports can be explained with the increasing exports of other sectors of the economy. There is a similar trend of decreasing share of agricultural exports both globally and in the EU. The share of agricultural imports in total imports is even smaller. At the beginning of the 1990-2001 period, namely in 1990 it topped at 8,5%. Since then imports continuously decreased and by 2000 fell to 3,2%. It is important to note that the import trend of the food industry indicates an increasing proportion, however the level of imports of other products is growing even faster. The share of the foreign trade in the production value of the agricultural sector was 25% - 31% at the beginning of the last decade and 32%-36% by the end of the 1990-2001 period.

- Only the food industry provides a constant and lasting positive foreign trade balance. However, due to the fluctuating exports and the intensively increasing imports, this positive balance is declining. The Hungarian agricultural trade balance remained positive compared to other transition economies in Central and Eastern Europe.
- At the beginning of the last decade, the most important effects on the agricultural foreign trade in Hungary were the collapse of the regional economic integration of COMECON, the trauma of transition caused by the change of economic and political systems in Central and Eastern Europe and the split up of the federative states in countries like the former Soviet Union and Yugoslavia. By the late 90's Hungary played an increasing part in intermediate trade. Globalisation was also a major issue influencing Hungarian food trade. Although globalisation had a positive effect upon the Hungarian exports, other influences proved to be stronger such as the declining production and the lack of competitive export strategies. Similarly, it seems that national trade is more open, however it did not have a direct effect upon Hungary's agricultural export. Free Trade Agreements had resulted in further contradictions in food export.
- Over the last decade the Hungarian agriculture and food exports were based on the relatively short transport radius, where 92%-94% of exports were aimed at Europe. By the end of the last decade the structure of the food trade were realigned amongst Hungary's most important trading partners; exports to the EU declined from 53% (1991) to 46,5%, there was a decreasing export tend aimed at the successor states of the former Soviet Union, and a substantial export growth to the CEFTA countries. The depressed Russian market in 1998 further decreased the prosperity of the Hungarian agricultural and food economy and had a negative effect upon the agricultural exports to the successor states countries of the former Soviet Union.
- GATT/WTO agreements not only meant market liberalisation, but on the contrary, the compulsory reduction of domestic support and export subsidies. The quota system imposed by the EU is more favourable for EU exports to the Hungarian market than the other way round. This is the reason for Hungary's declining export level to the EU, and the substantially increasing Hungarian imports from the EU.
Although, the CEFTA agreement turned out to be a success in terms of industrial products, we can only talk about partial results regarding agricultural commodities. However, it is important to note, that from the three international trade agreements, the CEFTA brought the most obvious increase in trade.
- In the 90's, in the export structure animal products represented 34%, crop production 28%, and food industry 38%. By the end of last the decade the contribution animal products to food exports was under the average, but returned to 36% (above average) by 2000. The exports of crop commodities (mainly cereals) have been fluctuating around the average of 28% in 2000. The contribution of the food industry raised to above 43% in 1997, however, it declined below 36% in 1999 and 2000. The structure of the export products

has been fluctuating. Animal feed contributed 20% to agricultural import, and it is one of the major import products in Hungary.

- During the first half of the last decade Hungary's export target markets became concentrated, the share of first ten countries of Hungarian imports reached 80% of total exports (particularly the share of the first three major import countries were prominent). On the contrary, later the share of the ten main import countries accounted for 65%. The most important export partner of Hungary, with a 20% share, was Germany, in the second place with the exception of 1 or 2 years for the 1990-2001, was former the Soviet Union. In the EU the most important import countries are Italy and Austria, in the Eastern European countries Yugoslavia and Romania.
- Terms of food trade declined between 1994 and 1998 from 1,136 to 0,923 with some improvements since 1999.

During the last couple of year the share of hard currencies used in foreign trade had changed. The share of the US dollar decreased from 48% to 29%, while the German Mark took the lead amongst currencies with an increase from 26% to 45% by 2000. This was partially due to the improving position of the German market, and the fact that in certain regions such as the Balkans, the German currency was the means of payment in foreign trade.

The decreasing currency rate of the EURO against the US Dollar had a negative affect upon the agriculture export performance and on the results summarised in US dollars.

The devaluation of the Hungarian Forint in May 2001 caused losses to some exporting companies, however the negative effect upon agricultural export is not measurable. This seems particularly true, as devaluation of the Hungarian Forint over the last decade has not resulted in any continuous improvements of Hungary's food export.

Export opportunities are based on the national commodity supply, which could be described as follows; the agricultural production has drastically declined since 1988. Crop production has reached the lowest level for the 1990-2001 period, in 1993 production fell to 70% compared to 1990. The worst year in the livestock production was in 1994, when production fell to 63%.

The restructuring and privatisation of farms primarily affected the profitability of the crop production, as yields in crop production fell considerably. In overall the fluctuation of yields between years was substantial, which can be the result of the changing weather conditions and the lack of technological improvements in this sector. In terms of food safety and the level of production it is unfavourable that Hungary used half of the quantity of fertilisers during the 1990's that before 1990.

The drop of the use of organic fertilisers caused soil exhaustion. Plant protection of small farms was insufficient, which contributed to the spread of disease and decrease of production.

The share of crop production and livestock production in agriculture became unbalanced. Numbers of animals and demand for animal feed declined.

There is a strong relation between the changes in livestock production and prices of animal feeds, and it is related to price developments of feed, livestock and animal product.

In the livestock production there has been a decline in all livestock sectors except poultry production.

The investments in agriculture slowed down considerably and resulted in depreciation of assets. The lack of technical improvements has had an impact on natural production efficiency and has also been responsible for the low competitiveness of the Hungarian agriculture.

All the above described developments in agriculture contributed to the shortfall in stocks of commodity occasionally. The quality and the structure of the production have not been harmonised with the expectation of foreign markets. Therefore, Hungary has suffered considerable loss of profit, due to decreasing prices of the global agricultural market.

Another reason for the decrease in exports was the inefficient level of export subsidies.

During the past 10 years the structural adjustment of foreign trade separated agricultural producers from exporters, which was unfavourable for the overall interest of the sector. The large number of exporting companies often did not represent the Hungarian interest efficiently due to the unfair practices amongst competitors.

The study looked at the possibilities to improve the agricultural trade balance of Hungary. The most important conclusions are:

Farms need huge capital investments, in order to insure steady production levels.

Increased agricultural subsidies for agricultural investments are justified by the deficiency in funds. The most advantaged areas of investment subsidies are the following: increasing capacity of storage facilities, purchase of agricultural machinery, increased subsidies for processed products and investments for storage, technological improvements of livestock production. The above mentioned investment subsidies have been suggested in order to fulfil WTO commitments.

Increased agricultural subsidies for distribution would help the market access of producers.

Credit with low interest rate and credit guarantees would improve Hungary's export position.

The “green-box” subsidy measures (export credits, state export credit insurance, area payments for plant production, interests rate support, agricultural marketing and the adoption of regional (geographical) trade marks) of the WTO Agreement will increase exports.

Kivonat

A tanulmány a magyar agrár-külkereskedelem hosszabb távú folyamatait vizsgálja a rendszerváltás utáni időben. A vizsgált fő kérdés, hogy vannak-e tartós és törvényszerű tendenciák, avagy erősebben hatottak a forgalom alakulására eseti, nem ismétlődő események és hatások. A tanulmány áttekinti a külkereskedelmi egyenleg fontosságát, az agrárkereskedelemre ható világgazdasági tényezőket és nemzetközi egyezményeket, az agrár-export és -import termékszerkezetének, külpiaci struktúrájának változásait. Foglalkozik a cserearányok és a devizaszerkezet kérdésével, továbbá a hazai mezőgazdasági és élelmiszeripari kínálat hatásaival. Végül megfogalmazza az agrár-export csökkenő tendenciájának megfordítására alkalmazható lehetőségeket.

Abstract

The study analyses the long-term developments of the agricultural foreign trade in Hungary after the economic and political change. The main questions of analysis are the following: are there constant foreign trade trends or international trade is more likely to be affected by environmental changes. The study highlights the importance of the foreign trade balance, looks at the agricultural trade in terms of global environment and the legal framework of international trade agreements. It examines structures of imports and exports and foreign market developments. The paper provides an overview of the terms of trade and the share of hard currencies used in foreign trade and the supply and demand of the Hungarian agriculture and food economy. And finally, it makes some recommendations to change the negative trend, and to increase the Hungarian agricultural exports.

Irodalomjegyzék

1. **AKII Adatbázis**, <http://193.6.97.104>
2. **Bogenfürst, F. – Erdész F.-né – Fórián Z. – Guba M. – Ráki Z. – Széles Gy. – Udovecz G. – Vissyné Takács M.** (1998): *A főbb mezőgazdasági termékek természetes versenyképessége nemzetközi összehasonlításban*, Budapest: ISM Európai Tükör, Műhelytanulmányok, 34. szám
3. **Comext Adatbázis** (1996 – 2001) (CD).
4. **Erdész F.-né – Radóczné Kocsis T.** (2000): *A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/14. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
5. **Erdész F.-né – Guba M. – Ráki Z. – Szukics J. – Udovecz G. – Varga Gy. – Vissyné Takács M.** (1998): *A főbb mezőgazdasági termékeink gazdasági versenyképessége, előnyök, hátrányok*, Budapest: ISM Európai Tükör, Műhelytanulmányok, 35. szám.
6. **Erdész Ferencné** (1998): *Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1998/18. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
7. **FAO**: www.fao.org
8. **Gábor J. – Juhász A. – Kartali J. – Kürthy Gy. – Orbánné Nagy M.** (2001): *A WTO Egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001/1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
9. **Gábor J. – Juhász A. – Kartali J. – Orbánné Nagy M. – Stauder M. – Szabó M. – Vissyné Takács M. – Wagner H.** (1999): *A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1999/15. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
10. **Guba M. – Janowszky Zs. – Ráki Z.** (2000): *A magyar juhászat hatékonyságnövelés esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/4. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
11. **Guba M. – Ráki Z.** (1998): *Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatások a magyar marhahús-ágazatra*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1998/13. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
12. **Guba M. – Ráki Z.** (1999): *Az EU-hoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési forrás igénye a baromfiágazatban*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1999/5. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
13. **Hajdu I.-né – Lakner Z.** (1999): *Az élelmiszeripar gazdaságtana*. Budapest: Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó.
14. **Harza L. (ed) - Kartali J. – Mészáros S. – Spitálszky M. – Udovecz G.** (1995): *Kiegészítés a magyar mezőgazdaság integrációs stratégiájához*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.

15. **JETRO**: www.jetro.go.jp
16. **Kartali János** (ed) (2001): *A WTO és a magyar agrárpolitika fontosabb kérdései*, Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
17. **Kartali J. – Orbánné Nagy M. – Stauder M.** (1997): *Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek versenyképességének marketingszemléletű vizsgálata*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
18. **Kartali J. – Orbánné Nagy M. – Szabó M. – Udovecz G. – Varga Gy.** (1998): *Élelmiszer-gazdasági termékeink várható versenyképessége a kibővült európai piacon*, Budapest: ISM Európai Tükör, Műhelytanulmányok, 36. szám
19. **Kartali J. – Stauder M.** (1994): *Az Európai Közösség 1994-95-re várható újabb kibővülésének gazdasági következménye Magyarország számára, különös tekintettel az osztrák csatlakozásra*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
20. **Kartali J. – Stauder M.** (1996): *Importpolitika és importforgalom az élelmiszer-gazdaságban*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
21. **Kartali János** (1991): *Piacváltás, a termékfeleslegek levezetésének módszerei és lehetőségei*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
22. **Kartali János** (1993): *A kelet-európai térséggel folytatott agrárkereskedelmünk változásai, különös tekintettel a közvetítő kereskedelemre*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
23. **Kartali János** (1996): *A CEFTA országok és Magyarország agrár-külkereskedelme*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
24. **Kartali János** (1998): *Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1998/19. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet
25. **Kartali János** (2000): *A magyar agrárkültőpiacokra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/7. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
26. **KSH** (2001): *Külkereskedelmi Indexsorok 1950-1999*. Budapest: KSH.
27. **KSH** (2002): *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1990-2000; 1991-2001*. Budapest: KSH.
28. **Orbánné Nagy Mária** (1994): *A magyar élelmiszer-gazdasági export piacváltása a kilencvenes évtized első harmadában*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
29. **Orbánné Nagy Mária** (1999): *Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1999/6. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
30. **Orbánné Nagy Mária** (2002): *A magyar agrárgazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2002/1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
31. **Popp József** (ed) (2000): *Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/9. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.

32. **Szabó M. – Juhász A.** (2001): *Az Európai Unió és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai.* Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001/4. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
33. **Udovecz Gábor** (szerk) (2000): *Jövedelemhiány és versenyképesség a magyar mezőgazdaságban.* Agrárgazdasági Tanulmányok, 2000/1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
34. **Wagner H. – Stauder M.** (2001): *A takarmánytermékpálya problémái.* Agrárgazdasági Tanulmányok, 2001/3. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
35. **Wagner Hartmut** (1998): *A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete.* Agrárgazdasági Tanulmányok, 1998/1. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
36. **WTO:** www.wto.org

MELLÉKLETEK

Mellékletek jegyzéke

1. A mezőgazdaság és élelmiszeripar részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból, millió Ft
2. A mezőgazdaság és élelmiszeripar részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból, millió USD
3. Az EU mezőgazdasági és élelmiszeripari exportjának részesedése teljes kiviteléből
4. A mezőgazdaság részesedése a teljes világkereskedelemből
5. A világ agrár- és ipari exportjának árindexei
6. A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari export aránya ezen ágazatok együttes termelési értékéből
7. A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme, millió USD; Export
8. A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme, millió USD; Import
9. A világ és Magyarország agrártermelésének indexei
10. A magyar élelmiszeripari kivitel értékének bázisindexei
11. A teljes magyar külkereskedelmi forgalom és a mezőgazdaság + élelmiszeripar külkereskedelme
12. Kiviteli volumenindexek a SITC nómenklatúra árucsoportjai szerint
13. A közvetítő kereskedelem aránya a magyar agrárexportban
14. Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelme KTJ árucsoportok szerint
15. Magyarország agrár-külkereskedelme a fontosabb régiókkal
- 16/1. Magyarország CEFTA tagállamokba irányuló agrárimportjának alakulása 1991-ben és 2000-ben
- 16/2. Magyarország CEFTA tagállamokból származó agrárimportjának alakulása 1991-ben és 2000-ben
- 16/3. Magyarország CEFTA tagállamokba irányuló agrárimportjának (HS 1.-24.) alakulása 1993-ban és 2001-ben
- 16/4. Magyarország CEFTA tagállamokból érkező agrárimportjának (HS 1.-24.) alakulása 1993-ban és 2001-ben
17. Az agrárgazdaság egyes szektorainak részaránya az agrárimportból 1991-2001 között
18. Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint, 1991-2001
19. Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint, 1991-2001, %
20. Az agrárgazdaság egyes szektorainak részaránya az agrárimportból 1991-2001 között
21. Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint, 1991-2001 (millió dollár)
22. Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint, 1991-2001 (%-ban)
23. Magyarország élőállat (01. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között

24. Magyarország hús (02. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között
25. Magyarország gabonaféle (10. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között
26. Magyarország olajosmag, takarmányféle (12. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között
27. Magyarország zöldség-gyümölcsféle (20. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között
28. Magyarország kávé, tea, fűszer (09. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa 1991 és 2001 között
29. Magyarország zsírok, olajok (15. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa 1991 és 2001 között
30. Magyarország zöldség-gyümölcs készítmények (20. árucsoport) importjának tíz legfontosabb származási országa
31. Magyarország kivonatok, szósók (21. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa 1991 és 2001 között
32. Magyarország egyéb élelmiszeripari készítmények (23. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa 1991 és 2001 között
33. A cserearány alakulása az élelmiszeripari külkereskedelmünkben és az összes külkereskedelmünkben
34. Az egyes devizák részesedése a magyar agrárimportban (%-ban)
35. A kiemelt devizák árfolyama USD-ben (import)
36. A kiemelt devizák USD-hez viszonyított árfolyamindexének alakulása (import)
37. Az egyes devizák részesedése a magyar agrárimportban (%-ban)
38. A kiemelt devizák árfolyama USD-ben (export)
39. A kiemelt devizák USD-hez viszonyított árfolyamindexének alakulása (export)

1. melléklet

**A mezőgazdaság és élelmiszeripar (M+É)¹⁾ részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból, millió Ft
(folyó áron, határparitáson)**

Év	Export			Import			Egyenleg		
	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	M+É arány %	Összesen	Ebből: M+É	Össz. M+É nélkül
1985	410 297	97 046	23,7	394 748	34 435	8,7	15 549	62 611	-47 062
1986	406 204	91 618	22,6	425 005	38 054	9,0	-18 801	53 564	-72 365
1987	432 609	92 778	21,4	443 956	39 232	8,8	-11 347	53 546	-64 893
1988	492 326	111 783	22,7	460 894	40 367	8,8	31 432	71 416	-39 984
1989	571 323	133 951	23,4	523 507	41 956	8,0	47 816	91 995	-44 179
1990	603 636	150 551	24,9	544 921	46 454	8,5	58 715	104 097	-45 382
1991	764 274	200 333	26,2	855 643	49 511	5,8	-91 369	150 822	-242 191
1992	843 566	209 105	24,8	878 503	52 553	6,0	-34 937	156 552	-191 489
1993	819 915	183 400	22,4	1 162 491	74 044	6,4	-342 576	109 356	-451 932
1994	1 128 695	244 353	21,6	1 537 002	111 881	7,3	-408 307	132 472	-540 779
1995	1 621 991	368 826	22,7	1 936 387	122 271	6,3	-314 396	246 555	-560 951
1996	2 001 654	420 017	21,0	2 468 050	143 171	5,8	-466 396	276 846	-743 242
1996 ²⁾	2 392 273	420 017	17,6	2 763 879	143 171	5,2	-371 606	276 846	-648 452
1997	3 566 839	535 374	15,0	3 961 164	203 033	5,1	-394 325	332 341	-726 666
1998	4 934 502	594 666	12,1	5 511 511	256 444	4,7	-577 009	338 222	-915 231
1999	5 938 525	549 073	9,2	6 645 562	235 205	3,5	-707 037	313 868	-1 020 905
2000	7 942 804	637 024	8,0	9 064 022	286 668	3,2	-1 121 218	350 356	-1 471 574
2001	8 748 170	656 200	7,5	9 665 060	281 400	2,9	- 916 900	374 800	-1 291 700

Megjegyzések:

1) A mezőgazdaság és élelmiszeripar adatai 1985-1990-re vonatkozóan a KSH által SITC nomenklatúrában közölt adatai alapján saját számítások eredményei, 1991-től a HS 01.-24. árucsoportok összesített adatai. (A kétféle adat makrogazdasági számításokhoz alkalmas módon közel azonos tartalmat takar. Az eltérés 2000. év vonatkozásában mindössze 1,6%, ennyivel magasabb a SITC szerinti adat.)

2) Az 1996. év adatait a KSH két különféle metodikával számítva közli: az első adatsor nem tartalmazza, a második tartalmazza a vámszabadterületek forgalmát. Az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vámszabadterületi forgalomban. Azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

Forrás: KSH Külkereskedelmi évkönyvek, AKII adatbázis, saját számítás

**A mezőgazdaság és élelmiszeripar részesedése a teljes magyar külkereskedelmi forgalomból, millió USD
(folyó áron, határparitáson)**

Év	Export		Import		Egyenleg			M+É index (1989=100)	
	Összesen	Ebből: M+É	Összesen	Ebből: M+É	Összesen	Ebből: M+É	M+É nélkül	Export	Import
1989 ¹⁾	9 605	2 248	8 819	706	786	1 542	-756	100,0	100,0
1990 ¹⁾	9 588	2 387	8 647	735	941	1 652	-711	106,2	104,1
1991 ¹⁾	10 187	2 669	11 382	660	-1 195	2 009	-3 204	118,7	93,5
1992	10 705	2 653	11 079	660	-374	1 993	-2 367	118,0	93,5
1993	8 907	1 974	12 530	799	-3 623	1 175	-4 798	87,8	113,2
1994	10 701	2 307	14 554	1 060	-3 853	1 247	-5 100	102,6	150,1
1995	12 867	2 901	15 466	978	-2 599	1 923	-4 522	129,0	138,5
1996 ²⁾	13 145	2 746	16 209	940	-3 064	1 806	-4 870	122,2	133,1
1996 ²⁾	15 704	2 746	18 144	940	-2 440	1 806	-4 246	122,2	133,1
1997	19 100	2 857	21 234	1 088	-2 134	1 769	-3 903	127,1	154,1
1998	23 005	2 772	25 706	1 199	-2 701	1 573	-4 274	123,3	169,8
1999	25 013	2 310	28 008	995	-2 995	1 315	-4 310	102,8	140,9
2000	28 092	2 256	32 080	1 017	-3 988	1 239	-5 227	100,4	144,1
2001	30 498	2 544	33 682	1 135	-3 184	1 409	-4 593	113,2	160,8

1) A mezőgazdaság + élelmiszeripar 1989-1991 évekre vonatkozó adatai e táblázatban számított adatok. A számítás oly módon történt, hogy az 1. mellékletben szereplő Ft adatok százalékos arányait vetítettük rá a teljes külkereskedelmi forgalomra. Ezt amiatt kellett tennünk, mert e három évben még nem elhanyagolható értékben volt rubel elszámolású forgalom is. (Lásd a 3. táblázatot.) 1992-től az AKII adatbázis HS 01.-24. árucsoportjainak adatai.

2) Az 1996. év adatait a KSH két különféle metodikával számítva közli: az első adatsor nem tartalmazza, a második tartalmazza a vámszabadterületek forgalmát. Az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vámszabadterületi forgalomban. Azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

Forrás: KSH Külkereskedelmi évkönyvek, AKII adatbázis, saját számítás

3. melléklet

**Az EU mezőgazdasági és élelmiszeripari exportjának
részesedése teljes kiviteléből**

Év	INTRA-EUR15	EXTRA-EUR15	Összesen
1988	13,5	7,9	11,3
1989	13,0	8,3	11,2
1990	12,8	8,1	11,0
1991	13,3	8,1	11,4
1992	13,8	8,6	11,8
1993	14,2	8,2	11,7
1994	13,9	8,0	11,4
1995	11,8	7,6	10,3
1996	11,5	7,4	10,0
1997	11,4	7,1	9,7
1998	10,8	6,8	9,3
1999	10,6	6,5	9,1
2000	9,6	6,3	8,2
2001	9,7	5,7	8,2

Forrás: Eurostat, Comext adatbázis adatai alapján saját számítás

4. melléklet

A mezőgazdaság részesedése a teljes világkereskedelemből

Év	Export, milliárd USD		Mezőgazdaság részesedése, %
	Világkereskedelem összesen	Ebből: Mezőgazdaság	
1990	3388	414	12,2
1995	4934	576	11,7
2000	6186	558	9,0

Forrás: WTO International trade statistics 2001. www.wto.org/english/res_e/stars_e/statis_e.htm

5. melléklet

A világ agrár- és ipari exportjának árindexei

Év	Mezőgazdasági és élelmiszeripari világexport árindexei	Ipari termékek világexportjának árindexei
	1980=100	
1990	95	131
1991	90	131
1992	89	135
1993	83	133
1994	92	132
1995	100	144
1996	96	139
1997	90	134
1998	81	130
1999	87	126
2000	84	121

Forrás: Saját számítás WTO, JETRO és FAO adatokból

6. melléklet

A magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari export aránya ezen ágazatok
együttes termelési értékéből

Év	Termelési érték millió Ft	Export	Az export aránya, %
1991	665 698	200 333	30,1
1992	665 193	209 105	31,4
1993	713 124	183 400	25,7
1994	855 589	244 353	28,6
1995	1 094 237	368 826	33,7
1996	1 351 180	420 017	31,1
1997	1 509 544	535 374	35,5
1998	1 655 154	594 666	35,9
1999	1 705 660	549 073	32,2
2000	1 868 984	637 024	34,1

Megjegyzés: A termelési értéket a következő adatok alapján képeztük: Mezőgazdasági bruttó kibocsátás értéke összesen + az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás bruttó hozzáadott értéke a GDP-ben. (Ugyanis a mezőgazdaság és az élelmiszeripar bruttó termelési értékének összeadása jelentős halmozódást eredményezett volna.)

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, KSH, Bp. 1997-2000. alapján saját számítás

7. melléklet

A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme, millió USD
Export

Év	Világ	EU-15	EU-15 harmadik országokba (extra-EU)	Magyar- ország	Magyar- ország/ világ, %	Magyaro./ EU-15 (extra-EU), %
1989	302553	128258	34326	2179	0,72	6,35
1990	326244	148669	38773	2324	0,71	5,99
1991	329213	153756	37987	2624	0,80	6,91
1992	358012	169707	41285	2644	0,74	6,40
1993	339113	154075	42126	1969	0,58	4,67
1994	388826	172686	47101	2310	0,59	4,90
1995	443648	192382	54503	2900	0,65	5,32
1996	465819	199093	56928	2679	0,58	4,71
1997	457997	188785	57078	2800	0,61	4,91
1998	437437	186470	53943	2707	0,62	5,02
1999	416799	184541	51217	2256	0,54	4,40
2000	410549	175226	56412	2179	0,53	3,86

Forrás: FAO adatbázis

8. melléklet

A világ, az EU és Magyarország agrár-külkereskedelme, millió USD
Import

Év	Világ	EU-15	EU-15 harmadik országokból (extra-EU)	Magyar- ország	Magyar- ország/világ, %	Magyaro./EU- 15 (extra-EU), %
1989	328426	144451	48762	728	0,22	1,49
1990	353148	165113	53191	738	0,21	1,39
1991	354742	171334	52122	662	0,19	1,27
1992	387729	184611	52463	676	0,17	1,29
1993	356778	156431	47872	818	0,23	1,71
1994	405110	180381	57950	1096	0,27	1,89
1995	462227	197574	64826	1005	0,22	1,55
1996	479705	202014	64179	967	0,20	1,51
1997	467767	191396	61544	1115	0,24	1,81
1998	456159	194183	60444	1182	0,26	1,96
1999	441810	187893	55236	985	0,22	1,78
2000	447497	171995	54767	1026	0,23	1,87

Forrás: FAO adatbázis

9. melléklet

A világ és Magyarország agrártermelésének indexei

Év	1989-1991=100			Előző év = 100	
	Világ	Magyarország	Magyarország - a világ, ütemkülönbség, százalékpont	Világ	Magyarország
1989	98,1	102,7	4,6
1990	100,7	96,5	-4,2	102,7	94,0
1991	101,2	100,8	-0,4	100,5	104,5
1992	103,5	78,6	-24,9	102,3	78,0
1993	104,1	71,1	-33,0	100,6	90,5
1994	107,1	71,8	-35,3	102,9	101,0
1995	109,3	70,8	-38,5	102,1	98,6
1996	113,7	76,0	-37,7	104,0	107,3
1997	116,6	78,3	-38,3	102,6	103,0
1998	118,2	78,1	-40,1	101,4	99,7
1999	121,4	74,4	-47,0	102,7	95,3
2000	122,8	67,5	-55,3	101,2	90,7

Forrás: FAO Production Yearbook, 2000, Rome, 2002

10. melléklet

**A magyar élelmiszergazdasági kivitel értékének bázisindexei
(folyó áras, határparitásos értékek alapján számolva, 1990=100)**

Év	Millió Ft	Millió USD	Index	
			Ft alapon	USD alapon
1990	150 551	2 387	100,0	100,0
1991	200 333	2 669	133,1	111,8
1992	209 105	2 653	138,9	111,1
1993	183 400	1 974	121,8	82,7
1994	244 353	2 307	162,3	96,6
1995	368 826	2 901	245,0	121,5
1996	420 017	2 746	279,0	115,0
1997	535 374	2 857	355,6	119,7
1998	594 666	2 772	395,0	116,1
1999	549 073	2 310	364,7	96,8
2000	637 024	2 256	423,1	94,5
2001	656 200	2 544	435,1	106,6

Forrás: KSH Külkereskedelmi évkönyvek, AKII adatbázis alapján számítás

**A teljes magyar külkereskedelmi forgalom és a mezőgazdaság+élelmiszeripar külkereskedelme
(folyó áron, határparitáson)**

Év	Export Összesen millió Ft	Ebből: M+É	Import Összesen	Ebből: M+É	Export Összesen millió USD	Ebből: M+É	Import Összesen	Ebből: M+É	Árfolyam ¹⁾ Ft/USD
1989	571 323	133 951	523 507	41 956	9 605	1 724	8 819	591	59,42
1990	603 636	150 551	544 921	46 454	9 588	1 916	8 647	606	62,99
1991	764 274	200 333	855 643	49 511	10 187	2 636	11 382	627	75,10
1992	843 566	209 105	878 503	52 553	10 705	2 653	11 079	660	79,05
1993	819 915	183 400	1 162 491	74 044	8 907	1 974	12 530	799	92,48
1994	1 128 695	244 353	1 537 002	111 881	10 701	2 307	14 554	1 060	105,55
1995	1 621 991	368 826	1 936 387	122 271	12 867	2 901	15 466	978	125,59
1996	2 001 654	420 017	2 468 050	143 171	13 145	2 746	16 209	940	152,27
1996*	2 392 273	420 017	2 763 879	143 171	15 704	2 746	18 144	940	152,34
1997	3 566 839	535 374	3 961 164	203 033	19 100	2 857	21 234	1 088	186,64
1998	4 934 502	594 666	5 511 511	256 444	23 005	2 772	25 706	1 199	214,45
1999	5 938 525	549 073	6 645 562	235 205	25 013	2 310	28 008	995	237,34
2000	7 942 804	637 024	9 064 022	286 668	28 092	2 256	32 080	1 017	282,64
2001	8 748 170	656 200	9 665 060	281 400	30 498	2 544	33 682	1 135	286,90

Megjegyzés: Az 1996. év adatait a KSH két különféle metodikával számítva közli: az első adatsor nem tartalmazza, a második tartalmazza a vámszabadterületek forgalmát. Az agrárgazdaság termékei elenyésző mértékben szerepelnek vámszabadterületi forgalomban. Azt ugyanis döntően gépipari termékek teszik ki.

1) A teljes export és a teljes import együttes, súlyozott átlaga alapján számítva.

Forrás: KSH Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyvek, AKII adatbázis

12. melléklet

**Kiviteli volumenindexek a SITC nómenklatúra áruőcsoportjai szerint,
(1985-2001) 1985=100**

Év	I. Élelmiszerek,	II. Nyersanyagokból	Súlyozott átlag ²⁾
	Italok, dohány (0+1)	állati és növényi olaj, zsír (4)	
1985	100,0	100,0	100,0
1986	94,4	96,3	94,5
1987	94,0	107,3	94,5
1988	104,0	118,6	104,6
1989	108,1	101,4	107,9
1990	104,0	102,4	104,0
1991	111,7	111,7	111,7
1992	102,8	110,5	103,1
1993	74,4	63,5	74,0
1994	81,7	54,7	80,7
1995	102,5	74,6	101,4
1996	95,8	102,8	96,1
1997	107,5	260,1	113,5
1998	116,1	143,9	117,2
1999	104,6	63,3	103,0
2000	106,9
2001	113,6

¹⁾ A KSH láncindexei alapján számított bázisindexek, 1999-ig SITC, 2000-től HS nómenklatúra szerint

²⁾ 1985-1999 között a 2000. év exportarányaival súlyozott átlag, 2000-től a HS 01-24 áruőcsoportok évenként súlyozott átlaga.

Forrás: Külkereskedelmi indexsorok, KSH. Budapest, 2001.

13. melléklet

**A közvetítő kereskedelem aránya a magyar agrárexportban
(millió USD, folyó áron, határparitáson)**

Év	Összesen	Ebből: közvetítés	A közvetítés aránya, %
1991	2 636	534	20,3
1992	2 653	688	25,9
1993	1 974	304	15,4
1994	2 307	409	17,7
1995	2 901	748	25,8
1996	2 746	570	20,8
1997	2 857	749	26,2
1998	2 772	778	28,1
1999	2 310	547	23,7
2000	2 256	513	22,7
2001	2 544	543	21,3

Forrás: AKII adatbázis, saját számítás

14. melléklet

**Magyarország mezőgazdasági és élelmiszeripari külkereskedelme
KTJ árucsoportok szerint
(A rubelelszámolású forgalom megszűnése 1989. és 1995. között)**

Év	Millió dollár		Millió rubel	
	export	import	export	import
1989	1714	591	999	186
1990	1916	606	935	202
1991	2654	666	87	105
1992	2677	702	-	7
1993	1990	808	-	4
1994	2338	1078	-	1
1995	2923	1001	-	-

Forrás: AKII adatbázis

15. melléklet

Magyarország agrár-külkereskedelme a fontosabb régiókkal, millió USD

Régió	1993						2000					
	Export	Meg- oszlás, %	Import	Meg- oszlás, %	Egyenleg	Meg- oszlás, %	Export	Meg- oszlás, %	Import	Meg- oszlás, %	Egyenleg	Meg- oszlás, %
Összes ország	1974	100,0	800	100,0	1174	100,0	2542	100,0	1132	100,0	1410	100,0
Ebből:												
EU-15	1057	53,5	435	54,4	622	53,0	1220	48,0	530	46,8	690	48,9
EFTA	68	3,4	12	1,5	56	4,8	56	2,2	10	0,9	46	3,3
CEFTA ^{1/}	168	8,5	38	4,8	130	11,1	512	20,1	185	16,3	327	23,2
Volt Szovjetunió	394	20,0	14	1,8	380	32,4	253	10,0	19	1,7	234	16,6
Volt Jugoszlávia	-	-	-	-	-	-	262	10,3	12	1,1	250	17,7

^{1/} A mindenkori tényleges CEFTA tagállamok adatai

Forrás: AKII adatbázis

Magyarország CEFTA tagállamokba irányuló agrárexportjának alakulása 1991-ben és 2001-ben

HS-kód	Megnevezés	1991		HS-kód	Megnevezés	2001	
		millió USD	%			millió USD	%
02.	Hús, vágási termék	39	30	10.	Gabonafélék	87	17
20.	Zöldség-gyümölcs készítmény	15	11	02.	Hús, vágási termék	57	11
22.	Ital, szesz, ecet	15	11	01.	Élő állat	54	11
15.	Állati, növényi zsír	14	10	23.	Állati takarmány	47	9
12.	Olajos magvak, takarmány	10	8	20.	Zöldség-gyümölcs készítmény	44	9
08.	Gyümölcs, dió	5	4	21.	Egyéb ehető készítmények	29	6
18.	Kakaó, készítmény	5	4	22.	Ital, szesz, ecet	22	4
07.	Zöldségfélék	4	3	19.	Cukrászati termékek	21	4
23.	Állati takarmány	4	3	07.	Zöldségfélék	21	4
04.	Tejtermékek	4	3	11.	Malomipari termékek	20	4
	Első tíz Árucsoport összesen	115	88		Első tíz Árucsoport összesen	402	78
	Többi Árucsoport együtt	15	12		Többi Árucsoport együtt	111	22
	Összesen	129	100		Összesen	513	100

Forrás: FOOD98 adatbázis alapján saját számítás

16/2. melléklet

Magyarország CEFTA tagállamokból származó agrárimportjának alakulása 1991-ben és 2001-ben

HS-kód	Megnevezés	1991		HS-kód	Megnevezés	2001	
		millió USD	%			millió USD	%
01	Élő állatok	8	6	19.	Cukrászati termékek	28	15
22.	Ital, szesz, ecet	5	4	21.	Egyéb ehető készítmények	19	11
10.	Gabonafélék	4	3	23.	Állati takarmány	18	10
24.	Dohány termékek	4	3	17.	Cukor, cukorárúk	18	9
11.	Malomipari termék	3	2	18.	Kakaó, készítmény	16	9
07.	Zöldségfélék	2	2	20.	Zöldség-gyümölcs készítmények	13	7
04.	Tejtermékek	1	1	15.	Állati, növényi zsírok, olajok	13	7
12.	Olajos magvak, takarmány	1	1	04.	Tejtermékek	12	7
06.	Fa, egyéb növény	1	1	01.	Élő állat	10	5
20.	Zöldség-gyümölcs készítmény	1	1	07.	Zöldségfélék	9	5
	Első tíz Árucsoport összesen	28	22		Első tíz Árucsoport összesen	157	85
	Többi Árucsoport együtt	3	2		Többi Árucsoport együtt	28	15
	Összesen	31	100		Összesen	185	100

Forrás: FOOD98 adatbázis alapján saját számítás

16/3. melléklet

**Magyarország CEFTA tagállamokba irányuló agrárexportjának
(HS 1.-24.) alakulása 1993-ban és 2001-ben**

Megnevezés		1993 ^{1/}		Megnevezés		2001	
		millió USD	%			millió USD	%
1.	Románia	75	30	1.	Románia	157	31
2.	Szlovénia	61	25	2.	Lengyelország	87	17
3.	Lengyelország	49	20	3.	Csehország	63	12
4.	Csehország	30	12	4.	Szlovénia	62	12
5.	Szlovákia	28	11	5.	Szlovákia	49	10
6.	Bulgária	5	2	6.	Bulgária	10	2
	Összesen	248	100		Közvetítő kereskedelem	84	16
					Összesen	512	100

16/4. melléklet

**Magyarország CEFTA tagállamokból érkező agrárimportjának (HS 1.-24.)
alakulása 1993-ban és 2001-ben**

Megnevezés		1993 ^{1/}		Megnevezés		2001	
		millió USD	%			millió USD	%
1.	Lengyelország	13	5	1.	Lengyelország	76	41
2.	Csehország	12	5	2.	Szlovákia	36	19
3.	Szlovákia	12	5	3.	Csehország	27	15
4.	Románia	3	1	4.	Románia	25	13
5.	Szlovénia	1	0	5.	Bulgária	2	1
6.	Bulgária	1	0	6.	Szlovénia	1	1
	Összesen	42	100		Közvetítő kereskedelem	17	3
					Összesen	185	100

^{1/} 1993-ra vonatkozóan is a 2001. évi CEFTA tagországok adatait tartalmazza

Forrás: FOOD98 adatbázis alapján saját számítás

17. melléklet

**Az agrárgazdaság egyes szektorainak részaránya az agrárexportból 1991-2001 között
(millió USD, ill. %-ban)**

Szektor	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Átlag
Állattenyésztés	1168,8	865,5	713,2	779,6	829,7	964,3	890,2	832,1	760,0	804,5	931,1	867,2
Növénytermesztés	709,5	959,7	476,7	598,3	990,4	603,8	736,0	819,8	682,9	636,7	755,9	724,5
Élelmiszerfeldolgozás	757,9	827,7	783,0	927,4	1080,4	1177,6	1230,7	1120,5	865,2	812,5	854,7	948,9
Összesen:	2636,2	2652,9	1972,9	2305,3	2900,5	2745,7	2856,8	2772,3	2308,1	2253,7	2541,6	2540,5

Szektor	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Átlag
Állattenyésztés	44,3	32,6	36,1	33,8	28,6	35,1	31,2	30,0	32,9	35,7	34,1	34,1
Növénytermesztés	26,9	36,2	24,2	26,0	34,1	22,0	25,8	29,6	29,6	28,3	28,5	28,3
Élelmiszerfeldolgozás	28,7	31,2	39,7	40,2	37,2	42,9	43,1	40,4	37,5	36,1	37,3	37,7
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint, 1991-2001 (millió dollár)

	Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlag USD
1.	Élő állatok	187,7	156,8	120,2	131,4	128,5	142,4	135,4	111,8	95,9	126,2	155,1	135,6
2.	Hús, vágási termékek	759,6	552,3	436,7	473,4	539,9	640,6	597,4	529,5	488,7	492,7	573,7	553,1
3.	Halak, édesv. állatok	11,7	13,3	10,7	17,0	14,9	15,4	10,0	13,8	12,2	8,5	7,3	12,3
4.	Tejtermékek	136,5	84,3	75,6	60,8	76,3	87,9	75,1	104,8	92,0	101,8	129,5	93,1
5.	Egyéb állati termékek	73,3	58,8	70,0	97,0	70,1	78,0	72,2	72,2	71,2	75,2	65,4	73,0
6.	Fa, egyéb növény	8,7	8,8	7,2	10,5	12,6	12,3	15,0	15,6	14,7	14,6	15,3	12,3
7.	Zöldségfélék	169,2	155,4	113,9	139,8	153,8	145,5	120,4	138,3	141,5	123,9	143,9	140,5
8.	Gyümölcs, dió	144,9	117,1	102,3	105,5	78,7	95,8	90,8	94,2	79,5	69,2	74,7	95,7
9.	Kávész, tea, fűszer	35,6	27,4	21,6	27,2	32,4	29,0	24,8	26,0	34,4	27,4	28,5	28,6
10.	Gabonafélék	190,0	478,2	107,0	167,2	471,7	125,0	305,7	395,7	255,2	221,0	334,7	277,4
11.	Malomipari termék	28,0	49,9	7,4	17,7	88,7	35,6	62,4	40,9	41,5	47,5	40,6	41,8
12.	Olajos mag, tak.,	125,6	115,8	110,4	122,4	145,4	154,8	111,8	102,6	109,1	126,5	109,6	121,3
13.	Növényi nedv. kiv.	0,1	0,1	0,3	0,6	0,3	0,5	0,3	0,6	0,3	0,4	0,6	0,4
14.	Egyéb növ. term.	7,4	7,0	6,6	7,4	6,8	5,3	4,8	5,9	6,6	6,2	8,2	6,6
15.	Állati növ. zsír	117,3	119,8	84,4	92,6	88,9	96,1	180,5	152,1	116,2	83,0	54,6	107,8
16.	Áll.ered.él.készít.	147,1	140,7	132,0	132,8	143,8	158,7	192,8	144,1	101,4	96,1	101,0	135,5
17.	Cukor, cukorárúk	54,4	63,0	15,2	11,9	31,8	31,9	44,0	64,1	30,9	25,5	33,1	36,9
18.	Kakaó, készítmény	24,4	32,7	26,7	39,8	39,3	48,8	40,4	34,8	25,9	27,1	32,1	33,8
19.	Cukrászati term.	18,3	14,9	12,0	21,4	35,1	49,1	50,9	53,4	33,5	34,1	37,1	32,7
20.	Zölds.gyüm.kész.	234,2	202,8	227,0	331,9	321,8	334,5	319,4	284,0	246,0	259,7	283,1	276,8
21.	Egyéb ehető kész.	13,2	18,1	30,4	46,4	61,8	60,3	77,7	83,5	71,6	54,1	60,0	52,5
22.	Ital, szesz, ecet	83,5	144,6	189,6	183,5	263,3	238,4	187,0	178,7	116,6	104,0	99,7	162,6
23.	Állati takarmány	54,9	59,9	42,2	32,6	44,6	71,4	55,9	63,5	79,0	109,8	137,5	68,3
24.	Dohány és term.	10,6	31,2	23,5	34,5	50,0	88,4	82,0	62,4	44,2	19,1	16,5	42,0
	Főcso. összesen:	2636,2	2652,9	1972,9	2305,3	2900,1	2745,8	2856,8	2772,3	2308,1	2253,7	2541,6	2540,5

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek exportja főcsoportok szerint, 1991-2001 (%-ban)

	Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlagos %
1.	Élő állatok	7,1	5,9	6,1	5,7	4,4	5,2	4,7	4,0	4,2	5,6	6,7	5,4
2.	Hús, vágási termékek	28,8	20,8	22,1	20,5	18,6	23,3	20,9	19,1	21,2	21,9	22,9	21,8
3.	Halak, édesv. állatok	0,4	0,5	0,5	0,7	0,5	0,6	0,3	0,5	0,5	0,4	0,3	0,5
4.	Tejtermékek	5,2	3,2	3,8	2,6	2,6	3,2	2,6	3,8	4,0	4,5	5,6	3,7
5.	Egyéb állati termékek	2,8	2,2	3,5	4,2	2,4	2,8	2,5	2,6	3,1	3,3	2,5	2,9
6.	Fa, egyéb növény	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
7.	Zöldségfélék	6,4	5,9	5,8	6,1	5,3	5,3	4,2	5,0	6,1	5,5	5,9	5,6
8.	Gyümölcs, dió	5,5	4,4	5,2	4,6	2,7	3,5	3,2	3,4	3,4	3,1	3,8	3,9
9.	Kávész, tea, fűszer	1,4	1,0	1,1	1,2	1,1	1,1	0,9	0,9	1,5	1,2	1,2	1,1
10.	Gabonafélék	7,2	18,0	5,4	7,3	16,3	4,6	10,7	14,3	11,1	9,8	10,5	10,5
11.	Malomipari termék	1,1	1,9	0,4	0,8	3,1	1,3	2,2	1,5	1,8	2,1	2,1	1,6
12.	Olajos mag, tak.,	4,8	4,4	5,6	5,3	5,0	5,6	3,9	3,7	4,7	5,6	3,2	4,7
13.	Növényi nedv. Kiv.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
14.	Egyéb növ. term	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3
15.	Állati növ. zsír	4,4	4,5	4,3	4,0	3,1	3,5	6,3	5,5	5,0	3,7	2,3	4,2
16.	Áll. ered.él.készítm.	5,6	5,3	6,7	5,8	5,0	5,8	6,7	5,2	4,4	4,3	4,0	5,3
17.	Cukor, cukorárak	2,1	2,4	0,8	0,5	1,1	1,2	1,5	2,3	1,3	1,1	1,3	1,4
18.	Kakaó, készítmény	0,9	1,2	1,4	1,7	1,4	1,8	1,4	1,3	1,1	1,2	1,1	1,3
19.	Cukrászati term.	0,7	0,6	0,6	0,9	1,2	1,8	1,8	1,9	1,4	1,5	1,5	1,3
20.	Zölds. gyüm. kész.	8,9	7,6	11,5	14,4	11,1	12,2	11,2	10,2	10,7	11,5	10,0	10,8
21.	Egyéb ehető kész.	0,5	0,7	1,5	2,0	2,1	2,2	2,7	3,0	3,1	2,4	2,7	2,1
22.	Ital, szesz, ecet	3,2	5,5	9,6	8,0	9,1	8,7	6,5	6,4	5,1	4,6	4,3	6,4
23.	Állati takarmány	2,1	2,3	2,1	1,4	1,5	2,6	2,0	2,3	3,4	4,9	6,1	2,8
24.	Dohány és term.	0,4	1,2	1,2	1,5	1,7	3,2	2,9	2,3	1,9	0,8	0,9	1,6
	Főcso. összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

**Az agrárgazdaság egyes szektorainak részaránya az agrárimportból 1991-2001 között
(millió USD, ill. %-ban)**

Szektor	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Átlag
Állattenyésztés	38,9	90,8	116,3	191,3	139,7	99,9	157,2	174,9	108,7	145,2	175,5	130,8
Növénytermesztés	264,5	189,3	211,2	307,6	290,1	270,7	271,3	305,3	279,1	259,9	267,9	265,2
Élelmiszerfeldolgozás	322,8	379,2	471,3	560,1	546,3	567,9	657,6	715,9	604,1	608,3	688,6	556,5
Összesen:	626,2	659,3	798,7	1058,9	976,1	938,5	1086,1	1196,0	991,9	1013,4	1132,0	952,4

Szektor	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Átlag
Állattenyésztés	6,2	13,8	14,6	18,1	14,3	10,6	14,5	14,6	11,0	14,3	15,5	13,7
Növénytermesztés	42,2	28,7	26,4	29,0	29,7	28,8	25,0	25,5	28,1	25,6	23,7	27,8
Élelmiszerfeldolgozás	51,6	57,5	59,0	52,9	56,0	60,5	60,5	59,9	60,9	60,0	60,8	58,4
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

21. melléklet

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint, 1991-2001 (millió dollár)

Megnevezés		1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlag
1.	Élő állatok	15,11	14,16	7,49	9,26	8,67	9,91	15,02	17,92	15,67	18,87	21,43	13,21
2.	Hús, vágási termékek	1	24,12	46,47	108,44	75,65	37,34	62,62	76,81	23,4	49,55	71,26	50,54
3.	Halak, édesv. állatok	5,38	8,83	11,14	12,73	11	10,37	13,76	16,46	14,64	13,93	15,94	11,82
4.	Tejtermékek	9,93	30,61	36,54	42,16	27,28	22,98	42,7	40,67	34,05	43	49,94	32,99
5.	Egyéb állati termékek	7,49	13,08	14,64	18,7	17,1	19,32	23,1	23,04	20,91	19,83	16,9	17,72
6.	Fa, egyéb növény	10,41	19,61	24,08	25,28	20,33	15,04	16,92	21,98	22,29	24,79	25,81	20,07
7.	Zöldségfélék	13,78	13,1	15,88	22,73	22,59	17,57	20,96	20,75	21,44	27,85	34,18	19,67
8.	Gyümölcs, dió	84,03	56,9	48,21	60,57	62,25	61,46	60,95	65,34	61,88	58,91	59,37	62,05
9.	Kávész, tea, fűszer	49,99	34,94	44,09	83,32	100,58	80,68	82,61	89,86	83,62	65,82	49,59	71,55
10.	Gabonafélék	66,54	21,22	33,37	45,5	20,28	40,4	28,59	27,43	31,9	32,55	37,02	34,78
11.	Malomipari termék	9,63	11,2	9,85	12,95	9,03	5,27	6,45	5,87	4,08	5,2	4,41	7,95
12.	Olajos mag, tak.,	25,61	25,94	28,88	49,73	46,97	38,94	45,19	61,3	44,8	36,95	49,29	40,43
13.	Növényi nedv. Kiv.	3,9	6,02	6,43	6,98	7,42	10,63	9,1	12,05	8,34	7,28	7,01	7,82
14.	Egyéb növ. term	0,56	0,39	0,38	0,5	0,6	0,66	0,53	0,69	0,75	0,55	1,24	0,56
15.	Állati növ. zsír	16,55	21,26	30,3	48,38	59,22	48,82	98,93	127,19	60,27	60,96	64,01	57,19
16.	Áll. ered.él.készítm.	8,51	9,87	8,03	11,6	9,39	9,56	10,45	13,05	10,4	12,43	14,6	10,33
17.	Cukor, Cukorárúk	7,98	7,85	40,34	22,17	20,5	17,88	15,94	17,49	20,35	20,41	29,03	19,09
18.	Kakaó, készítmény	36,59	37,18	41,84	49,08	44,75	56,03	56,9	57,11	53,79	45,78	54,02	47,91
19.	Cukrászati term.	3,97	6,89	19,52	31,83	26,39	20,79	29,46	36,7	43,62	45,2	55,4	26,44
20.	Zölds. gyüm. kész.	20,13	21,78	26,33	45,31	49,92	45,63	54,11	54,47	49,52	62,42	56,02	42,96
21.	Egyéb ehető kész.	39,37	61,56	74,58	92,32	53,29	47,35	51,53	58,66	70,09	71,89	79,74	62,06
22.	Ital, szesz, ecet	35,05	35,18	29,44	32,76	44,78	32,71	26,44	26,86	29,28	29,49	33,74	32,20
23.	Állati takarmány	117,59	131,9	156,95	166,51	187,01	217,71	236,59	250,07	194,91	220,68	259,43	187,99
24.	Dohány és term.	37,05	45,72	43,92	60,09	51,08	71,42	77,22	74,25	71,87	39,06	42,57	57,17
	Főcso. összesen:	626,15	659,31	798,7	1058,9	976,08	938,47	1086,07	1196,02	991,87	1013,4	1131,95	934,50

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek importja főcsoportok szerint, 1991-2001 (%-ban)

	Megnevezés	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	átlag
1.	Élő állatok	2,41	2,15	0,94	0,87	0,89	1,06	1,38	1,50	1,58	1,86	1,43	1,46
2.	Hús, vágási termékek	0,16	3,66	5,82	10,24	7,75	3,98	5,77	6,42	2,36	4,89	5,43	5,10
3.	Halak, édesv. állatok	0,86	1,34	1,39	1,20	1,13	1,10	1,27	1,38	1,48	1,37	1,44	1,25
4.	Tejtermékek	1,59	4,64	4,57	3,98	2,79	2,45	3,93	3,40	3,43	4,24	4,57	3,50
5.	Egyéb állati termékek	1,20	1,98	1,83	1,77	1,75	2,06	2,13	1,93	2,11	1,96	1,54	1,87
6.	Fa, egyéb növény	1,66	2,97	3,01	2,39	2,08	1,60	1,56	1,84	2,25	2,45	2,45	2,18
7.	Zöldségfélék	2,20	1,99	1,99	2,15	2,31	1,87	1,93	1,73	2,16	2,75	3,70	2,11
8.	Gyümölcs, dió	13,42	8,63	6,04	5,72	6,38	6,55	5,61	5,46	6,24	5,81	4,65	6,99
9.	Kávész, tea, fűszer	7,98	5,30	5,52	7,87	10,30	8,60	7,61	7,51	8,43	6,49	4,49	7,56
10.	Gabonafélék	10,63	3,22	4,18	4,30	2,08	4,30	2,63	2,29	3,22	3,21	4,07	4,01
11.	Malomipari termék	1,54	1,70	1,23	1,22	0,93	0,56	0,59	0,49	0,41	0,51	0,36	0,92
12.	Olajos mag, tak.	4,09	3,93	3,62	4,70	4,81	4,15	4,16	5,13	4,52	3,65	4,91	4,27
13.	Növényi nedv. Kiv.	0,62	0,91	0,81	0,66	0,76	1,13	0,84	1,01	0,84	0,72	0,65	0,83
14.	Egyéb növ. term.	0,09	0,06	0,05	0,05	0,06	0,07	0,05	0,06	0,08	0,05	0,11	0,06
15.	Állati növ. zsír	2,64	3,22	3,79	4,57	6,07	5,20	9,11	10,63	6,08	6,02	5,45	5,73
16.	Áll. ered. él. készítm.	1,36	1,50	1,01	1,10	0,96	1,02	0,96	1,09	1,05	1,23	1,15	1,13
17.	Cukor, cukorárak	1,27	1,19	5,05	2,09	2,10	1,91	1,47	1,46	2,05	2,01	2,45	2,06
18.	Kakaó készítmény	5,84	5,64	5,24	4,63	4,58	5,97	5,24	4,78	5,42	4,52	4,28	5,19
19.	Cukrászati term.	0,63	1,05	2,44	3,01	2,70	2,22	2,71	3,07	4,40	4,46	4,62	2,67
20.	Zölds. gyüm. kész.	3,21	3,30	3,30	4,28	5,11	4,86	4,98	4,55	4,99	6,16	5,01	4,48
21.	Egyéb ehető kész.	6,29	9,34	9,34	8,72	5,46	5,05	4,74	4,90	7,07	7,09	7,42	6,80
22.	Ital, szesz, ecet	5,60	5,34	3,69	3,09	4,59	3,49	2,43	2,25	2,95	2,91	2,88	3,63
23.	Állati takarmány	18,78	20,01	19,65	15,72	19,16	23,20	21,78	20,91	19,65	21,78	23,08	20,06
24.	Dohány és term.	5,92	6,93	5,50	5,67	5,23	7,61	7,11	6,21	7,25	3,85	3,85	6,13
	Főcso. összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Magyarország élőállat (01. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Olaszország	81	43	Olaszország	88	56	Olaszország	65	54	Olaszország	78	59	Olaszország	71	56
Szovjetunió	31	16	Görögország	15	10	Németország	8	7	Szlovénia	11	8	Szlovénia	11	9
Törökország	21	11	Horvátország	8	5	Görögország	7	6	Horvátország	8	6	Bosznia-Herc.	7	6
Jugoszlávia	17	9	Németország	8	5	SzírIA	6	5	Bosznia-Herc.	7	6	Horvátország	7	5
Görögország	11	6	Jugoszlávia	6	4	Szlovénia	5	4	Németország	7	5	Németország	5	4
Németország	10	6	Törökország	6	4	Oroszország	4	4	Görögország	4	3	Törökország	4	3
Franciaország	4	2	Szlovénia	5	3	Törökország	4	3	Lengyelország	3	2	Görögország	4	3
Spanyolország	4	2	Oroszország	3	2	Franciaország	3	3	Hollandia	2	2	Hollandia	3	3
Csehszlovákia	3	1	Franciaország	3	2	Horvátország	3	2	Franciaország	2	1	Franciaország	3	2
Algéria	2	1	Libanon	2	1	Algéria	3	2	Szerbia	1	1	Algéria	2	2
Együtt	183	98	Együtt	145	92	Együtt	109	90	Együtt	123	93	Együtt	117	92
Összesen	188	100	Összesen	157	100	Összesen	120	100	Összesen	131	100	Összesen	127	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Olaszország	62	46	Olaszország	46	41	Olaszország	42	44	Olaszország	44	35	Olaszország	57	37
Horvátország	19	14	Horvátország	19	17	Horvátország	11	11	RománIA	18	15	RománIA	48	31
Bosznia-Herc.	15	11	Bosznia-Herc.	14	12	Bosznia-Herc.	10	10	Horvátország	17	13	Horvátország	10	7
Görögország	8	6	Görögország	7	7	SzlovénIA	10	10	Bosznia-Herc.	10	8	Bosznia – Herc.	10	7
SzlovénIA	4	3	SzlovénIA	5	4	Görögország	9	9	Görögország	9	7	Görögország	7	5
Franciaország	3	3	Ukrajna	3	2	Ukrajna	2	2	SzlovénIA	7	5	Ukrajna	4	2
Németország	3	2	RománIA	3	2	RománIA	2	2	Egyiptom	5	4	SzlovénIA	3	2
Szerbia	3	2	Algéria	2	2	SzlovákIA	2	2	Németország	2	1	Németország	2	1
Ukrajna	2	2	Franciaország	1	1	Algéria	1	1	Ukrajna	2	1	Oroszország	2	1
Lengyelország	2	1	Jugoszlávia	1	1	Franciaország	1	1	Spanyolország	1	1	SzlovákIA	1	1
Együtt	121	89	Együtt	101	90	Együtt	88	92	Együtt	115	92	Együtt	145	93
Összesen	135	100	Összesen	112	100	Összesen	96	100	Összesen	125	100	Összesen	155	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Magyarország hús (02. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Szovjetunió	185	24	Németország	136	25	Németország	120	27	Németország	139	27	Németország	179	33
Németország	140	18	Olaszország	97	18	Olaszország	69	16	Franciaország	71	14	Franciaország	63	12
Olaszország	109	14	Franciaország	63	12	Franciaország	55	13	Olaszország	60	12	Olaszország	60	11
Franciaország	50	7	Ausztria	35	6	Ausztria	29	7	Ausztria	32	6	Szlovénia	29	5
Jugoszlávia	50	7	Spanyolország	30	5	Szlovénia	23	5	Spanyolország	30	6	Ausztria	26	5
Lengyelország	36	5	Svájc	26	5	Svájc	22	5	Svájc	22	4	Svájc	23	4
Ausztria	34	4	Belgium	20	4	Spanyolország	22	5	Szlovénia	21	4	Lengyelország	21	4
Spanyolország	27	4	Szovjetunió	18	3	Oroszország	16	4	Horvátország	19	4	Horvátország	20	4
Svájc	26	3	Horvátország	17	3	Belgium	11	3	Oroszország	15	3	Spanyolország	18	3
Belgium	25	3	Jugoszlávia	17	3	Svédország	11	2	Svédország	13	3	Oroszország	17	3
Együtt	680	90	Együtt	458	85	Együtt	378	86	Együtt	422	84	Együtt	457	85
Összesen	759	100	Összesen	541	100	Összesen	437	100	Összesen	505	100	Összesen	540	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Németország	150	25	Németország	151	29	Németország	123	25	Németország	123	25	Németország	150	26
Franciaország	61	10	Franciaország	52	10	Franciaország	57	12	Olaszország	57	12	Olaszország	69	12
Oroszország	60	10	Olaszország	52	10	Spanyolország	53	11	Franciaország	47	10	Japán	55	10
Olaszország	59	10	Románia	48	9	Olaszország	50	10	Spanyolország	41	8	Franciaország	50	9
Spanyolország	42	7	Spanyolország	44	8	Korea	26	5	Korea	33	7	Spanyolország	39	7
Szlovénia	39	7	Oroszország	31	6	Svájc	23	5	Japán	30	6	Svájc	28	5
Ausztria	29	5	Svájc	24	4	Szlovénia	19	4	Svájc	22	4	Szlovénia	23	4
Horvátország	24	4	Ausztria	20	4	Románia	18	4	Oroszország	20	4	Korea	23	4
Svájc	22	4	Szlovénia	17	3	Lengyelország	17	4	Szlovénia	18	4	Románia	22	4
Hollandia	12	2	Belgium	9	2	Ausztria	16	3	Ausztria	17	4	Ausztria	21	4
Együtt	497	83	Együtt	449	85	Együtt	401	82	Együtt	410	83	Együtt	481	84
Összesen	597	100	Összesen	529	100	Összesen	489	100	Összesen	492	100	Összesen	574	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

25. melléklet

Magyarország gabonaféle (10. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Szovjetunió	121	64	Szovjetunió	239	46	Oroszország	38	35	Üzbegisztán	37	22	Oroszország	70	15
Németország	26	14	Oroszország	78	15	Németország	13	12	Oroszország	36	21	Üzbegisztán	53	11
Albánia	10	5	Ukrajna	46	9	Üzbegisztán	12	11	Olaszország	21	13	Szlovénia	48	10
Irán	10	5	Németország	23	4	Románia	9	8	Németország	18	11	Algéria	41	9
Jugoszlávia	5	3	Románia	18	3	Ukrajna	7	7	Szlovénia	11	6	Olaszország	32	7
Olaszország	5	3	Csehszlovákia	10	2	Ausztria	5	5	Ukrajna	7	4	Románia	30	6
Csehszlovákia	3	2	Szlovénia	9	2	Szlovénia	4	3	Horvátország	7	4	Lengyelország	23	5
Hollandia	2	1	Ausztria	8	2	Franciaország	3	3	Belorusszia	5	3	Ukrajna	23	5
Ausztria	2	1	Belorusszia	8	2	Hollandia	2	2	Hollandia	4	2	Németország	20	4
Együtt	185	97	Együtt	438	85	Együtt	94	88	Együtt	146	87	Horvátország	14	3
Összesen	190	100	Összesen	517	100	Összesen	107	100	Összesen	167	100	Együtt	354	75
												Összesen	472	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Szlovénia	34	11	Spanyolország	47	12	Szlovénia	40	16	Szlovénia	32	7	Bosznia-Herc.	50	15
Lengyelország	33	11	Lengyelország	45	11	Bosznia-Herc.	20	8	Bosznia-Herc.	26	6	Spanyolország	39	12
Horvátország	21	7	Szlovénia	44	11	Spanyolország	18	7	Ukrajna	24	5	Románia	32	10
Szerbia	18	6	Románia	28	7	Horvátország	17	7	Románia	23	5	Szlovénia	29	9
Olaszország	18	6	Németország	25	6	Románia	15	6	Lengyelország	18	4	Olaszország	27	8
Németország	16	5	Olaszország	24	6	Ausztria	15	6	Oroszország	16	3	Jugoszlávia	16	5
Oroszország	16	5	Marokkó	22	5	Németország	14	6	Németország	9	2	Szlovákia	16	5
Bulgária	12	4	Horvátország	16	4	Oroszország	13	5	Franciaország	9	2	Horvátország	15	4
Románia	12	4	Törökország	13	3	Olaszország	12	5	Ausztria	9	2	Ausztria	13	4
Egyiptom	10	3	Algéria	12	3	Lengyelország	12	5	Hollandia	7	1	Hollandia	12	4
Együtt	190	62	Együtt	275	70	Együtt	177	69	Együtt	174	37	Együtt	250	75
Összesen	306	100	Összesen	395	100	Összesen	255	100	Összesen	476	100	Összesen	335	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Magyarország olajosmag, takarmányféle (12. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Németország	24	19	Németország	33	28	Németország	39	35	Németország	57	46	Németország	54	37
Jugoszlávia	22	18	Olaszország	12	11	Hollandia	24	22	Hollandia	20	16	Hollandia	27	18
Spanyolország	20	16	Hollandia	11	9	Ausztria	11	10	Svájc	8	7	Horvátország	12	8
Olaszország	18	14	Ausztria	10	9	Svájc	6	5	Ausztria	7	6	Svájc	7	5
Ausztria	6	5	Svájc	8	7	Olaszország	4	4	Olaszország	6	5	Szlovákia	6	4
Hollandia	6	5	Jugoszlávia	6	6	Franciaország	4	3	Belgium	4	3	Olaszország	6	4
Lengyelország	6	4	Spanyolország	6	5	Szerbia	3	3	Horvátország	3	3	Ausztria	5	3
Románia	5	4	Szovjetunió	6	5	Horvátország	3	2	Svédország	3	2	Belgium	5	3
Csehország	5	4	Horvátország	4	4	Szlovákia	2	2	Franciaország	3	2	Izrael	3	2
Együtt	111	89	Együtt	96	83	Együtt	96	86	Együtt	110	89	Svédország	3	2
Összesen	126	100	Összesen	116	100	Összesen	111	100	Összesen	123	100	Együtt	127	87
												Összesen	145	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Németország	32	29	Németország	33	32	Németország	38	35	Németország	36	29	Németország	26	23
Ausztria	17	15	Ausztria	23	23	Hollandia	16	15	Ausztria	26	20	Hollandia	25	23
Lengyelország	16	14	Hollandia	7	7	Ausztria	16	14	Belgium	16	13	Ausztria	18	16
Hollandia	10	9	Svájc	7	6	Belgium	6	5	Hollandia	15	12	Belgium	12	11
Svájc	7	6	Lengyelország	5	5	Lengyelország	5	4	Lengyelország	6	5	Lengyelország	6	5
Horvátország	6	5	Horvátország	4	4	Svájc	4	4	Csehország	3	3	Olaszország	3	2
Olaszország	5	4	Svédország	4	4	Olaszország	4	3	Olaszország	3	2	Svédország	2	2
Svédország	3	3	Olaszország	3	3	Svédország	3	3	Svájc	2	2	Svájc	2	2
Belgium	2	2	Szlovákia	2	2	Horvátország	3	2	Svédország	2	2	Spanyolország	2	2
Dánia	2	2	Franciaország	2	2	Szlovákia	2	2	Szlovákia	2	2	Jugoszlávia	2	1
Együtt	100	89	Együtt	90	87	Együtt	96	88	Együtt	113	89	Együtt	96	87
Összesen	112	100	Összesen	103	100	Összesen	109	100	Összesen	127	100	Összesen	110	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

27. melléklet

Magyarország zöldség-gyümölcsféle (20. árucsoport) exportjának 10 legfontosabb célországa 1991 és 2001 között

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Németország	77	33	Németország	71	35	Oroszország	78	35	Oroszország	129	39	Oroszország	125	39
USA	32	14	Oroszország	26	13	Németország	47	21	Németország	60	18	Németország	52	16
Ausztria	12	5	USA	15	7	Románia	11	5	Ukrajna	21	6	Ausztria	17	5
Svédország	12	5	Ausztria	13	7	Lengyelország	9	4	USA	18	5	Vámszab. Ter.	16	5
Szovjetunió	12	5	Lengyelország	9	4	USA	9	4	Hollandia	13	4	Lengyelország	11	3
Lengyelország	11	5	Svédország	8	4	Ukrajna	8	4	Lengyelország	12	4	Horvátország	11	3
Hollandia	9	4	Hollandia	6	3	Ausztria	8	3	Ausztria	10	3	Hollandia	11	3
Nagy-Britannia	9	4	Nagy-Britannia	5	3	Hollandia	7	3	Horvátország	8	2	Ukrajna	8	3
Franciaország	8	3	Olaszország	4	2	Belorusszia	4	2	Svédország	5	1	USA	8	3
Együtt	182	78	Együtt	158	78	Együtt	183	81	Együtt	275	83	Litván Közt.	7	2
Összesen	234	100	Összesen	202	100	Összesen	227	100	Összesen	332	100	Együtt	267	83
												Összesen	321	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Oroszország	116	37	Oroszország	100	35	Oroszország	61	25	Oroszország	77	30	Oroszország	89	32
Németország	44	14	Németország	50	18	Németország	50	21	Németország	66	26	Németország	67	24
Lengyelország	21	7	Ausztria	20	7	Ausztria	31	13	Ausztria	23	9	Lengyelország	21	8
USA	21	7	Lengyelország	19	7	Lengyelország	19	8	Lengyelország	19	7	Ausztria	20	7
Ausztria	18	6	USA	14	5	Belgium	9	4	Litván Közt.	7	3	Ukrajna	8	3
Csehország	11	3	Csehország	10	4	Litván Közt.	7	3	Románia	6	2	Belgium	8	3
Szlovákia	9	3	Románia	7	3	Csehország	6	3	Csehország	6	2	Szlovákia	7	3
Ukrajna	9	3	Litván Közt.	7	2	Románia	6	3	Szlovákia	5	2	Litván Közt.	7	2
Litván Közt.	7	2	Belgium	7	2	Franciaország	6	2	Hollandia	5	2	Románia	7	2
Hollandia	6	2	Szlovákia	5	2	Hollandia	5	2	Lett Közt.	5	2	Hollandia	6	2
Együtt	263	82	Együtt	240	85	Együtt	201	83	Együtt	218	85	Együtt	240	85
Összesen	319	100	Összesen	283	100	Összesen	244	100	Összesen	258	100	Összesen	282	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Magyarország kávé, tea, fűszer (09. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa 1991 és 2001

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Indonézia	15,5	31	Brazília	5,5	16	Uganda	8,3	19	Uganda	26,8	32	Uganda	49,8	49
Ausztria	6,6	13	Indonézia	5,4	15	Elefántcsontp.	3,7	8	Maradék orsz.	11,5	14	Maradék orsz.	17,3	17
Kolumbia	4,8	10	Ausztria	2,9	8	Indonézia	3,5	8	Indonézia	5,7	7	Brazília	5,3	5
Honduras	3,3	7	Uganda	2,8	8	Brazília	3,0	7	Brazília	4,8	6	Malawi	4,7	5
Bulgária	3,1	6	Kolumbia	2,1	6	Németország	2,8	6	Malawi	3,9	5	Indonézia	4,3	4
Brazília	2,7	5	Madagaszkár	2,1	6	Vietnám	2,7	6	Elefántcsontp.	3,0	4	Sri Lanka	2,8	3
Costa Rica	2,5	5	Németország	2,0	6	Malawi	2,7	6	Vietnám	2,7	3	Ausztria	2,6	3
Mexikó	2,0	4	Elefántcsontpart	1,7	5	Maradék orsz.	2,1	5	Sri Lanka	2,4	3	Etiópia	2,3	2
Madagaszkár	1,4	3	Zaire	1,6	5	Ausztria	1,7	4	India	2,4	3	Vietnám	1,8	2
Nagy-Britannia	1,2	2	Guatemala	1,0	3	Sri Lanka	1,7	4	Ausztria	2,2	3	Zaire	1,1	1
Együtt	43,0	86	Együtt	27,0	78	Együtt	32,3	73	Együtt	65,3	78	Együtt	91,9	91
Összesen	50,1	100	Összesen	34,6	100	Összesen	44,2	100	Összesen	83,4	100	Összesen	100,6	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Uganda	31,6	39	Uganda	35,1	41	Uganda	32,5	39	Uganda	15,7	24	Vietnam	11	23
Maradék orsz.	14,7	18	Maradék orsz.	16,8	20	Maradék orsz.	11,0	13	Vietnám	8,9	13	Brazília	7	14
Ausztria	4,6	6	Ausztria	5,1	6	Brazília	4,7	6	Maradék orsz.	6,2	9	Maradék orsz.	6	12
Etiópia	4,1	5	Sri Lanka	3,9	5	Vietnám	4,6	6	Indonézia	4,6	7	Uganda	5	11
Indonézia	4,1	5	Indonézia	3,4	4	Indonézia	3,7	4	Brazília	4,0	6	Indonézia	3	7
Brazília	4,0	5	Brazília	3,4	4	Ausztria	3,7	4	Indai	3,9	6	Ausztria	3	6
Vietnám	3,3	4	Etiópia	3,3	4	Guatemala	3,5	4	Ausztria	3,2	5	Sri Lanka	1	3
India	3,1	4	India	2,0	2	Kolumbia	3,0	4	Kolumbia	2,8	4	Peru	1	3
Sri Lanka	2,2	3	Vietnám	2,0	2	India	2,9	3	Sri Lanka	1,9	3	Laosz	1	2
Zaire	1,8	2	Laosz	1,8	2	Honduras	2,3	3	Nicaragua	1,6	2	Lengyelország	1	2
Együtt	73,4	90	Együtt	76,9	89	Együtt	71,9	86	Együtt	52,7	80	Együtt	40	82
Összesen	81,3	100	Összesen	86,0	100	Összesen	83,6	100	Összesen	65,9	100	Összesen	49	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

29. melléklet

Magyarország zsírok, olajok (15. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa 1991 és 2001 között

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Hollandia	3,1	18	Hollandia	5,0	23	Malajzia	6,8	23	Németország	7,6	14	Malajzia	11,2	19
Svédország	3,1	18	Ausztria	3,8	18	Németország	5,2	18	Malajzia	6,7	12	Argentína	10,5	18
Szingapúr	2,2	13	Svédország	3,4	16	Hollandia	4,1	14	Hollandia	6,6	12	Németország	7,8	13
Jugoszlávia	2,1	12	Németország	3,0	14	Ausztria	3,2	11	Csehország	5,5	10	Svédország	6,1	10
Németország	1,7	10	Malajzia	1,7	8	Svédország	2,2	8	Svédország	5,1	10	Ausztria	4,9	8
Malajzia	1,5	9	Szingapúr	1,0	5	Csehország	2,0	7	Ukrajna	5,0	9	Hollandia	4,4	7
Magyar-belföld	0,8	5	Indonézia	0,6	3	Belgium	1,5	5	Ausztria	4,7	9	Franciaország	4,2	7
Ausztria	0,7	4	Dánia	0,5	2	Dánia	0,8	3	Dánia	4,0	7	Dánia	3,6	6
Csehszlovákia	0,4	2	Finnország	0,4	2	Finnország	0,5	2	Belgium	1,6	3	Belgium	2,2	4
Argentína	0,4	2	Magyar-belföld	0,3	2	Szingapúr	0,5	2	Indonézia	1,4	3	India	0,7	1
Együtt	15,9	94	Együtt	19,8	92	Együtt	26,7	91	Együtt	48,2	89	Együtt	55,6	94
Összesen	17,0	100	Összesen	21,6	100	Összesen	29,4	100	Összesen	53,8	100	Összesen	59,3	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Malajzia	12,0	12	Argentína	38,1	30	Malajzia	11,1	18	Malajzia	7,9	13	Olaszország	11	17
Hollandia	10,7	11	Malajzia	10,8	8	Ausztria	7,8	13	Szlovákia	7,8	13	Ausztria	9	14
Németország	8,5	9	Spanyolország	8,7	7	Hollandia	6,3	10	Olaszország	7,4	12	Malajzia	7	12
Svédország	8,1	8	Hollandia	7,9	6	Svédország	6,0	10	Ausztria	6,0	10	Szlovákia	6	9
Argentína	7,1	7	Svédország	7,6	6	Németország	5,2	9	Csehország	5,5	9	Németország	5	9
USA	6,1	6	USA	7,4	6	Olaszország	4,5	7	Németország	5,1	8	Csehország	5	7
Franciaország	5,8	6	Németország	6,4	5	Belgium	4,5	7	Svédország	4,9	8	Hollandia	5	7
Ausztria	5,7	6	Franciaország	6,2	5	Dánia	3,2	5	Hollandia	4,2	7	Svédország	4	6
Spanyolország	5,7	6	Ausztria	5,1	4	Szlovákia	3,2	5	Belgium	3,5	6	Belgium	3	4
Ukrajna	5,2	5	Indonézia	4,9	4	Indonézia	3,0	5	Dánia	2,3	4	Jugoszlávia	3	4
Együtt	74,9	76	Együtt	103,0	81	Együtt	54,6	91	Együtt	54,6	90	Együtt	57	89
Összesen	99,0	100	Összesen	127,2	100	Összesen	60,3	100	Összesen	61,0	100	Összesen	64	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

**Magyarország zöldség-gyümölcs készítmények (20. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa
1991 és 2001 között**

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Görögország	6,1	29	Görögország	5,6	26	Görögország	5,4	20	Németország	6,7	14	Görögország	6,2	13
Kína	2,1	10	Ausztria	3,7	17	Németország	4,0	14	Görögország	5,7	12	Németország	4,2	9
Ausztria	1,7	8	Németország	2,9	13	Ausztria	3,0	11	Ausztria	4,6	10	Ausztria	4,0	8
Spanyolország	1,5	7	Hollandia	1,5	7	Hollandia	2,0	7	Olaszország	4,0	8	Brazília	3,4	7
Izrael	1,3	6	Izrael	1,2	6	Thaiföld	2,0	7	Thaiföld	3,3	7	Olaszország	3,2	7
Németország	1,1	5	Spanyolország	1,0	4	Izrael	1,3	5	Brazília	3,1	7	Izrael	3,2	7
Thaiföld	1,0	5	Bulgária	0,6	3	Kína	1,3	5	Hollandia	2,4	5	Hollandia	3,0	6
Hollandia	0,7	3	Nagy-Britannia	0,6	3	Brazília	1,0	4	Izrael	2,3	5	Moldávia	2,7	6
Románia	0,6	3	Thaiföld	0,6	3	Olaszország	0,9	3	Románia	1,8	4	Thaiföld	2,7	6
Brazília	0,5	2	USA	0,5	2	USA	0,8	3	USA	1,2	3	Argentína	2,4	5
Együtt	16,4	79	Együtt	18,3	83	Együtt	21,5	79	Együtt	35,0	74	Együtt	35,0	72
Összesen	20,8	100	Összesen	22,0	100	Összesen	27,3	100	Összesen	47,1	100	Összesen	48,3	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Görögország	7,2	13	Görögország	8,9	16	Brazília	8,3	17	Németország	16,2	26	Lengyelország	8	14
Brazília	7,2	13	Brazília	8,7	16	Lengyelország	4,8	10	Brazília	7,9	13	Brazília	7	13
Németország	5,7	10	Hollandia	3,7	7	Németország	4,7	9	Lengyelország	5,9	10	Olaszország	5	9
Kína	5,0	9	Kína	3,5	6	Hollandia	4,5	9	Hollandia	3,3	5	Görögország	5	8
Ausztria	3,5	6	Németország	3,2	6	Kína	2,7	5	Olaszország	3,0	5	Hollandia	3	6
Thaiföld	2,9	5	Olaszország	2,9	5	Szlovákia	2,5	5	Thaiföld	3,0	5	Csehország	3	6
Lengyelország	2,5	5	Thaiföld	2,4	4	Csehország	2,4	5	Csehország	2,9	5	USA	3	5
Törökország	2,5	5	Izrael	2,4	4	Thaiföld	2,3	5	Görögország	2,7	4	Thaiföld	3	5
Izrael	2,4	5	Lengyelország	2,1	4	Svájc	2,1	4	Szlovákia	1,8	3	Németország	2	4
Olaszország	2,4	4	Argentína	2,1	4	Ausztria	1,9	4	Kína	1,5	3	Kína	2	4
Együtt	41,2	76	Együtt	39,9	73	Együtt	36,0	72	Együtt	48,3	78	Együtt	42	74
Összesen	54,2	100	Összesen	54,5	100	Összesen	49,6	100	Összesen	61,5	100	Összesen	56	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

31. melléklet

Magyarország kivonatok, szósók (21. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa 1991 és 2001 között

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Ausztria	7,8	19	Németország	14,2	23	Franciaország	13,0	17	Franciaország	16,6	18	Írország	9,5	18
Németország	5,8	15	Ausztria	13,1	21	Németország	10,9	15	Németország	11,5	12	Hollandia	7,4	14
Brazília	4,9	12	Franciaország	7,4	12	Írország	8,3	11	Írország	10,6	11	Németország	5,6	11
Írország	4,4	11	Írország	6,4	10	Ausztria	8,1	11	Hollandia	9,4	10	Ausztria	4,7	9
Franciaország	4,1	10	Hollandia	4,3	7	Hollandia	6,9	9	USA	9,1	10	Horvátország	4,3	8
Hollandia	3,4	9	Brazília	2,9	5	USA	4,7	6	Ausztria	7,8	8	USA	3,6	7
Jugoszlávia	1,8	5	Nagy-Britannia	2,6	4	Dánia	3,6	5	Brazília	6,7	7	Franciaország	3,2	6
Szovjetunió	1,2	3	Görögország	2,3	4	Brazília	3,0	4	Horvátország	4,5	5	Brazília	2,3	4
Svájc	1,1	3	Svájc	2,0	3	Izrael	2,5	3	Svédország	3,0	3	Svájc	1,9	4
Nagy-Britannia	1,0	3	USA	1,4	2	Svájc	1,9	3	Dánia	2,9	3	Csehország	1,4	3
Együtt	35,7	89	Együtt	56,6	91	Együtt	63,0	84	Együtt	82,0	88	Együtt	44,0	82
Összesen	40,1	100	Összesen	61,9	100	Összesen	75,3	100	Összesen	93,2	100	Összesen	53,3	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Hollandia	7,6	15	Hollandia	10,0	17	Hollandia	10,7	15	Lengyelország	10,5	15	Lengyelország	12	19
Írország	6,5	13	Németország	7,3	12	Lengyelország	9,1	13	Hollandia	7,8	11	Németország	10	17
Németország	6,3	12	Írország	5,7	10	Németország	8,1	11	Németország	7,6	11	Hollandia	8	13
Dánia	5,5	11	Svájc	5,7	10	Svájc	7,7	11	Svájc	6,5	9	Svájc	6	10
USA	3,1	6	Lengyelország	5,3	9	Szlovákia	4,4	6	Szlovákia	6,0	8	Szlovákia	5	9
Svájc	2,6	5	Dánia	3,5	6	Írország	4,2	6	Írország	5,7	8	Dánia	5	8
India	2,5	5	Szlovákia	2,9	5	Franciaország	3,9	6	India	4,3	6	Franciaország	4	7
Horvátország	2,5	5	USA	2,6	4	USA	3,3	5	Dánia	3,4	5	Izrael	4	6
Lengyelország	2,3	5	Franciaország	2,5	4	Dánia	2,9	4	Izrael	3,3	5	USA	3	5
Franciaország	2,1	4	India	2,3	4	Ausztria	2,8	4	USA	3,2	4	Olaszország	3	5
Együtt	41,0	79	Együtt	47,7	81	Együtt	57,0	81	Együtt	58,1	81	Együtt	62	100
Összesen	51,6	100	Összesen	58,7	100	Összesen	70,2	100	Összesen	72,0	100	Összesen	80	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

**Magyarország egyéb élelmiszeripari készítmények (23. árucsoport) importjának 10 legfontosabb származási országa
1991 és 2001 között**

1991			1992			1993			1994			1995		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Brazília	91,8	78	Brazília	87,4	66	Brazília	97,4	61	Brazília	96,2	57	Brazília	103,9	57
Peru	13,2	11	Peru	9,7	7	Németország	15,5	10	Németország	15,8	9	Peru	21,8	12
India	3,0	3	Németország	9,1	7	Ausztria	8,9	6	Peru	12,0	7	Hollandia	14,6	8
Ausztria	2,4	2	USA	7,8	6	Peru	7,6	5	Hollandia	11,0	7	Németország	9,2	5
Hollandia	2,3	2	Ausztria	4,0	3	Hollandia	5,2	3	Ausztria	8,8	5	Ausztria	8,4	5
Németország	2,0	2	Chile	3,6	3	USA	4,8	3	Románia	7,2	4	USA	5,1	3
Jugoszlávia	1,1	1	Paraguay	3,0	2	Belgium	2,7	2	Belgium	3,0	2	Olaszország	4,8	3
Magyar belföld	0,6	1	Hollandia	3,0	2	Olaszország	2,7	2	Franciaország	2,8	2	Románia	4,5	2
Svájc	0,5	0	Belgium	0,9	1	Paraguay	2,7	2	Olaszország	2,6	2	Belgium	3,6	2
Franciaország	0,3	0	Jugoszlávia	0,7	1	Franciaország	2,4	2	Lengyelország	2,4	1	Franciaország	0,9	0
Együtt	117,1	100	Együtt	129,2	98	Együtt	149,8	94	Együtt	161,8	96	Együtt	176,8	96
Összesen	117,6	100	Összesen	132,4	100	Összesen	159,6	100	Összesen	168,9	100	Összesen	183,5	100
1997			1998			1999			2000			2001		
Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány	Országok	Érték	Arány
Brazília	135,9	57	Brazília	128,4	51	Brazília	115,1	59	Brazília	112,8	51	Brazília	124	48
Peru	20,2	9	Hollandia	20,6	8	Hollandia	12,8	7	Hollandia	24,6	11	Hollandia	31	12
Hollandia	13,6	6	Peru	16,8	7	Peru	12,4	6	Peru	12,5	6	Peru	15	6
Németország	12,3	5	Románia	13,7	5	Ausztria	10,9	6	Románia	12,5	6	Románia	12	5
USA	12,3	5	Ausztria	12,5	5	Németország	7,6	4	Németország	9,3	4	Belgium	10	4
Ausztria	11,9	5	Németország	11,6	5	Románia	7,0	4	Ausztria	8,9	4	Németország	10	4
Románia	7,0	3	USA	11,5	5	Franciaország	5,6	3	Ukrajna	6,3	3	USA	9	4
Argentína	5,1	2	Dánia	7,7	3	USA	3,8	2	Jugoszlávia	5,4	2	Ausztria	8	3
Olaszország	4,2	2	Olaszország	4,8	2	Dánia	3,7	2	Franciaország	4,5	2	Ukrajna	7	3
Franciaország	3,9	2	Belgium	4,5	2	Olaszország	3,2	2	Dánia	4,2	2	Dánia	6	2
Együtt	226,4	96	Együtt	232,2	93	Együtt	182,0	93	Együtt	200,9	91	Együtt	232	90
Összesen	236,6	100	Összesen	250,2	100	Összesen	194,9	100	Összesen	220,8	100	Összesen	259	100

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

33. melléklet

A cserearány alakulása az élelmiszergazdasági külkereskedelmünkben és az összes külkereskedelmünkben

Év	Élelm. import, előző év = 100 %	Árindex, 1991= 100%	Élelm. export előző év = 100 %	Árindex, 1991= 100%	Élelm. csere- arány	Összes import	Árindex, 1991= 100%	Összes export	Árindex, 1991= 100%	Összes csere- arány
1992	105,8	105,8	113,5	113,5	1,073	109,9	109,9	109,3	109,3	0,995
1993	111,5	118,0	117,9	133,8	1,134	109,4	120,2	111,9	122,3	1,017
1994	121,5	143,3	121,7	162,9	1,136	115,5	138,9	118,1	144,4	1,040
1995	130,1	186,5	125,9	205,0	1,100	132,2	183,6	133,9	193,4	1,054
1996	124,2	231,6	119,2	244,4	1,055	120,8	221,8	118,0	228,2	1,029
1997	117,7	272,6	113,0	276,2	1,013	113,4	251,5	114,8	262,0	1,042
1998	107,9	294,1	104,1	271,5	0,923	111,4	280,2	112,9	296,8	1,060
1999	99,1	291,5	101,2	274,7	0,943	105,5	295,6	103,8	308,1	1,043
2000	110,1	320,9	112,1	308,0	0,960	112,9	333,7	109,9	338,6	1,015

Forrás: KSH és saját számítások

Az egyes devizák részesedése a magyar agrárexportban (%-ban)

Év	Összesen	USD	DEM	ATS	ITL	FRF	EUR	CHF	GBP	Kiemelt euró-devizák összesen	Kiemelt devizák összesen
1992	100,00	47,84	25,70	5,49	9,01	3,54	0,00	1,04	0,99	43,75	93,62
1993	100,00	43,46	31,07	6,28	7,64	4,40	0,00	0,94	1,15	49,39	94,94
1994	100,00	42,48	34,52	5,68	6,79	4,10	0,00	0,77	1,21	51,09	95,55
1995	100,00	49,68	32,88	4,20	5,39	3,17	0,00	0,76	1,07	45,64	97,15
1996	100,00	40,64	39,18	4,68	6,28	3,04	0,00	0,88	1,51	53,18	96,21
1997	100,00	45,04	37,07	4,44	5,09	2,82	0,00	0,64	1,33	49,41	96,42
1998	100,00	43,77	38,99	4,36	4,12	2,78	0,00	0,79	1,33	50,25	96,14
1999	100,00	32,43	43,55	4,41	4,10	3,13	4,55	1,11	1,63	59,75	94,92
2000	100,00	28,50	44,66	3,47	4,68	3,13	7,76	0,96	1,42	63,70	94,58
2001	100,00	25,02	40,06	2,76	3,97	2,57	18,27	0,93	1,59	67,64	95,17

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítás

35. melléklet

**A kiemelt devizák árfolyama USD-ben
(export)**

Év	USD	DEM	ATS	ITL (1000)	FRF	EUR	CHF	GBP
1992	1,000	0,647	0,096	0,807	0,187		0,705	1,698
1993	1,000	0,600	0,085	0,632	0,174		0,674	1,469
1994	1,000	0,624	0,088	0,619	0,180		0,737	1,511
1995	1,000	0,699	0,110	0,389	0,198		0,842	1,534
1996	1,000	0,672	0,101	0,641	0,195		0,972	1,548
1997	1,000	0,581	0,085	0,587	0,171		0,725	1,616
1998	1,000	0,573	0,083	0,573	0,169		0,708	1,655
1999	1,000	0,549	0,080	0,548	0,162	1,058	0,678	1,604
2000	1,000	0,479	0,069	0,475	0,139	0,923	0,604	1,507
2001	1,000	0,462	0,066	0,460	0,137	0,899	0,593	1,439

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítás

36. melléklet

**A kiemelt devizák USD-hez viszonyított árfolyamindexének alakulása
(export)**

Év	USD	DEM	ATS	ITL	FRF	EUR	CHF	GBP
1992	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		100,0	100,0
1993	100,0	92,7	88,7	78,2	93,0		95,6	86,5
1994	100,0	96,3	92,2	76,7	96,0		104,5	88,9
1995	100,0	108,0	114,9	48,2	105,5		119,4	90,3
1996	100,0	103,8	105,2	79,4	103,9		137,9	91,1
1997	100,0	89,8	88,5	72,7	91,1		102,9	95,2
1998	100,0	88,5	86,8	70,9	90,2		100,4	97,4
1999	100,0	84,9	83,6	67,9	86,6	100,0	96,2	94,5
2000	100,0	74,0	71,5	58,9	74,3	87,2	85,7	88,7
2001	100,0	71,4	68,4	57,0	73,1	85,0	84,1	84,8

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítások

Az egyes devizák részesedése a magyar agrárimportban (%-ban)

Év	Összesen	USD	DEM	ATS	ITL	FRF	EUR	NLG	CHF	Kiemelt devizák összesen
1992	100,00	50,32	22,39	10,60	1,46	1,07		7,45	1,35	94,65
1993	100,00	45,61	26,41	9,38	1,27	2,13		7,61	1,49	93,91
1994	100,00	47,52	27,85	6,85	1,67	2,73		5,96	1,69	94,28
1995	100,00	51,65	24,99	7,15	1,88	2,12		5,30	2,12	95,20
1996	100,00	52,37	23,11	5,80	2,97	1,53		4,25	3,22	93,26
1997	100,00	50,90	25,25	4,62	2,89	1,44		4,54	1,73	91,36
1998	100,00	51,92	24,74	4,58	2,44	1,98		5,38	0,63	91,67
1999	100,00	46,37	22,58	4,00	1,90	2,19	11,06	6,39	0,31	94,80
2000	100,00	40,02	24,62	3,26	2,00	1,19	17,80	5,09	0,16	94,14
2001	100,00	38,29	18,78	2,29	2,12	1,37	26,15	4,18	0,19	93,36

Forrás: Food adatbázis alapján saját számítás

38. melléklet

**A kiemelt devizák árfolyama USD-ben
(import)**

Év	USD	DEM	ATS	ITL (1000)	FRF	EUR	NLG	CHF
1992	1,000	0,680	0,097	0,844	0,193		0,606	0,740
1993	1,000	0,633	0,088	0,660	0,181		0,558	0,695
1994	1,000	0,653	0,089	0,638	0,186		0,575	0,750
1995	1,000	0,714	0,101	0,628	0,202		0,651	0,852
1996	1,000	0,686	0,097	0,663	0,201		0,648	0,835
1997	1,000	0,590	0,084	0,607	0,178		0,539	0,766
1998	1,000	0,580	0,082	0,594	0,175		0,534	0,928
1999	1,000	0,561	0,080	0,579	0,168	1,109	0,514	0,684
2000	1,000	0,482	0,069	0,495	0,146	0,950	0,440	0,605
2001	1,000	0,470	0,067	0,486	0,141	0,922	0,420	0,600

Forrás: Food-adatbázis alapján saját számítások

39. melléklet

**A kiemelt devizák USD-hez viszonyított árfolyamindexének alakulása
(import)**

Év	USD	DEM	ATS	ITL	FRF	EUR	NLG	CHF
1992	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		100,00	100,00
1993	100,0	93,1	90,4	78,2	93,8		92,16	93,95
1994	100,0	96,0	92,0	75,5	96,4		94,87	101,37
1995	100,0	105,0	104,0	74,4	104,4		107,42	115,16
1996	100,0	101,0	99,7	78,5	104,2		107,04	112,84
1997	100,0	86,8	86,9	71,8	92,2		89,08	103,57
1998	100,0	85,4	84,9	70,3	90,5		88,10	125,40
1999	100,0	82,5	83,0	68,6	86,9	100,0	84,88	92,48
2000	100,0	70,9	71,4	58,7	75,6	85,6	72,59	81,75
2001	100,0	69,1	68,7	57,6	73,1	83,2	69,39	81,12

Forrás: Food-adatbázis alapján saját számítások

A sorozatban eddig megjelent tanulmányok

1997

1997. 1. Dorgai László, Horváth Imre, Kissné Bársony Erzsébet, Tóth Erzsébet:
Az Európai Unió regionális politikája és hatása az új tagországokra
1997. 2. Glattfelder Béla, Ráki Zoltán, Guba Mária, Janowszky Zsolt:
Piacvédelmi lehetőségeink az Európai Unióhoz való csatlakozásunkig
1997. 3. Janowszky Zsolt:
A vetőmagtermelés helyzete és a piaci egyensúlyt befolyásoló főbb tényező
1997. 4. Alvincz József, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
Változások az élelmiszeripari és kereskedelmi vállalatok világában
1997. 5. Gábor Judit:
Az importvédelem nemzetközi tapasztalata

1998

1998. 1. Wagner Hartmut:
A magyar agrár- és élelmiszeripari export piaci és termékszerkezete 1991-1996
1998. 2. Alvincz József, Borszéki Éva, Harza Lajos, Tanka Endre:
Az agrártámogatási rendszer EU és GATT-konform továbbfejlesztése (Az AGENDA 2000)
1998. 3. Ángyán József, Dorgai László, Halász Tibor, Janowszky János, Makovényi Ferenc, Ónodi Gábor, Podmaniczky László, Szenci Győző, Szepesi András, Veöreös György:
Az országos területrendezési terv agrárvonatkozásainak megalapozása
1998. 4. Kissné Bársony Erzsébet:
A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai
1998. 5. Balogh Ádám, Harza Lajos:
A vagyon-, a tulajdon-, és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban
1998. 6. Lévai Péter, Szijjártó András:
Mezőgazdasági programok a cigányság körében
1998. 7. Vissyné Takács Mara:
A fontosabb iparinövény ágazatok helyzete és feladatai az EU szabályozás tükrében
1998. 8. Tóth Erzsébet:
A foglalkoztatás térségi feszültségei – megoldási esélyek és lehetőségek
1998. 9. Dorgai László, Hinora Ferenc, Tassy Sándor:
Területfejlesztés – vidékfejlesztés
1998. 10. Szőke Gyula:
A közraktárak lehetséges szerepe a magyar gabonapiaci politikában

1998. 11. Csillag István:
A gabonavertikum működése, növekedési tendenciái és a változás irányai
1998. 12. Szabó Márton:
A hazai élelmiszerfogyasztás szerkezetének változásai a 90-es években és a várható jövőbeli tendenciák
1998. 13. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unió marhahús-termelésének közös piacsabályai és várható hatásuk a magyar marhahús-ágazatra
1998. 14. Alvincz József, Szűcs István:
Az élelmiszergazdaság szerkezete
1998. 15. Tanka Endre:
Agrár-finanszírozás a fejlett piacgazdaságokban (Adalékok és tanulságok)
1998. 16. Szűcs István, Udovecz Gábor (szerk):
Az agrárgazdaság jelenlegi helyzete és várható versenyesei
1998. 17. Kukovics Sándor:
A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakulása a magyar mezőgazdaságban
1998. 18. Erdész Ferencné:
Az almaágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei a csatlakozási felkészülésben
1998. 19. Kartali János:
Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években

1999

1999. 1. Gábor Judit, Stauder Márta:
A kereskedelmi láncok és az élelmiszertermelők kapcsolatának változásai
1999. 2. Kürthy Gyöngyi, Szűcs István:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás ágazati felkészülésének fejlesztési forrásigénye
1999. 3. Harza Lajos, Tanka Endre:
A vidékfejlesztés megújuló intézményi háttere
1999. 4. Wagner Hartmut:
Az exportfinanszírozás és exporthitel-biztosítás helyzete és szerepe a magyar agrárexportban
1999. 5. Guba Mária, Ráki Zoltán:
Az Európai Unióhoz való csatlakozás felkészülési tennivalói és fejlesztési-forrás igénye a baromfiágazatban
1999. 6. Orbánné Nagy Mária:
Az állati eredetű termékek külkereskedelmének lehetőségei és korlátai az EU-csatlakozásig

1999. 7. Vissyné Takács Mara:
A dohány ágazat vertikális integrációja Magyarországon és az EU-ban
1999. 8. Dorgai László, Stauder Márta, Tóth Erzsébet, Varga Gyula:
Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében
1999. 9. Szabó Márton:
Vertikális koordináció és integráció az EU és Magyarország tejjgazdaságában
1999. 10. Juhász Anikó:
Vertikális koordináció és integráció a zöldség-gyümölcs szektorban
1999. 11. Ráki Zoltán, Guba Mária:
Az AGENDA 2000-ben előirányozott szabályozás várható hatása a szarvasmarha-ágazatban
1999. 12. Dorgai László, Miskó Krisztina:
A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban
1999. 13. Burgerné Gimes Anna, Kovács Csaba, Tóth Krisztina:
A mezőgazdasági üzemek gazdasági helyzete
1999. 14. Alvincz József, Harza Lajos, Illés Róbert, Szűcs István, Tanka Endre:
Változások a gazdálkodás földviszonyaiban - Egy mikrofelvétel tanulságai
1999. 15. Kartali János, Juhász Anikó, Gábor Judit, Stauder Márta, Wagner Hartmut, Szabó Márton, Orbánné Nagy Mária, Vissyné Takács Mara:
A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar EU-érettségének piaci és kereskedelmi vonatkozásai

2000

2000. 1. Udovecz Gábor (szerk.):
Jövedelemhiány és versenyképesség a magyar mezőgazdaságban
2000. 2. Kissné Bársony Erzsébet:
Az ökögazdálkodás szabályozási rendszerének EU-konform továbbfejlesztése az AGENDA 2000 tükrében
2000. 3. Tanka Endre:
A földhasználat korszerűsítési igényei és lehetőségei
2000. 4. Guba Mária, Janowszky Zsolt, Ráki Zoltán:
A magyar juhászat hatékonyság-növelési esélyei és a szabályozás EU-konform továbbfejlesztése
2000. 5. Gábor Judit, Wagner Hartmut:
Élelmiszergazdaságunk rövid távú piaci kilátásai
2000. 6. Laczkó András, Szőke Gyula:
Az Agenda 2000 hatása az EU és a magyar gabonapiaci szabályozásra

2000. 7. Kartali János:
A magyar agrárküpiacokra ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása
2000. 8. Stauder Márta:
Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a kereskedelmi logisztikára
2000. 9. Popp József (szerk.):
Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2000. 10. Popp József (szerk.):
Főbb agrárgazdasági ágazataink szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 11. Tóth Erzsébet:
Az átalakult mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodásának főbb jellemzői (1989-1998)
2000. 12. Szabó Márton:
Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra
2000. 13. Tóth Erzsébet (szerk.):
A mezőgazdasági foglalkoztatás és alternatív lehetőségei
2000. 14. Erdész Ferencné, Radócné Kocsis Teréz:
A zöldség-gyümölcs és a szőlő-bor ágazatok hatékonyságának növelése és szabályozásának EU-konform továbbfejlesztése
2000. 15. Alvincz József, Varga Tibor:
A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei

2001

2001. 1. Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária:
A WTO egyezmény hatása a magyar agrárpolitika jelenére, jövőjére és teendőire
2001. 2. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Tóth Erzsébet:
Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkkerő-piaci helyzetére (1990-2000)
2001. 3. Stauder Márta, Wagner Hartmut:
A takarmány termékpálya problémái
2001. 4. Juhász Anikó, Szabó Márton:
Az EU és Magyarország közötti agrárkereskedelem liberalizációjának hatásai
2001. 5. Erdész Ferencné, Laczkó András, Popp József (szerk.), Potori Norbert, Radócné Kocsis Teréz:
Az agrárszabályozási rendszer értékelése és továbbfejlesztése 2002-re

2001. 6. Kürthy Gyöngyi, Popp József (szerk.), Potori Norbert:
Az OECD tagországok mezőgazdaságának támogatottsága az új metodika alapján – különös tekintettel Magyarországra
2001. 7. Alvincz József (szerk.), Antal Katalin, Harza Lajos, Mészáros Sándor, Péter Krisztina, Spítálszky Márta, Varga Tibor:
A mezőgazdaság jövedelemhelyzete és az arra ható tényezők
2001. 8. Nyárs Levente:
A méhészeti ágazat helyzete és fejlesztési lehetőségei

2002

2002. 1. Orbánné Nagy Mária:
A magyar élelmiszergazdaság termelői és fogyasztói árai az Európai Unió árainak tükrében
2002. 2. Gábor Judit, Stauder Márta:
Az agrártermékek kereskedelmének új irányzatai, különös tekintettel az elektronikus kereskedelemre
2002. 3. Mészáros Sándor:
A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival
2002. 4. Hamza Eszter, Miskó Krisztina, Székely Erika, Tóth Erzsébet (szerk.):
Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra
2002. 5. Radóczné Kocsis Teréz:
Az Európai Unió új közös borspiaci rendtartásának termelési potenciált befolyásoló elemei és azok várható hatása a hazai termelőalapok változására
2002. 6. Dorgai László, Gábor Judit, Juhász Anikó, Kartali János, Kürthy Gyöngyi, Orbánné Nagy Mária, Stauder Márta, Szabó Márton, Wagner Hartmut:
A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001. évi fejleményei
2002. 7. Nyárs Levente – Papp Gergely:
Az állati eredetű termékek feldolgozásának versenyhelyzete
2002. 8. Popp József:
Az USA agrárpolitikájának gyakorlata napjainkig
2002. 9. Juhász Anikó, Kartali János (szerk.), Wagner Hartmut:
A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után

A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a következő telefonszámon: Kamarásné Hegedűs Nóra: 06-1-476-3064